

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

Н. О. Телюра

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*(для студентів 3 курсу денної і 4 курсу заочної форм навчання
за напрямом підготовки 6.040106 – Екологія, охорона навколишнього
середовища та збалансоване природокористування)*

Харків – ХНУМГ ім. О. М. Бекетова – 2016

Телюра Н. О. Конспект лекцій з дисципліни «Організація та управління в природоохоронній діяльності» (для студентів 3 курсу денної і 4 курсу заочної форм навчання за напрямом 6.040106 – Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування) / Н. О. Телюра ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова. – 2016. – 124 с.

Автор ст. викл. Н. О. Телюра

Рецензент д-р техн. наук, проф. Ф. В. Стольберг

Рекомендовано кафедрою міських та регіональних екосистем, протокол № 1 від 31.08.2015 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА.....	4
1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ	5
1.1 Теоретико-методологічні основи системного екологічного управління	5
1.2 Процес і технологія управління	6
1.3 Принципи і функції управління	10
1.4 Структура та кадри управління	14
1.5 Екологічна політика держави і передумови її формування.....	19
1.6 Огляд сучасних вимог регіональної екологічної політики ЄС.....	22
1.7 Запровадження нових форм і напрямів активізації регіональної екологічної політики в сучасних умовах	28
1.8 Концепція Стратегії національної політики України до 2020 р.	36
2 СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	48
2.1 Державна система екологічного управління	48
2.2 Функції та ієрархія державної системи екологічного управління.....	50
2.3 Система корпоративного екологічного управління	56
2.4 Міжнародні стандарти систем екологічного менеджменту ISO 14000.....	58
2.5 Вимоги Європейського регламенту з екологічного управління та аудиту, міжнародні та національні стандарти серії ISO 14001 / ДСТУ ISO 14001-97.....	72
2.6 Система місцевого екологічного управління	78
2.7 Системи спеціального екологічного управління.....	80
2.8 Інформаційні системи екологічного управління	85
3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ НАВКОЛИШНІМ ПРИРОДНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ	90
3.1 Всесвітня програма дій на XXI століття	90
3.2 Міжнародні організації і правові механізми співпраці щодо охорони довкілля і відновлення навколишнього середовища.....	94
3.3 Міжнародні аспекти збалансованого розвитку населених пунктів і вдосконалення комплексного управління	97
3.4 Міжнародна екологічна діяльність України. Міжнародні екологічні організації.....	101
СПИСОК ДЖЕРЕЛ	122

ПЕРЕДМОВА

Початок ХХІ століття характеризується високим рівнем антропогенного навантаження на природу. Розвиток виробництва та господарська діяльність людини зумовили погіршення екологічної ситуації та виникнення глобальних екологічних проблем, актуальність яких гостро постала в останні десятиліття. Найбільш результативне вирішення даної проблеми у суспільстві можливе через формування у молодого покоління світоглядних переконань щодо потреби бережливого ставлення до природи та природоохоронної діяльності, яке в майбутньому вирішуватиме виробничі, господарські та інші проблеми, застосовуючи отримані знання у процесі природоохоронної діяльності.

«Організація та управління в природоохоронній діяльності» належить до нормативних дисциплін фахової підготовки рівня «бакалавр». Мета дисципліни – формування знань з основ теорії управління; основних напрямів екологічної політики держави; стратегії природоохоронної діяльності, яка передбачає розробку і впровадження екологічного законодавства, втілення в життя економічного механізму природокористування; міжнародного досвіду управління в природоохоронній діяльності; міжнародній екологічній діяльності України. Завдання – формування цілісного уявлення про системи екологічного управління та відповідні механізми його здійснення: принципів поєднання положень загальних теорій; методологій управління і системного підходу з екологічними закономірностями; положеннями міжнародних стандартів і регламентів з екологічного управління, а також вітчизняного природоохоронного законодавства та міжнародної співпраці.

Предметом вивчення дисципліни є наукові та правові основи, принципи та механізми управління в природоохоронній діяльності, яке має за мету реалізацію екологічної політики держави на всіх рівнях (глобальному, національному та регіональному) для досягнення сталого розвитку, гармонізації співіснування суспільства і природи.

Вивчення даного курсу дасть змогу отримати знання відносно: методологічної основи управління, структури та процесу управління, державного управління екологічною діяльністю в Україні та міжнародного досвіду в управлінні навколишнім природним середовищем.

У виданні використані новітні літературні джерела, матеріали міжнародних екологічних організацій, тощо.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ УПРАВЛІННЯ

1.1 Теоретико-методологічні основи системного екологічного управління

Управління – це процес впливу на систему для переведення її в новий стан або для підтримки її у сталому режимі. Спираючись на дане визначення поняття «управління», звертаємо увагу на те, що управління це по-перше процес, який відбувається за наявності системи, керуючої і керованої підсистем. Початковим пунктом управлінської діяльності є формулювання і вибір цілей, кінцевим – їхнє досягнення. Усім видам управлінської діяльності характерні риси, які можна об'єднати в дві групи: статистичні (властиві формі і структурі управління) і динамічні (властиві процесу управління).

У теорії управління виділяють дві частини: теорія управління та мистецтво управління. Теорія управління побудована на базі логічного методу, а мистецтво управління базується на емпіричних узагальненнях. Теорія управління, вивчає системні і локальні принципи управління. Теорія управлінського мистецтва, використовує підхід «зразків» та розробляє рекомендації для конкретних ситуацій [10].

Предметом теорії управління є закономірності управління як цілісного, комплексного компонента економіки. Під закономірностями управління як цілого, розуміється закономірності формування системи управління, тобто її структури, кадрів, технічної бази, методів. Під законами управління – закономірності функціонування системи управління.

Ефективність будь-якого управління залежить від трьох основних чинників: системності, методичності і стандартності управлінських функцій.

Поняття системи як сукупності взаємодіючих частин уперше було висловлено австрійським біологом-теоретиком Людвігом фон Берталанфі, ідеї якого набули розголосу в 30-х роках XX ст. Берталанфі сформулював теорію відкритих систем, яка розкриває процес обміну між організмом і середовищем, що його оточує. Загальна теорія систем має екологічне походження.

Теорія відкритих систем спочатку застосовувалась у науках про життя, зокрема у фізіології, а потім у психології, соціології, антропології, економіці, управлінні і виробництві.

Водночас із розробкою Людвігом фон Берталанфі теорії відкритих систем над цією проблемою працювали вчені з інших галузей науки. Оцінюючи тенденції в загальній теорії систем Берталанфі, виокремимо три фундаментальні напрями.

Наука про системи: досліджує за допомогою емпіричного методу системні концепції у фізичних і суспільних науках.

Тут зроблено спроби оцінити рівні складнощів та засоби взаємодій і взаємовідносин між компонентами досліджуваної системи.

Системна технологія: застосовується для вирішення проблем, що виникають у промисловості й суспільстві. Таким чином, концепції теорії систем

переносяться на операційні процеси системного аналізу, а отже, в теорію управління, дослідження операцій, інформатику і промислову інженерію для пошуку практичних вирішень конкретних проблем.

Системна філософія: спрямовується на переорієнтацію, тобто формування системного мислення, а також світогляду на системних засадах. Тут варто розглядати чотири головні ідеї системної філософії, якими послуговуються при формулюванні узгодженої концепції системи: упорядковану цілісність, самостабілізацію, самоорганізацію та ієрархізацію.

Отже, за сучасних умов компетентне управління вимагає, як мінімум, володіння знаннями про:

- попередній і поточний стани об'єкта управління;
- цілі управління;
- управлінські методи досягнення цілей;
- можливі наслідки прийнятих рішень.

Сукупність цих знань дає підставу говорити про модель управління. Залежно від обставин та чинників таких моделей може виникати багато.

Метод теорії управління включає в себе:

- логічний метод – спирається на плановий, системний, комплексний, оптимізаційний та прагматичний підходи;
- метод «зразків» – є основою управлінського мистецтва.

Плановий підхід – використовується за необхідністю, в окремих управлінських процедурах (наприклад, фінансування, контроль та ін.).

Системний підхід – управління розглядається як єдине ціле, яке має визначальне значення стосовно його елементів.

Комплексний підхід – управління розглядається як єдине ціле, яке складається з економічних, організаційних, технічних, правових і психологічних аспектів.

Оптимізаційний підхід – при аналізі проблем управління прагнуть досягти кількісної визначеності та побудувати математичну модель для знаходження оптимального рішення.

Прагматичний або прикладний підхід – орієнтація безпосередньо на потреби та запити практики, для задоволення та передбачення майбутніх потреб управління.

Метод «зразків» – є основою управлінського мистецтва. Зразком (прикладом) є критично проаналізований окремий випадок із практики, як позитивний так і негативний [10].

1.2 Процес і технологія управління

Керівництво колективом – це складний процес, який можна розділити на велику кількість етапів. На сьогодні керівник, при організації процесу управління, використовує як наукові доробки у теорії управління, так і досвід своїх колег та попередників.

Якщо спиратись на наукові доробки, то процес управління можна охарактеризувати як процес впливу органів і кадрів на об'єкт за допомогою обраних методів для досягнення поставлених цілей. Організація процесу управління можна підрозділити на стадії: планування і прогнозування; організація, координація і мотивація; облік, аналіз і контроль.

У функціональному розрізі процес виглядає наступним чином:

- процес планування – забезпечує цілеспрямовану діяльність органа, дає можливість підкоряти оперативну поточну діяльність апарата вирішенню в першу чергу основних задач;

- процес оперативної діяльності – здійснення регламентації робочого дня всіх співробітників від керівників до виконавців.

- процес контролю – є завершальною стадією процесу. Виділяють попередній, поточний та наступний види контролю. При організації та впровадження системи контролю необхідно насамперед знати зміст роботи контролюваного об'єкта, т.то бути проінформованим про об'єкт що перевіряється [11].

Технологія системного управління може бути безсистемною і системною (управління, спрямоване лише на подолання труднощів). Ознаками безсистемного управління є непередбачене виникнення аварійних і конфліктних ситуацій, різних проблем, пошук шляхів подолання труднощів, на вирішення яких підприємство витрачає значні кошти, що в подальшому може призвести до банкрутства.

Головними ознаками системного управління є передбачуваність ситуацій, подій, проблем, ускладнень, розв'язання їх із якомога меншими витратами. Це, так би мовити, очевидні прописні істини, на які спирається системний підхід. Він або є (тоді збалансована превентивна діяльність управлінського персоналу забезпечує підраховану ефективність), або його немає (тоді маємо те, що маємо). Напівсистемний підхід застосовувати не вигідно, бо ефект не виправдовує витрат.

Технологія системного управління складається з двох рівнів: процесного і функціонального. Провідним управлінським є процес підготовки, прийняття і реалізації рішень. Він забезпечується, у свою чергу, обліковим, аналітичним та інформаційним процесами, які можуть бути ручними, напівавтоматизованими й автоматизованими з використанням обчислювальної техніки, програмного забезпечення. Сам процес прийняття рішень буває формалізованим, напівформалізованим і неформалізованим із використанням досвіду (інтуїції) управлінського персоналу. Характерним для системного управління є напівформалізований процес, коли аналітична підготовка рішень формалізується, а прийняття їх здійснюється з використанням досвіду (інтуїції) управлінського персоналу. Формалізація дає змогу досягти більшої об'єктивності й системності під час прийняття рішень, обрати більше альтернативних варіантів, тобто зробити ефективнішим увесь процес управління, скоротити його тривалість.

Схему типового процесу прийняття стратегічних рішень на основі

системного підходу з урахуванням навколишнього середовища, у тому числі природного (рис. 1.1).

Рисунок 1.1 – Типовий процес прийняття стратегічних рішень

Слід підкреслити, що перелічені етапи прийняття рішень виконуються не послідовно, а суміщено або паралельно. З перших кроків підготовки й прийняття рішення важливо визначитися з інформаційними технологіями, що підтримуватимуть процес [16].

Технологія системного управління, як і будь-яка інша, може бути

змодельована в частині аналітичної підготовки рішень, аналізу й контролю за їх реалізацією. Моделі прийняття рішень істотно полегшують впровадження методичних положень системного підходу до прийняття рішень.

Адекватність технологічних моделей управління (рис. 1.2) слід оцінювати щонайменше з двох позицій:

- за відповідністю властивостям і можливостям методів побудови моделей і експериментування з ними;
- за відповідністю вимогам управлінського завдання, яке розв'язується.

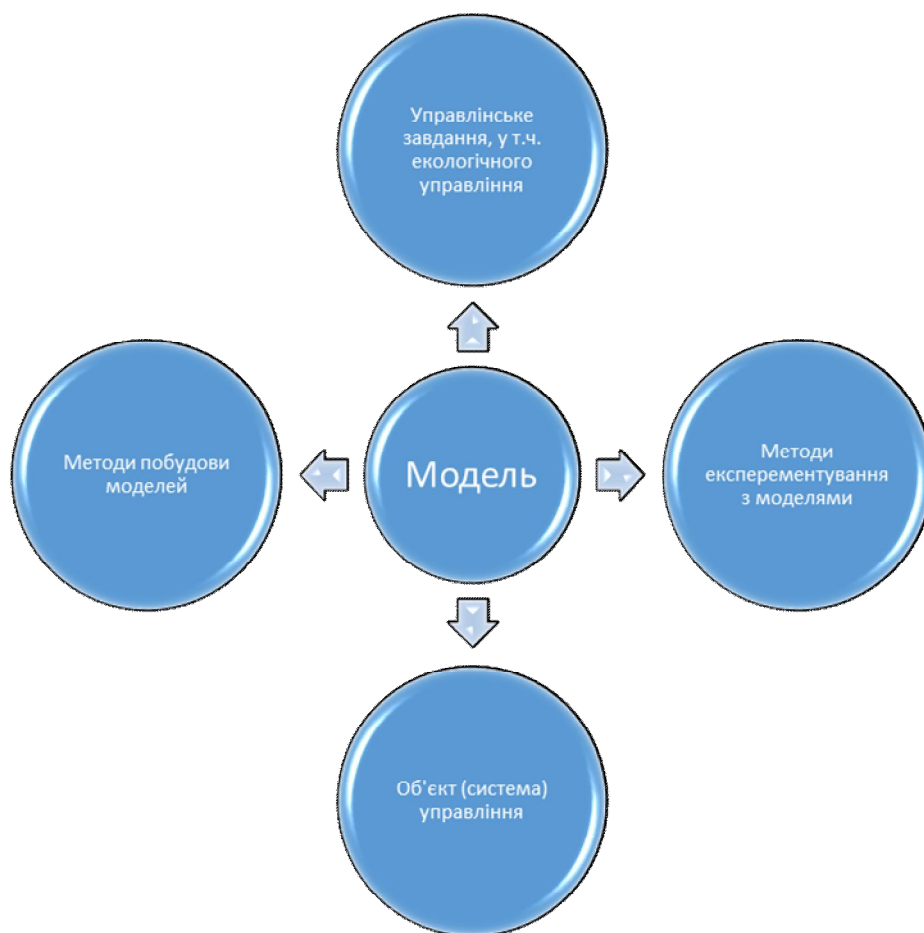

Рисунок 1.2 – Формування моделі управління й оцінка її адекватності

Теорія «зовнішніх ефектів» стверджує, що реальний результат діяльності не може бути визначений без урахування впливу виробничих процесів підприємства на навколишнє середовище. Щоб одержати точні результати, треба системно враховувати також екологічні (зовнішні) витрати. Підприємство, що отримує значний прибуток, не може бути високорентабельним, якщо не враховувати витрати, пов'язані із завданням шкоди навколишньому середовищу.

Стандартна модель екологічного управління

Методологія прийняття рішень найбільш ефективно реалізується із застосуванням базової стандартної моделі екологічного управління (рис. 1.3). Практично це відображення «діалектичної спіралі» постійного управлінського

вдосконалення. Модель системи екологічного управління дає загальне уявлення про організацію процесу управління, який складається з таких етапів [17].

Рисунок 1.3 – Стандартна модель системи екологічного управління

Етап 1. Зобов'язання і політика.

Організація визначає свою екологічну політику і гарантує виконання прийнятих зобов'язань щодо її реалізації.

Етап 2. Планування.

Організація складає план здійснення своєї екологічної політики.

Етап 3. Впровадження і функціонування

Для ефективного впровадження системи екологічного управління організація створює можливості й засоби забезпечення, необхідні для здійснення своєї екологічної політики, цілей та завдань.

Етап 4. Вимірювання і оцінювання.

Організація здійснює необхідні вимірювання, моніторинг і оцінку своїх екологічних характеристик.

Етап 5. Аналіз і вдосконалення.

Організація проводить аналіз і постійно вдосконалює свою систему управління навколишнім середовищем для поліпшення загальних екологічних характеристик.

1.3 Принципи і функції управління

Спираючись на психологічні засади управління, можна говорити, що керівництво колективом повинне ґрунтуватись на певних принципах. Оскільки застосування категорії «принцип» в теорії управління має суто прикладний

характер, фахівці виділяють декілька класифікаційних груп принципів.

Категорія «принцип» означає: основне правило, ідею, основну вимогу. Принцип визначає спосіб діяльності. Відповідно до характеру закономірностей, властивих управлінню, виділяють загальні принципи, дія яких поширюється на всі компоненти системи управління і принципи, що відносяться до окремих частин системи управління. Дотримання загальних принципів є необхідною умовою успішного управління, до них можна віднести принцип економічного підходу, який вимагає безупинного росту ефективності виробництва, орієнтація на науково-технічний прогрес, на ріст продуктивності праці.

Функції управління – являють собою особливий вид управлінської діяльності, продукт процесу поділу праці та спеціалізації в сфері. Зміна функцій управління відбувається у процесі розвитку організації. Тому важливою умовою вивчення функцій управління виступає на сьогодні їх класифікація. Виділяють два типи класифікації функцій управління в залежності від об'єкта та суб'єкта. З позиції об'єкта функції розподіляються між різними ступенями ієрархії органів управління. Вони називаються господарськими. В якості суб'єкта виступає управління. Вони називаються організаційними (рис. 1.4).

Рисунок 1.4 – Основні організаційні функції управління

На сучасному етапі розвитку теорії управління все більшого значення набувають значення інноваційна управлінська діяльність або інноваційний менеджмент [11].

У відповідності до діючого законодавства України під інноваційною діяльністю слід розуміти одну із форм інвестиційної діяльності, що пов'язана з

розробкою і впровадженням науково-технічних, організаційних, технологічних і управлінських нововведень (рис. 1.5).

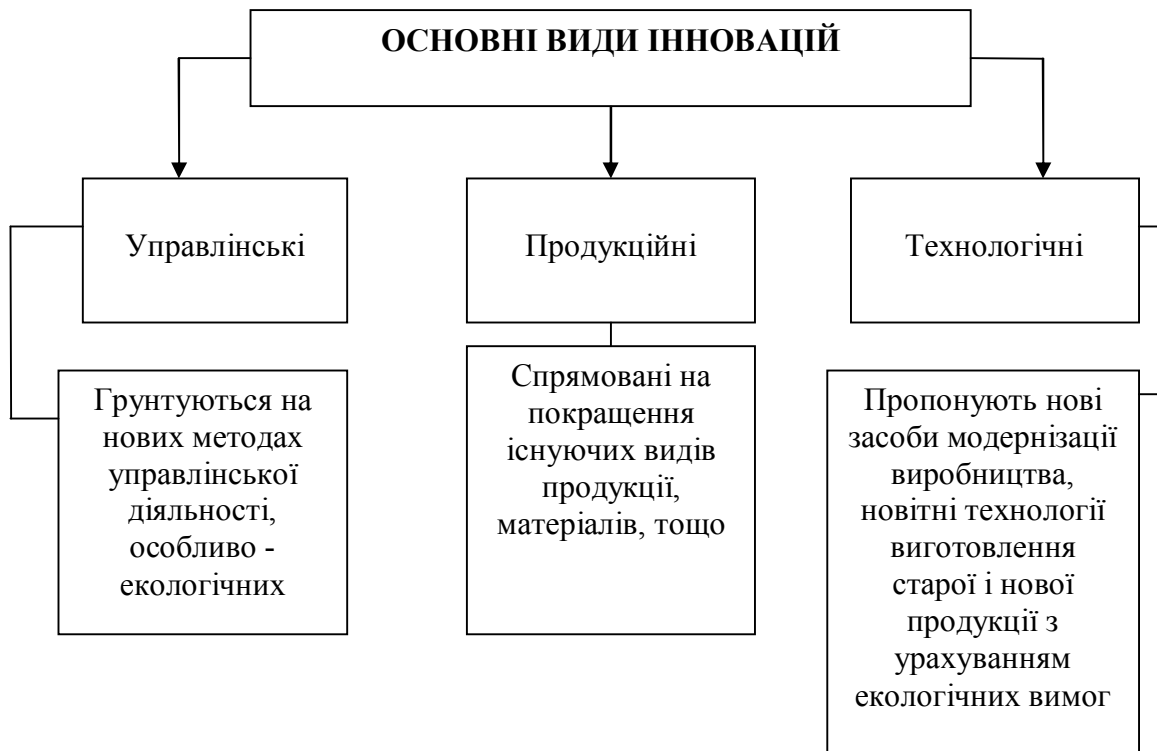

Рисунок 1.5 – Види інновацій

Головним перевагами інноваційного менеджменту є новизна, екологічність і комерційний успіх.

Мета (ціль) – це віднесений до майбутнього бажаний стан об'єкта управління і його окремих параметрів. Вона визначає напрямок і характер поведіння об'єкта управління, що здійснюється для досягнення чи збереження цього бажаного стану.

Мета (ціль) у своїй основі об'єктивна. Вона відбиває об'єктивні закономірності розвитку суспільства, вимоги законів економічного, соціального, природно-історичного і технічного прогресу, відбиваючись у намірах людей, напрямку і формах їхньої діяльності.

При визначеності цілей необхідно дотримуватись наступного принципу: кожний більш високий рівень управління має право брати участь у формулюванні цілей кожної організації, що входить у його систему.

Класифікація цілей управління:

- за змістом;
- **за часовим обрієм;**
- за рівнем управління й обсягом.

Фактор часу є одним з найважливіших для визначення режиму діяльності. Усяку роботу можна підрозділити на дрібні етапи, виконання яких дозволить зробити висновок про повне завершення роботи.

Цією обставиною обумовлена часова класифікація цілей:

- довгострокові чи стратегічні, розраховані на тривалий час;
- середньострокові чи тактичні;
- короткострокові чи оперативні, розраховані на короткий період.

Важливим аспектом визначення мети в часовому розрізі є її формулювання. Вона буває: «траєкторна» та «крапкова».

Під траєкторним формулюванням розуміється словесне, описове вираження цілей. Цільовий норматив – це показник, найменування якого виражає зміст потреби, а цифрова частина – значення бажаного оптимального рівня її вдоволення.

Таким чином, «крапкове» формулювання цілей є конкретизацією якісно сформульованих цілей і більш характерне для середньострокових і короткострокових цілей.

Методи управління

Під *методом* мається на увазі спосіб здійснення керуючого впливу, чи спосіб реалізації цілей.

Методи управлінського впливу поділяються на дві групи:

- основні
- комплексні.

Основних чітко виділяється змістовна частина відповідно до використовуваних змістових цілей (економічні, соціальні, науково-технічні, тощо). Комплексні являють собою комбінацію основних методів.

Відносно нові підходи та методи досягнення цілей можна об'єднати в дві групи:

Перша група дослідницькі методи – загальною ознакою є орієнтація на ту чи іншу модель, більш-менш формальну. До них відносять:

- екстраполяційний;
- оптимізаційний;
- адаптаційний.

Друга група евристичні методи – передбачається обов'язкова участь експертів. Можливість цих методів спирається на аналітичні здібності індивідуума, на його досвід, знання. До них відносяться:

- Метод «Дельфи», що ґрунтується на послідовному анкетуванні колективів експертів.

- Метод операційної гри. За визначеним сценарієм експерти імітують діяльність реальних осіб.

- Метод підгруп. Група експертів поділяється на підгрупи, кожна з яких вирішує свої задачі, після чого представники доповідають про рішення.

- Метод кібернетичних сесій. Формується група кілька груп фахівців-експертів, що розглядають різні сторони існуючої проблеми.

- Метод «Дерева цілей» – це графічне зображення зв'язку між цілями і засобами їхнього досягнення, побудований за принципом дедуктивної логіки [10, 11].

1.4 Структура та кадри управління

Кожен колектив для виконання певної роботи, об'єднується та має власну ієрархічну структуру. Як правило, по-перше формується керівна, управлінська ланка, яка і визначає стратегію і тактику поведінки колективу. Відповідно, що між елементами структури управління формуються вертикальні і горизонтальні зв'язки, що забезпечують власне процес управління.

Структура – це цілісна ієрархічна сукупність самостійних елементів, що реалізують функції, є наділеними необхідною компетенцією, та знаходяться у визначених формально встановлених і неформальних зв'язках для забезпечення досягнення цілей.

Зв'язки які об'єднують елементи структури виділяють:

- вертикальні (управління/підпорядкування), в свою чергу поділяються на лінійні, які передбачають підпорядкування по всьому колу питань, і функціональні – підпорядкування відбувається в межах реалізації визначеною функції;

- горизонтальні (кооперація/координація), характеризуються числом працівників, з якими встановлено контакт в колективі.

У відповідності до ієрархічної будови структури, по положенню в структурі елементи підрозділяються на вищестоящі, нижчестоящі і рівноправні.

До кадрів відносять працівників, професійна діяльність яких повністю або частково пов'язана з виконанням функцій управління виробництвом. Існує велика кількість класифікацій кадрів управління, об'єднати їх можна за наступними принципами, за:

- посадовим принципом;
- рівнем/ступінем в ієрархії;
- фаховою освітою;
- галузями суспільного виробництва;
- участю у процесі прийняття і реалізації рішень.

Класифікація, за принципом участю в процесі прийняття і реалізації рішень, поділяє всі кадри на три групи: керівники, фахівці і допоміжний персонал. Розглянемо кожну з них:

Керівники – особи, які безпосередньо приймають рішення. Керівники, в залежності від міри відповідальності поділяються на лінійних, які відповідають за реалізацію усіх функцій з керування конкретним виробництвом, організацією та ін., і функціональних, які підпорядковані лінійному керівнику, та відповідають за реалізацію конкретних, визначених функцій, тощо. У відповідності до ланки, вони поділяються на керівників низової, середньої та вищої ланки.

Фахівці – це працівники, які безпосередньо беруть участь у виробі варіантів рішення, підготовки і реалізації конкретних рішень. Створення нової інформації є основним результатом їх праці.

Допоміжний персонал – обсяг роботи полягає у технічній обробці інформації, т.то її упорядкування, облік, збереження, розмноження, видачу,

пересилання тощо.

Кожній категорії працівників притаманний визначений набір вимог, обумовлений їх обов'язками. Вимоги до кадрів управління об'єднують у чотири групи:

- моральні;
- соціально-психологічні;
- професійні;
- організаційні.

Менеджер – це член організації, який здійснює управлінську діяльність і вирішує управлінські завдання. Вони є ключовими людьми в організації. Проте не всі менеджери грають однакову роль в організації, займають однакову позицію в організації, вирішують завдання і виконують функції, теж не ідентичні. Це пов'язано з тим що в організації існує ієрархія, виконуються різні функції і існують різні види управлінської діяльності.

Функції менеджерів:

- забезпечення виконання організацією її основного призначення;
- проектування і встановлення взаємодії між окремими операціями і діями, що виконуються в організації;
- розробка стратегії поведінки організації в оточенні, що змінюється;
- забезпечення служіння організації інтересам тих осіб і установ, які контролюють організацію;
- є інформаційною ланкою зв'язку організації з оточенням;
- формальна відповідальність за результати діяльності організації;
- офіційне представлення організації в різного роду заходах.

Три ключові ролі менеджерів:

1. Роль по ухваленню рішень. Менеджер визначає напрям руху організації, вирішує питання розподілу ресурсів, здійснює поточні коректування. Право ухвалення управлінських рішень має право тільки менеджер. Отже менеджер несе відповідальність за наслідки ухваленого рішення. Тому він повинен уміти вибрати якнайкращий варіант рішення. Менеджер повинен зважитися на те, щоб ризикнути повісті керований ним колектив в певному напрямі.

2. Інформаційна роль. Менеджер збирає інформацію про внутрішнє і зовнішнє середовище, поширює інформацію у вигляді фактів і нормативних установок, роз'яснює політику і основні цілі організації.

3. Виступає як керівник. Формує відносини усередині і поза організацією, мотивує членів організації на досягнення цілей, координує їх зусилля. Менеджер, повинен бути менеджером, за яким люди готові йти, ідея якого вони готові вірити.

Лідер і менеджер. Ефективний менеджер не обов'язково є ефективним лідером і навпаки. Лідерство – це не управління. Управління концентрує увагу на тому, щоб люди робили речі правильно, а лідерство – на тому, щоб люди робили правильні речі. В таблиці 1.1 наведені відмінності менеджера від лідера.

Таблиця 1.1 – Відмінності менеджера від лідера

Менеджер	Лідер
1	2
Адміністратор	Інноватор
Доручає	Надихає
Працює по цілям інших	Працює по своїх цілях
План – основа дій	Бачення – основа дій
Покладається на систему	Покладається на людей
Використовує доводи	Використовує емоції
Контролює	Довіряє
Підтримує рух	Дає імпульс руху
Професійний	Ентузіаст
Ухвалює рішення	Перетворює рішення на реальність
Робить справу правильно	Робить правильну справу
Поважає	Обожнюємо

Менеджер – це людина, яка направляє роботу інших і несе персональну відповідальність за її результати. Хороший менеджер вносить порядок і послідовність до виконуваної роботи. Своя взаємодія з підлеглими він будує більше на фактах і в рамках встановлених цілей.

Лідер – надихає людей і вселяє ентузіазм в працівників, передаючи їм своє бачення майбутнього і допомагаючи їм адаптуватися до нового, пройти етап змін.

Менеджери мають тенденцію займати пасивну позицію по відношенню до цілей. Лідери навпаки самі встановлюють цілі.

Менеджери розробляють свої дії в деталях і в часі. Лідери добиваються таких же результатів, не вникаючи при цьому в оперативні деталі і рутину.

Менеджери віддають перевагу порядку у взаємодії з підлеглими і троять свої відносини відповідно до тих ролей які грають підлеглі в процесі ухвалення і реалізації рішень. Лідери підбирають і тримають людей, які розуміють і розділяють їх погляди і ідеї.

Менеджери контролюють поведінку підлеглих, реагують на кожне відхилення від плану. Лідери будують свої відносини на довірі, мотивуючи і надихаючи їх.

На практиці не дотримується ідеального дотримання цих двох типів відносин управління. Значна група менеджерів багато в чому володіє лідерськими якостями. Проте зворотний варіант зустрічається значно рідше.

Орган управління

Виділення органу управління, окреслення меж його компетенції, розробка Положення про орган управління, штатного розкладу, посадових інструкцій, тощо є обов'язковим елементом функціонування будь-якої організації.

Орган – це організаційно відокремлена ланка в системі, сукупність

підрозділів якого складає апарат.

Компетенція органа – це точно визначене коло питань необхідних для здійснення діяльності, в залежності від призначення органа.

Виділяють компетенцію:

- індивідуальну – призначена для одного конкретного органу;
- типову – призначену для необмеженої кількості органів, однорідних за характером діяльності;
- змішану – частина норм призначена одному визначеному органу, інша – багатьом.

Для успішної реалізації компетенції апарат кожного органа розділений на структурні підрозділи. Розподіл обов'язків, функцій і кадрів за структурним підрозділом відбувається на основі штатного розкладу, який закріплено в Положенні про орган управління, у положеннях про його підрозділи, у посадових інструкціях.

У положенні чітко розмежовані задачі, функції, права, службові зв'язки і відповідальність кожного підрозділу, всього апарату і його окремих підрозділів.

У посадових інструкціях передбачаються наступні розділи: задачі і функції працівників, т.то обов'язки, права, організація роботи, взаємодія з іншими підрозділами і відповідальність.

Знаряддя і засоби праці, призначені для виконання інформаційних перетворень в процесі управління це техніка. Техніка управлінської діяльності підрозділяється на групи:

- матеріальні носії інформації це: папір, магнітна стрічка, дискета;
- засоби переносу інформації на носії;
- засоби оснащення процесу інформаційних перетворень це: устаткування, приміщення, кондиціонери та ін.

Інформація, яка використовується в процесі класифікується за різними ознаками:

- за змістовою ознакою;
- за джерелом виникнення;
- за тимчасовою інформацією;
- за формою представлення;
- за способом фіксації.

Головним продуктом праці апарату управління – це інформація, яку перетворюють у форму документа.

Поняття управлінська інформація – це сукупність даних про стан об'єкта і суб'єкта. Обсяг і зміст інформації, що переробляється в процесі управління залежить від основних характеристик системи: цілей, функцій і методів, структури органа.

Форми перетворень наведено на рисунку 1.5.

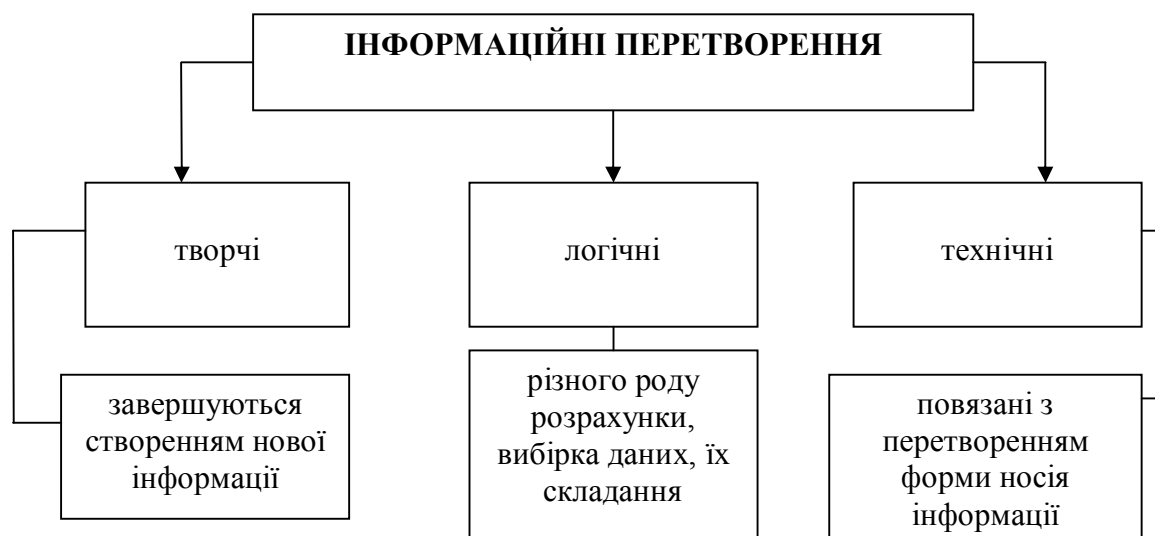

Рисунок 1.5 – Форми інформаційних перетворень

Види документів:

Постанова – первинний акт, прийнятий вищим органом, для визначення важливих, принципових рішень. Має тривалий термін дії і стосуються широкого кола організацій.

Положення – правовий акт, встановлює правила діяльності організацій, структурних підрозділів.

Рішення – документ, який видається спільно декількома неоднорідними органами.

Розпорядження – правовий акт обмеженого терміну дії по вирішенню оперативних питань.

Наказ – основний вид розпорядничого документа, видається як з ініціативи керівника так у зв'язку з директивою вищої організації.

Розпорядження – документ що регламентує виконання окремих дій підлеглими працівниками.

Протокол – документ, спрямований на фіксацію складу та кількості учасників, хід обговорення і прийняті рішення.

Акт – документ колегіального характеру, в якому підтверджується визначений факт чи подія.

Лист – використовується для обміну інформацією між установами і організаціями на всіх рівнях.

Довідка – опис, підтвердження або констатація яких-небудь фактів.

Зведення – різновид довідки у формі таблиці або графіка.

Огляд – коротке повідомлення про роботу в тій чи іншій області.

План – документ, в якому наведений перелік робіт, їх обсяг, послідовність, термін виконання, джерела фінансування тощо.

Звіт – документ, інформація про виконання чого-небудь.

Це не повний перелік видів документів, у практиці їх використовується набагато більше [10, 11, 12].

1.5 Екологічна політика держави і передумови її формування

У перекладі з грецького слово «політика» означає мистецтво управління державою. Серед багатьох напрямків політика (оборонна, економічна, культурна тощо) все більшого значення набуває екологічна політика держави і людського суспільства в цілому. Всі напрямки політики тісно пов'язані між собою та взаємозалежні і визначаються метою, яка може бути поточною чи довгостроковою стратегічною. Для людства стратегічною метою є забезпечення сталого розвитку, головною рисою якого є гармонійні взаємовідносини між людством і природою. Саме цим пояснюється невпинне зростання важливості екологічної міжнародної і державної політики. Досвід країн, яким вдалося стримати погіршення чи навіть покращити стан природного середовища (Канада, Японія, Фінляндія та інші) показує, що екологічна політика повинна ґрунтуватися на таких принципах:

- 1) побудова практичних заходів на найновітніших досягненнях науки і технологій;
- 2) виділення на природоохоронну діяльність необхідних матеріально-фінансових ресурсів;
- 3) раціональне поєднання примусових, економічних та моральних важелів у системі управління природокористуванням;
- 4) динамічне правове екологічне забезпечення;
- 5) високий рівень екологічної освіти і культури населення;
- 6) активна участь громадськості.

Екологічна політика держави чи місцевої автономії будується з урахуванням міжнародних рекомендацій і оформляється у вигляді документів різного рівня та довгостроковості. У 1998 році Верховна Рада України затвердила «Основні напрямки державної екологічної політики у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», в яких викладена стратегія екологічної політики нашої держави.

Національна екологічна політика базується на принципах:

- рівності трьох складових розвитку держави (економічної, екологічної, соціальної), що зумовлює орієнтування на пріоритети сталого розвитку, врахування екологічних наслідків під час прийняття економічних рішень;
- екологічної відповідальності, який потребує запровадження відповідальності за будь-які порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища;
- запобігання, який передбачає аналіз і прогнозування екологічних ризиків, які ґрунтуються на результатах державної екологічної експертизи, а також проведення державного моніторингу навколишнього природного середовища;
- інтеграції питань охорони навколишнього природного середовища та раціонального використання природних ресурсів (екологічних цілей) в секторальну політику на тому ж рівні, що й економічні та соціальні цілі;

- «забруднювач та користувач платять повну ціну», який передбачає запровадження для забруднювача стимулів щодо зниження рівня негативного впливу на навколишнє природне середовище та повної відповідальності користувача за стан наданих йому у користування природних ресурсів, а також зменшення впливу його діяльності (бездіяльності) на стан цього середовища;

- міжсекторального партнерства та залучення до реалізації політики усіх заінтересованих сторін, який наголошує, що лише шляхом спільного розв'язання нагальних проблем можливо забезпечити успішну реалізацію екологічної політики.

Територіальні адміністративні одиниці (області, райони, міста) розробляють свої Програми, Плани дій, Концепції щодо охорони природного середовища, покращення природокористування та інших питань екологічної політики в межах своєї території.

Регіональна екологічна політика держави є органічною складовою національної екологічної політики. Від вирішення регіональних екологічних проблем певною мірою залежить соціально-економічна стабільність в Україні. Для реалізації регіональної екологічної політики використовуються такі механізми: законодавчо-правовий, управлінський, економічний, громадсько-просвітницький. При загальній спрямованості державної стратегії переходу на засади сталого розвитку особливої актуальності набуває управління охороною довкілля, раціональним використанням природних ресурсів та безпекою життєдіяльності людини. Його значущість зростає в умовах децентралізації управління та підвищення ролі соціально-економічного розвитку регіонів. У зв'язку з цим в умовах трансформації економічної системи виникає потреба у розробці нової державної екополітики на різних рівнях управління.

В «Концепції державної регіональної політики», яка затверджена Указом Президента України від 25 травня 2001 року № 341/2001, визначена: «Необхідність прискореного поступу України на шляху сталого розвитку, економічного зростання, поєданого з активною соціальною політикою держави, демократизацією усіх складових суспільного життя, потребує формування якісно нової державної регіональної політики». Пропорційність і збалансованість розвитку регіонів і України не забезпечується через відсутність екологічної компоненти в Концепції державної регіональної політики. Тому екологічна політика як складова державної регіональної політики повинна стати пріоритетним напрямком в системі управління навколишнім природним середовищем. Наступним етапом для забезпечення стійкого, тобто економічно ефективного і екологічно безпечного природокористування є необхідність в трансформації механізмів її реалізації.

Зміст регіональної екологічної політики розглядається в двох аспектах. Перший – це екологічна політика держави по відношенню до регіонів (державна регіональна екологічна політика), другий – екологічна політика, яка здійснюється регіонами. Перша реалізується центральними органами державної влади, друга – місцевими органами влади і самоврядування. В цьому плані значну роль відіграє розмежування повноважень між різними гілками влади у

сфері природокористування і охорони навколишнього природного середовища.

Державна регіональна екологічна політика базується на таких принципах:

- конституційність та законність – реалізація політики здійснюється відповідно до Конституції та законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України на засадах чіткого розподілу завдань, повноважень та відповідальності між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування;
- забезпечення унітарності України та цілісності її території, включаючи єдність економічного простору на всій території держави, її грошово-кредитної, податкової, митної, бюджетної систем;
- поєднання процесів централізації та децентралізації влади, гармонізація загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів;
- максимальне наближення послуг, що надаються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, до безпосередніх споживачів;
- диференційованість надання державної підтримки регіонам відповідно до умов, критеріїв та строків, визначених законодавством;
- стимулювання тісного співробітництва між органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування у розробленні та реалізації заходів щодо регіонального розвитку [14].

Основними критеріями для розмежування повноважень державних і місцевих органів в галузі охорони навколишнього середовища можна назвати:

- джерела фінансування заходів по охороні навколишнього природного середовища;
- статус природних ресурсів (загальнодержавного або місцевого значення);
- масштаби впливу на навколишнє природне середовище (транснаціональний, міжрегіональний, регіональний, місцевий рівень, якому підлягає територія).

Необхідно виділити і місцевий (базовий) рівень екологічної політики у складі регіональної політики та здійснити необхідні інституційні перетворення з метою формування нового правового і економічного регулювання взаємодії державних органів різних рівнів і природокористувачів. При цьому діяльність законодавчих і виконавчих органів влади повинна бути сконцентрована на вирішенні наступних проблем:

- ефективне використання природно-ресурсного потенціалу країни;
- перехід до сталого розвитку України з врахуванням екологічних і природно-рекреаційних умов конкретних територій;
- підтримка мінімально необхідного рівня екологічної безпеки на різних рівнях;
- активна участь різних верств населення і соціальних груп у реалізації державної екологічної політики, в тому числі на регіональному рівні.

Організаційні принципи охорони довкілля і раціонального використання природних ресурсів України до функцій регіонального рівня відносять вирішення наступних питань:

- регулювання використання природних ресурсів місцевого значення;
- визначення нормативів забруднення навколишнього природного середовища (встановлення ГДВ, ГДС та розміщення відходів);
- впровадження економічного механізму природокористування; проведення моніторингу та обліку об'єктів природокористування і забруднення довкілля;
- проведення державної екологічної експертизи;
- здійснення державного контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- розроблення програм впровадження природоохоронних заходів, визначення та реалізація інвестиційної політики;
- інформування населення та заінтересованих установ і організацій з екологічних питань.

До функцій місцевого рівня управління належить вирішення наступних питань:

- проведення локального та об'єктного моніторингу;
- здійснення контролю за дотриманням природоохоронного законодавства;
- організація розробки місцевих екологічних програм та проектів.

Пріоритетними шляхами вирішення цих завдань є вдосконалення державного регулювання у сфері соціально-економічного розвитку регіонів, відповідних правових, організаційних, економічних та інших механізмів, а також підвищення ролі та відповідальності місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування за вирішення покладених на них повноважень та завдань.

Розробка стратегії управління розвитком регіону базується на ключових напрямках екологобезпечної політики і потребує істотної адаптації існуючих у нашій країні норм і вимог до загальноєвропейських стандартів.

1.6 Огляд сучасних вимог регіональної екологічної політики ЄС

В Європейському Союзі у процесі децентралізації влади національні уряди багатьох країн передали широке коло повноважень з охорони навколишнього природного середовища органам місцевого самоврядування. Серед численних підходів до гармонізації відносин по лінії «центр – регіони» завжди виділявся той, що був втілений у послідовній регіональній (структурній) політиці Європейського Союзу, яку характеризували конкретні механізми реалізації, наявність регульованої ієрархічної структури територіального устрою, багаторівнева система контролю за результатами реалізації програм та ініціатив, а отже, і за ефективністю використання коштів. Відмінною рисою європейського регіонального планування, поставленого в основу методологічної концепції 90-х років XX ст. «Європа регіонів», була неокейнсіанська модель розвитку. Упродовж останніх 20 років це приносило

очікуваний ефект, який проявлявся, насамперед, у зменшенні контрастності в економіці регіонів, подоланні територіальних диспропорцій, плануванні міграційних потоків тощо [16].

Глобальні та європейські принципи регіональної екологічної політики ґрунтуються на екосистемному підході і полягають у наступному:

- розроблення і реалізація регіональних стратегій із залученням цільових індикаторів збереження екосистем з метою подолання сучасних тенденцій щодо їхньої деградації;
- забезпечення сталого збалансованого землекористування з використанням екологічно раціонального територіального планування та управління земельними ресурсами;
- створення комплексної регіональної інфраструктури охорони, оздоровлення і відтворення навколишнього природного середовища та його екосистем (водокористування, землекористування, санітарно-гігієнічна структура, системи поводження з відходами тощо);
- розвиток чистого виробництва, стимулювання екологічного підприємництва, доступність екологічної інформації;
- розроблення регіональних стратегій, покликаних стимулювати зміну нераціональних регіональних структур споживання, з урахуванням місцевих культурних традицій.

Перехід більшості постіндустріальних країн світу до неоліберальної моделі розвитку вніс серйозні корективи в розробку та реалізацію нової концепції регіональної політики Євросоюзу, яка стала більш конкретною, більш прагматичною і максимально врахувала помилки та негаразди попередніх років. З основних європейських документів зникла ідея гомогенності, натомість у них посилився інтерес до регіонального планування, співпраці та кооперації регіонів. Але провідною метою європейської політики згуртування стали конвергенція усіх територій ЄС і посилення їхньої глобально-локальної конкурентоспроможності. Втім, навіть і тепер європейська регіональна політика істотно відрізняється від американської, яка трактує втручання в регулювання регіонального розвитку з боку федерального чи локального уряду як неконституційну дію.

Сучасна теоретична концепція регіональної політики ЄС і практичні заходи для її втілення перебувають у тісному кореляційному зв'язку. Методологічні підходи європейських регіоналістів дедалі більше ідентифікуються як суто інтеграційні, і це дає підстави стверджувати, що склалася не просто система європейських шкіл з регіональної економіки, а цілісна економічна інтеграційна наука, яка спирається на численні розробки, що мають системний характер і спрямовані на вдосконалення внутрішньої побудови ЄС, у тому числі її інституційності.

Після розширення Європейського Союзу, Україна та ЄС межують між собою і, як безпосередні сусіди, протистоять спільним викликам транскордонного характеру, від нелегальної міграції до організованої злочинності у всіх її формах. Незважаючи на вже досягнутий істотний прогрес

у стосунках з питань юстиції, свободи і безпеки, обидві Сторони відзначили свою постійну налаштованість на подальше зміцнення конструктивного партнерства між Україною та ЄС, що засновується на спільних цінностях, таких як повага до принципів демократії, верховенства права і фундаментальних прав.

Країни ЄС мають одну з найкращих у світі моделей регіональної політики. Вони активно використовують наукові розробки у практиці регіонального розвитку, мають значний досвід регіональної політики. Протягом останніх 50-ти років в країнах ЄС суттєво вдосконалено важелі щодо підтримки депресивних і стимулювання високорозвинених регіонів з метою підвищення їх конкурентоспроможності.

Наближення меж Європейського Союзу до кордонів України актуалізує проблему її взаємовідносин з цим інтеграційним об'єднанням, вимагає визначення найбільш ефективної стратегії і тактики інтеграції України до ЄС.

На сьогодні в Україні не існує нормативно-законодавчого підґрунтя, яке б повністю відповідало вторинному законодавству ЄС в галузі охорони довкілля, а саме:

В напрямі свободи доступу до екологічної інформації :

- Директива Європарламенту та Ради 2003/4/ЄС щодо свободи доступу до інформації відносно стану навколишнього середовища, що замінює Директиву Ради 90/313/ЕЕС;

- Директива 90/313/ЄЕС від 7 червня 1990 року про доступ до екологічної інформації, спрямованої на забезпечення більшої прозорості для окремих громадян та добровільних екологічних програм;

В напрямі оцінки впливу на довкілля:

- Регламенту Ради (ЄЕС) 793/93 щодо оцінки і контролю ризику, який може виникнути від цих речовин;

- Регламент Комісії (ЄС) 2592/2001 від 28 грудня 2001 року щодо введення в дію положень щодо надання інформації та необхідних перевірок з ціллю надання дозволу на виробництво та імпорт деяких небезпечних речовин;

- Регламент Комісії 1488/94/ЄС від 28 червня 1994 року щодо принципів оцінки ризиків впливу на здоров'я людини та навколишнє середовище існуючих небезпечних речовин;

- Директива 2001/42/ЄС Європейського Парламенту та Ради щодо оцінки деяких планів та програм на довкілля;

- Директива Ради 97/11/ЄС, що доповнює Директиву 85/337/ЕЕС стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище;

- Директива Ради 85/337/ЄЕС від 3 березня 1997 року стосовно оцінки впливу деяких державних і приватних проектів на навколишнє середовище.

Європа належить до числа регіонів з високим рівнем концентрації промисловості, сільського господарства, транспорту, густоти населення й урбанізації. Господарська діяльність у будь-якій країні Європи позначається на екологічних умовах інших країн, національні екологічні проблеми безпосередньо переростають у міжнародні, загальноєвропейські. У зв'язку з

цим на європейському континенті вимоги до інтенсивності співробітництва між країнами є особливо значними, Європа виступає як єдиний континентальний комплекс, складові частини якого — окремі природно-географічні пояси і зони, природно-господарські територіальні підрозділи — об'єднуються системою екологічних зв'язків взаємодій і взаємозалежності. Цілісність природного середовища Європи вирішальною мірою залежить від наявності і ступеня ефективності співробітництва між країнами, проведення ними загальної узгодженої екологічної політики, відповідної єдності і спільності їхніх природних умов.

Для Європи згадані глобальні проблеми доповнюються специфічними характеристиками, які проявляються, здебільшого, у транскордонному контексті. Високий рівень розвитку виробничих сил, у поєднанні з географічним розміщенням призвели до того, що однією з центральних стала проблема транскордонного забруднення, а екологічні негаразди однієї країни мають безпосередній вплив на ситуацію в інших.

Екологічні проблеми стають тим чинником, під впливом якого країни Європи акумулюють свої зусилля у напрямку забезпечення екологічної безпеки та побудови системи так званої «колективної відповідальності» за стан навколишнього природного середовища в регіоні.

Серед основоположних Директив ЄС у галузі охорони довкілля виділяють наступні:

- Директива про Доступ до Інформації затверджує право на доступ до інформації і встановлює чіткі умови того, як повинна надаватися інформація, що має відношення до охорони навколишнього природного середовища.
- Директива про Звітність окреслює вимоги щодо регулярної звітності.
- Директива про Оцінку Впливу на Довкілля (Директива ОВОС) і Директива про Стратегічну екологічну оцінку впливу на довкілля (Директива СЕО), які спрямовані на розв'язання екологічних проблем.
- Директива про забезпечення участі суспільства в ОВОС (2003/35) підвищує прозорість і легітимність планів, програм і окремих проектів.

На сучасному етапі в країнах Європи регулювання охорони природного середовища супроводжується і підкріплюється системою економічного стимулювання приватного капіталу, що заохочують до виконання нових законодавчих норм. Це і пряма дотація очисних і інших видів обладнання, і будівництво міських та районних водоочисних споруд, які позбавляють підприємства від відповідних витрат, пільгове цільове кредитування приватного сектора, і система податкових пільг. Паралельно із стимулюванням відпрацьовуються також і важелі примусу, які застосовуються до порушників цілісності природного оточення. У першу чергу це заборона виробництва, будь-яких хімічних речовин, що володіють підвищеною токсичністю, вимога про припинення викидів у навколишнє середовище залишкових продуктів в місцях і районах, де склалося критичне становище з точки зору стану навколишнього середовища. У деяких країнах для забруднюючих середовище підприємств встановлюється обов'язок виплачувати в скарбницю прогресивний

податок за «наднормативні» викиди забруднюючих та інших шкідливих речовин. Ряд законодавчих систем передбачає штрафи у разі недотримання встановлених екологічних норм, а в окремих випадках – тюремне ув'язнення порушників законів чи заборона діяльності підприємств. У промислово розвинених країнах розвиток регіональної екополітики пов'язаний з виконанням таких принципів :

1) «принцип профілактики» полягає в тому, щоб завчасно уникати забруднення навколишнього середовища;

2) «принцип винного» являє собою ринковий інструмент охорони навколишнього середовища, який ґрунтується на передумові, згідно з якою витрати з усунення забруднення навколишнього середовища повинен брати на себе той, хто несе відповідальність за його виникнення;

3) «принцип кооперації» означає, що держава здійснює свої цілі в галузі охорони навколишнього середовища в злагоді з усіма суспільними групами. Наприклад, у Франції принцип кооперації знайшов свій прояв у наступному: Франція стала однією з перших держав, яка відмовилася від використання хлорфторвуглеців, що завдають шкоди озоновому шару в навколоземній атмосфері і які застосовувались в якості репелентів і холодоагентів. Виробники товарів, в яких використовувалися хлорфторвуглеці, добровільно скоротили встановлені державою граничні терміни їх застосування. Відмова від них став рекламним ходом і одночасно аргументом для покупців. Звідси висновок про те, що формування екологічної стратегії на Україну повинна бути орієнтована не тільки на узгодженість між екологічним і політичним розвитком, а включати ще й екологізацію ринкової економіки. Більш докладно розглянемо конституційні основи охорони природного середовища, що використовуються в країнах світу.

У Конституції Німеччини охорона природи оголошується основною турботою держави і всього суспільства, в інтересах добробуту громадян держава і суспільство дбають про охорону природи: утримання в належному стані води і повітря, охорона флори і фауни, природних красот країни повинні забезпечуватися компетентними органами і є, крім цього, обов'язком кожного громадянина.

У Конституції Угорщини закріплено ставлення до природи і її багатств як загального надбання угорського народу. Єдність зовнішньополітичних принципів Угорщини та інтересів екологічного захисту середовища виходить із об'єктивної необхідності поєднання національних заходів з охорони навколишнього природного середовища з широкими міжнародними заходами в даній галузі.

У Польщі найбільша увага приділяється охороні атмосферного повітря. Регулювання природоохоронної діяльності здійснюється шляхом зниження податкових ставок або надання пільгових державних субсидій підприємствам, які вживають активних заходів з переобладнання опалювальних систем або капітального будівництва для обмеження шкідливого впливу диму і газу. Здійснюється примусове відчуження землі або виселення жителів з районів із

сильно забрудненим повітрям; заохочується вдосконалення автомобільних двигунів з метою зменшення вихлопу шкідливих газів; забороняється використання певних видів палива в екологічно небезпечних регіонах та ін.

Регіональна екополітика США ґрунтується на низці принципів:

- «Рівновага витрат і прибутку в механізмі екологічного регулювання», тобто витрати на будь-які заходи не повинні перевищувати одержувані переваги і блага;
- «Активізація основних ринкових механізмів», тобто активізація здорової конкуренції екобізнесу;
- «Децентралізація державного регулювання», тобто переклад основної екологічної відповідальності на уряди штатів, місцеві та муніципальні органи.

Регіональна екологічна політика Швеції зорієнтована на розробку екологічно чистих мало-і безвідходних виробничо-технологічних процесів і обладнання, що не тільки сприяють запобіганню, а й гарантують елімінацію антропогенних впливів і забруднень атмосфери, вод, ґрунтів та інших природних об'єктів. Основна мета регіональної екополітики Швеції – зупинити подальшу деградацію якості навколишнього середовища, відновити її природний стан, але в досягненні цієї мети враховуються і економічні показники національного розвитку через механізми ефективності капіталовкладень в екологічні заходи. Так, забруднюючі виробництва повинні розташовуватися тільки в тих районах країни, де негативний вплив на природне середовище буде найменшим, а витрати і капіталовкладення – найбільш ефективними.

Державне регулювання охорони природи в Австрії визначаються формою державного устрою (федеративна держава, що складається з 9 незалежних земель), і тому природоохоронні норми містяться як у федеральному, так і земельному законодавстві. На практиці система екологічного управління формується на основі принципу елімінації джерела забруднення: так, запобігання шкоди для здоров'я людей від промислових стічних вод регулюється законами про розвиток торгівлі і промисловості (а не законодавством про водокористування, як в інших країнах).

Характерною рисою природоохоронного законодавства країн ЄС є:

- Орієнтація на стійкий розвиток, який залежить від системи рішень і заходів, які повинні використовувати органи влади (включаючи органи управління) при реалізації природоохоронних планів дій і від законодавчих інструментів та ініціатив, встановлених регламентують правовими нормами;
- Використання цілісного підходу щодо тісного зв'язку між регламентують нормами в галузі охорони навколишнього середовища. Цілісний підхід означає, що в процесі прийняття деяких рішень, законом дозволено враховувати широкий спектр інтересів і поглядів, включаючи суспільні. Найкраще це проявляється у сфері планування розвитку (наприклад, розміщення підприємств і видів діяльності, що є великими забруднювачами, при розміщенні враховуються вимоги як Акта про планування розвитку, так і Акта про охорону навколишнього середовища).

У залежності від методології підходу до регіональної екологічної політики в кожній країні змінюються не тільки конкретні засоби впливу на природу, але й механізми екологічного управління, найбільш поширеними з них є:

- платежі за природокористування, що представляють собою платежі за використання того чи іншого природного ресурсу (наприклад, парку, місць для риболовлі або полювання);
- податки, призначені для забезпечення раціонального використання природних ресурсів і не компенсуються платежами за їх використання;
- субсидії у вигляді всіх форм щодо фінансової допомоги, що надається забруднювачам або користувачам природних ресурсів на цілі охорони навколишнього середовища (безоплатні позики, пільгові позики, зниження податкових ставок, прискорена амортизація і т.д.);
- виплати компенсацій за завдану екологічну шкоду: суми, що сплачуються згідно з цивільним законодавством в порядку компенсації за шкоду, заподіяну діяльністю, що викликає забруднення навколишнього середовища. Подібні суми можуть бути виплачені постраждалим реципієнтам (наприклад, у випадках хронічного або випадкового забруднення) або державі. Виплати можуть здійснюватися у рамках конкретних норм правової відповідальності та прийнятих систем компенсації, або ж в рамках компенсаційних фондів, які фінансуються за рахунок внесків потенційних забруднювачів;
- перепродаж (передача) дозволу, права або квоти – засновано на принципі, що будь-яке збільшення ступеня використання природних ресурсів має бути компенсовано зниженням на еквівалентну величину, а іноді й більше.

Таким чином, можна стверджувати, що найважливіший чинник реформування існуючої системи управління природоохоронною діяльністю на нинішньому етапі – це створення організаційних основ і відповідних спонукальних стимулів розвитку екологічного менеджменту в Україні як якісно нової установки управління природокористуванням на регіональному рівні. Однак на сьогодні цей напрям розроблено ще явно недостатньо, тоді як стратегічна мета розвитку України полягає в перетворенні її природно-ресурсного потенціалу в головну опору економічного зростання задля дійсно сталого розвитку з позиції світової спільноти [16].

1.7 Запровадження нових форм і напрямів активізації регіональної екологічної політики в сучасних умовах

Концептуальними принципами формування моделі збалансованої еколого-економічної системи регіону повинні стати такі принципи, які найбільш ефективно враховують особливості функціонування і розвитку економіки, суспільства та стану навколишнього природного середовища регіону. Враховуючи сучасний стан розвитку еколого-економічної системи

регіону, пропонуємо найбільш ефективні принципи формування моделі збалансованого розвитку регіону:

- принцип історизму. Цей принцип має універсальне методологічне значення, дає змогу оцінити поетапний розвиток регіонів, враховує цілісність і завершеність цих етапів та процес формування господарсько-територіальних структур регіону на основі природно-ресурсного потенціалу та регіональних особливостей;

- принцип системності. Дає можливість вивчати стан еколого-економічної системи регіону з її складовими підсистемами: економічною, соціальною і екологічною, з одного боку, а з другого – розглядати еколого-економічну систему регіону як елемент структури національного господарського комплексу;

- принцип комплексності. Передбачає збалансованість розвитку галузей економіки регіону, забезпечення повного погодження ресурсно-виробничої бази з потребами господарського комплексу, забезпечення комплексно-пропорційного розвитку регіонів країни. Комплексність спрямована на посилення уваги до соціальної підсистеми та збереження стабільності й збалансованості екологічної підсистеми регіону. Принципи системності та комплексності дослідження концептуальних підходів до формування моделей збалансованого розвитку регіону вимагають системного та комплексного вивчення всіх процесів, стадій та явищ, які відбуваються при функціонуванні існуючої еколого-економічної системи регіону. Це дозволить визначити особливості сучасного стану та можливості збалансованого розвитку досліджуваної еколого-соціально-економічної системи як сукупності взаємозалежних підсистем та їх елементів з урахуванням внутрішніх і зовнішніх зв'язків;

- принцип оптимальності. Означає забезпечення обґрунтованої відповідальності між економічним розвитком регіону та розробкою і реалізацією заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, орієнтує на збалансований регіональний розвиток, який не створює негативного впливу на екологічний стан регіону;

- принцип пріоритетності. Сприяє ранжуванню цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіону відповідно до просторової стратегії його комплексного розвитку з урахуванням природно-ресурсних можливостей та спрямованого на соціальну спрямованість використання рекреаційних та фінансових ресурсів, а також розвиток соціальної інфраструктури, особливо в сільській місцевості;

- принцип варіантності. Передбачає побудову альтернативних моделей збалансованого природокористування регіону. Варіанти альтернативних моделей складаються на основі альтернативності проектних темпів і пропорцій розвитку галузей економіки, альтернативних напрямків і форм вкладення інвестицій, альтернативних технічних і технологічних рішень в організації виробничих процесів. Варіантність перебудови моделей обумовлюється пріоритетністю завдань і вибором шляхів досягнення цілей і балансу інтересів у

сфері природокористування;

- принцип раціональності природокористування. Передбачає подолання існуючих екологічних, економічних і соціальних проблем при функціонуванні еколого-соціально-економічної системи, зниження високого рівня депресивності територій регіону;

- принцип економізації, соціологізації та екологізації економіки регіону. Означає раціональне використання природно-ресурсного потенціалу; соціальну спрямованість виробничих відносин і розвитку галузей економіки; впровадження ресурсозберігаючих, екологічно безпечних, маловідходних і безвідходних технологій в галузі економіки регіону;

- принцип субсидіарності та взаємності в просторовому розвитку, що означає посилення відповідальності та повноважень місцевих органів влади щодо програм просторового розвитку;

- принцип інтеграції з ЄС. Сприятиме вдосконаленню екологічного законодавства та узгодженню з європейськими вимогами законодавчо-нормативної системи;

- принцип ієрархічності управління розвитком регіональних господарських комплексів регіону. Сприяє створенню відповідної ієрархічної структури управління територіальними еколого-економічними системами.

При побудові моделі збалансованого регіонального розвитку мають бути враховані цілі, ідеї та напрями розвитку, які передбачені Стратегією економічного і соціального розвитку України. Результатом впровадження даної Стратегії є формування сильної держави, активізація її регулятивної функції і водночас здійснення такої політики, яка б не лише зберегла, а й істотно посилила ринковий вектор розвитку, надала йому більшої орієнтації на кінцевий результат, забезпечила реальне розмежування влади та власності.

Слід враховувати особливості природно-ресурсного потенціалу регіону, які відображені в Стратегії розвитку регіонального комплексу. Регіональне управління повинно забезпечувати досягнення цілей, завдань і напрямків розвитку регіону, перехід на модель збалансованого природокористування та подолання існуючої негативної еколого-соціально-економічної ситуації в регіоні;

Повинна бути відображена політика оздоровлення (санації) окремих депресивних територій, населених пунктів та селищ. Принцип ієрархічності означає узгодженість управлінських рішень як по вертикалі, так і по горизонталі, тобто врахування впливу еколого-економічних систем суміжних територій.

Напрями розвитку регіональної екологічної політики, орієнтовані на стає економічне піднесення.

В умовах трансформації суспільства особливого значення набуває формування нової еколого-економічної політики держави, визначення її ролі в системі ринкових відносин. Ситуація ускладнюється тим, що відбувається руйнування старих державних структур, а правова основа та досвід формування цілісної системи сталого розвитку країни практично відсутні. Тому, починаючи

рух шляхом економічних реформ, перш за все необхідно розібратися в системі здійснення еколого-економічної політики держави, визначити стан, у якому перебуває сфера охорони навколишнього середовища, можливі напрями забезпечення пріоритетності її розвитку.

Наявність значних регіональних розбіжностей у доступі населення до базових соціальних послуг вимагає розробки єдиних державних стандартів їх надання. Держава має визначити мінімальний рівень таких стандартів, здійснювати відповідну бюджетну політику, зокрема через трансферти дотацій, а місцеві органи влади можуть їх підвищувати.

У той же час слід розуміти, що в даних умовах регіональна політика не повинна ототожнюватися виключно або навіть переважно зі зменшенням регіональної диференціації за рівнем соціально-економічного розвитку. Її завдання полягає у створенні передумов і мотивуванні регіональних владних структур до прискореного розвитку перспективних напрямків при одночасній концентрації уваги на вирішенні найгостріших проблем соціального розвитку.

У сучасних наукових дослідженнях визначення «сталого розвитку», як глобального процесу у цілому визначається як процес гармонізації продуктивних сил, задоволення необхідних потреб усіх членів суспільства, за умови збереження цілісності навколишнього природного середовища, і створення можливостей для рівноваги між економічним потенціалом і вимогами людей усіх поколінь. У той же час починають виникати протиріччя при визначенні того, що слід розуміти під сталим розвитком регіону, а також при визначенні тих заходів, які необхідно проводити на рівні регіону для забезпечення його сталого розвитку. Це означає, що концепція сталого розвитку, є теоретичною по своїй суті й не має відповідного методологічного змісту. Для того, щоб вона стала практично застосовуваною необхідна система індикаторів, які найбільш повно характеризують процес сталого розвитку.

Такі індикатори важливі не самі по собі, а як інструмент визначення цілей сталого розвитку, тобто, необхідні для стратегічного планування в регіоні. Існуючі на сьогоднішній день індикатори можуть досить добре відображати зміни процесу сталого розвитку, але навряд чи можуть бути застосовані при визначенні того, які дії необхідні для досягнення сталого розвитку на регіональному рівні. Тому в рамках регіону потрібен набір інших індикаторів, який місцеві влади можуть використовувати, щоб управляти сталістю в межах їх повноважень.

Крім того, у процесі розробки системи індикаторів сталого регіонального розвитку слід враховувати, що регіони перебувають в об'єктивно нерівних умовах для забезпечення розвитку. Регіональному розвитку сприяє ефективне використання конкурентних переваг, пов'язаних з наступними факторами: зручним географічним і сприятливим транспортним положенням регіону; диверсифікованою структурою економіки; розвинутою базою енергетики; розвиненістю й значним конкурентним потенціалом підприємств переробних галузей промисловості; розвиненою ринковою, промисловою, транспортною й інноваційною інфраструктурою; висококваліфікованими кадрами; високим

інвестиційним потенціалом; високим рівнем концентрації науково-технічного потенціалу; наявністю значної кількості наукомістких і високотехнологічних виробництв. Тому система індикаторів, що може бути вдало застосована до промислово-орієнтованих регіонів, як правило, не може дати об'єктивну оцінку сталості розвитку, наприклад, рекреаційних регіонів. Доцільно розробити та впровадити систему класифікації регіонів за рівнями техногенно-екологічних ризиків, що передбачено в завданнях Закону «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року».

Закладення передумов переходу до сталого розвитку регіону і досягнення екологобалансованого природокористування повинно бути пов'язано з створенням умов щодо реалізації дієвої екологічної політики в регіоні, яка спрямована на зниження ресурсоємності виробництва, раціоналізацію процесів природокористування, стабілізацію та поліпшення екологічної ситуації.

Вагомим компонентом та смисловим наповненням цих стратегічних векторів стане стратегія трансформаційних зрушень у регіональному вимірі. При цьому вагомою її домінантою, що визначає конкурентоспроможність та економічну привабливість регіону є спроможність щодо забезпечення сприятливих та екологобалансованих умов проживання.

Серед основних напрямів розвитку екологічної політики України в форматі «зеленої» економіки та міжнародних ініціатив особливо необхідно виокремити гармонізацію національного природоохоронного законодавства, вимог і стандартів екологічної безпеки господарської діяльності та забезпечення всебічної адаптації їх до європейських вимог. Одним із ефективних напрямів вирішення цих питань може стати систематизація еколого-правових норм стосовно компенсації екологічної шкоди у формі кодифікації.

Тому важливим є нагальне виключення застарілих регламентів та таких, що не застосовуються на практиці; усунення внутрішніх протиріч між ними, а також напрацювання доктринальних пропозицій по їх удосконаленню. При цьому проблема полягає у відсутності законодавчо обґрунтованого регламенту компенсаційного механізму природокористування на транскордонному рівні. Досягнення цієї мети потребує ідентифікації основних аспектів діяльності та факторів ризику в транскордонній площині через формування основних напрямів реалізації компенсаційного механізму природокористування в транскордонному контексті.

На сьогодні можна виокремити і транскордонний зріз основних регламентів, а саме щодо формування інвестиційної стратегії транскордонних територій в напрямі екологізації їх розвитку:

- визначення системи індикаторів ефективності реалізації регіональних планів дій з охорони навколишнього природного середовища, а також конкретних програм, проектів та планів заходів за стратегічними цілями та складовими державної екологічної політики;
- акцент на зовнішньоекономічній діяльності прикордонних регіонів;
- повноваження органів місцевого самоврядування у прийнятті рішень

щодо здійснення спільних із суб'єктами транскордонного співробітництва іноземних держав заходів щодо перерозподілу інвестиційних потоків на раціональне використання природних ресурсів;

- комплексний еколого-економічний підхід до організації транскордонного співробітництва;

- подолання бар'єрів по неможливості спів фінансування проектів транскордонного співробітництва у сфері природокористування та охорони здоров'я;

- залучення недержавних підприємств, установ, а також громадських організацій до здійснення заходів у рамках транскордонного співробітництва.

Таким чином, крім початкових рішучих заходів, спрямованих на усунення перешкод для розвитку транскордонних територій та їх екологічного відновлення потрібно здійснити реформи у сфері економічного регулювання і контролю, щоб забезпечити сталий розвиток цих територій.

Необхідність доповнення національної екологічної політики міжнародними законодавчо-закріпленими регламентами незаперечна. Це пов'язано з розвитком транскордонного співробітництва та виникненням деяких суперечностей, а саме недосконалість застосування транскордонної законодавчої бази:

- немає послідовності в заходах щодо екологічного реформування;
- недостатня узгодженість нормативно-правової бази на міжнародному рівні;

- невідповідність між ступенем транскордонних забруднень і юридичною відповідальністю;

- відсутність нормативно-методологічної бази щодо еколого-економічного механізму транскордонної компенсації за забруднення та перерозподіл коштів на природоохоронні заходи.

З огляду на те, що для України не є законодавчо обов'язковим врахування майбутнього впливу на довкілля на етапі планування політики, планів і програм розвитку на відміну від законодавства ЄС виникає необхідність усунення законодавчих прогалин згідно до міжнародного законодавства.

Тому, перш за все, необхідно скоординувати основні поняття нормативно-законодавчої бази та принципи їх дії у єдиний понятійний апарат. Необхідність цього викликано тим, що на сьогодні більшість імplementованих принципів та функцій того чи іншого важеля регулювання природокористування не знаходять відображення у практиці.

Глобальний характер екологічної кризи виступає дієвим механізмом реформування еколого-економічних показників охорони довкілля в Україні. Виникає необхідність розвитку міжнародної співпраці на засадах вдосконалення системи управління екологічними процесами.

Перш за все маєтсья на увазі як найширше використання та поширення досвіду щодо:

- екологічного менеджменту у проведенні еколого-економічних реформ;
- визначення ймовірних моделей партнерства у формуванні

трансграничного співробітництва;

- встановлення довготривалих партнерських відносин заради розширення їх бізнес-можливостей і зміцнення приватного сектора;
- сприяння створенню законодавчих та організаційних умов для швидкого формування мережі спільних екологічних коридорів.

Одним із напрямів збільшення екологічних надходжень є трансформація економічних механізмів до законодавства ЄС, а саме припинення бюджетних асигнувань та субсидування завідомо еколого небезпечних виробництв, що переживають складний період.

В результаті така діяльність уряду прискорить впровадження безвідходних технологій підприємствами та можливість відновлення ринкових інструментів їх фінансування.

Між тим головною метою екологічної доктрини регіону на довгострокову перспективу є – підвищення якості життя населення регіону, перш за все, за рахунок поліпшення екологічних параметрів системи життєзабезпечення, доведення показників конкурентоспроможності продукції регіону до світового рівня за рахунок впровадження нових наукоємних, ресурсозберігаючих технологій, створення стабільного екологобезпечного господарсько-виробничого комплексу, який зможе ефективно функціонувати і розвиватися в нових економічних умовах.

Подальше економічне зростання в регіональному розрізі та подолання еколого-економічної кризи можливе лише за таких умов:

- усунення існуючих диспропорцій в розвитку господарсько-виробничого комплексу регіону;
- раціонального використання унікального рекреаційного потенціалу як складової регіональної моделі еколого-збалансованого природокористування;
- формування ефективної інноваційної політики регіону, яка б базувалася на останніх науково-технічних досягненнях,
- розробки моделі інвестиційно-інноваційного розвитку регіону, що забезпечить умови трансформації результатів наукових досліджень в ресурсозберігаючі, наукоємні, мало- і безвідходні технології та конкурентоспроможні товари та послуги;
- цільового розвитку фінансово-кредитного механізму інвестиційно-інноваційного потенціалу шляхом переходу до програмно-цільових методів управління, які передбачають визначення конкретних завдань, конкретних об'єктів досліджень та строків виконання науково-дослідних робіт з обов'язковим урахуванням глобальних процесів світового розвитку.

Саме ці нові принципи і підходи повинні стати основою стратегії інноваційної екологічної політики держави, а першочерговими завданнями має бути чіткий вибір щодо моделі переходу до нової системи еколого-економічних координат в розрізі не лише держави, а й окремих регіонів через розробку та впровадження регіональної екологічної доктрини.

На сучасному етапі суспільного розвитку, якому притаманне прискорення темпів науково-технічного прогресу з одного боку, та загострення уваги на

ресурсно-екологічній безпеці - з іншого, особливого значення набуває процес розробки стратегії розвитку регіону з урахуванням її ресурсно-екологічних можливостей і оптимізації територіальної структури економічної системи. Крім того, необхідно враховувати світові тенденції розвитку і вдосконалення господарських зв'язків, орієнтацію на ефективний пошук альтернатив щодо ресурсозаміщення у всіх сферах виробничої і невиробничої діяльності.

Удосконалення організаційно-економічного механізму екологічної безпеки регіону.

Регіональна система управління охороною навколишнього природного середовища повинна бути орієнтована на:

- реорганізацію органів управління охороною навколишнього природного середовища і наступну інтеграцію функцій екологічного управління в єдину функціональну систему;

- розширення прав і можливостей органів місцевого управління та контролю у сфері управління охороною навколишнього середовища та раціонального використання природних ресурсів;

- зміщення акценту в здійсненні державного контролю за дотриманням екологічного законодавства в напрямі поступової переорієнтації на економічні важелі стимулювання природоохоронної діяльності, в тому числі на регіональному рівні;

- посилення контролю за дотриманням вимог природоохоронного законодавства, здійснення екологічної політики, захисту екологічних прав населення.

В зв'язку з цим виникає необхідність в інституційній розбудові і посиленні ефективності державного управління в природоохоронній галузі саме на регіональному рівні.

Процес інституціональних перетворень має включати такі етапи:

- оцінку природно-ресурсного потенціалу регіону та екологічної інфраструктури регіону як головного критерію «зеленого» зростання;

- вивчення чинників та процесів, що впливають на подальшу екологізацію регіону;

- розроблення прогнозу економічних і соціальних наслідків «зеленого» зростання як системи критеріїв розвитку регіону;

- розроблення конкретних пропозицій щодо удосконалення системи екологічного управління як механізму підвищення ефективності регіональної екологічної політики.

Можна стверджувати, що:

- 1) Функції економічного стимулювання дотримання екологічних вимог ще недостатньо розвинені й не примушують підприємства-забруднювачі змінювати технології виробництва на природозахисні.

- 2) Економічні механізми, що регулюють охорону навколишнього середовища та природних ресурсів, також не дуже ефективні, хоча останнім часом певною мірою удосконалені.

- 3) Інституційна і функціональна модернізація системи екологічного

управління потребують значної переорієнтації управлінської парадигми в економіці територіально-просторових утворень крізь призму удосконалень в інституціональній, техніко-технологічній і соціально-економічній структурі регіональних господарських комплексів, які проявляються у видозміні структури соціально-економічної системи.

Основними стратегічними орієнтирами забезпечення гармонізації еколого-економічних відносин на регіональному рівні повинні стати:

- посилення ролі та відповідальності місцевих органів самоуправління у вирішенні екологічних проблем;
- постійне впровадження та посилення управління інноваційними процесами, вдосконалення екологічно чистих технологій, поширення стандартів екологічного менеджменту тощо;
- забезпечення чіткого розмежування повноважень між центральними та регіональними гілками влади та відомствами з одночасним посиленням їх відповідальності щодо підвищення рівня інновативності в еколого-економічній сфері та дієвості еколого-економічних реформ.

Оскільки в умовах прискорення темпів науково-технічного прогресу з одного боку, та загострення уваги на ресурсно-екологічній безпеці – з іншого, особливого значення набуває процес розробки стратегії розвитку регіону з урахуванням її ресурсно-екологічних можливостей і оптимізації територіальної структури економічної системи., то економічною мотивацією її подальшого зростання є врахування світових тенденцій розвитку і вдосконалення господарських зв'язків, орієнтація на ефективний пошук альтернатив щодо ресурсозаміщення у всіх сферах виробничої і невиробничої діяльності тощо. У даному контексті необхідно зазначити, що на сучасному етапі важливо забезпечити максимально повну реалізацію економічного потенціалу регіонів у стратегії формування високопродуктивної еколого-економічної системи.

1.8 Концепція Стратегії національної політики України до 2020 р.

Відсутність ефективної системи управління в сфері охорони навколишнього природного середовища та більш повільне, ніж очікувалося, проведення структурних реформ і модернізації технологічних процесів в умовах зростання національної економіки призводить до збільшення рівня забруднення та зумовлює підтримку старих, неефективних підходів до використання енергетичних і природних ресурсів.

На сьогодні єдиним нормативно-правовим актом, що визначає екологічну політику і стратегію держави, є постанова Верховної Ради України від 5 березня 1998 р. № 188/98-ВР (188/98-ВР) «Про Основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки». Багато положень цього документа не втратило своєї актуальності, однак у цілому він уже не відповідає вимогам сьогодення, оскільки за період, який минув з 1998 року, відбулися значні події

на міжнародному рівні, які визначили подальший розвиток екологічних стратегій, а в Україні суттєві зрушення в напрямі посилення економічної діяльності. Зазначене зумовило необхідність розроблення проекту нового стратегічного документа на довгострокову перспективу – Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року, яка враховує процеси глобалізації економіки, розвиток ринкових відносин та рішення Київської конференції міністрів навколишнього природного середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.), Всесвітнього саміту зі сталого розвитку в м. Йоганнесбурзі (2002 р.), перспективи вступу України до СОТ, положення ряду міжнародних зобов'язань України в сфері охорони навколишнього природного середовища.

Мета, основні цілі і завдання національної екологічної політики

Мета реалізації національної екологічної політики полягає в стабілізації і поліпшенні екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Основними цілями національної екологічної політики є:

- досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища;
- підвищення рівня громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;
- поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом включення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки;
- удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище;
- припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи;
- забезпечення екологічно збалансованого використання природних ресурсів.

Основними завданнями національної екологічної політики є такі:

- 1) досягнення безпечного для здоров'я людини стану навколишнього природного середовища, що передбачає:
 - проведення оцінки та послідовне зниження екологічних ризиків для здоров'я людини;
 - упровадження системи екологічного маркування товарів і продуктів харчування;
 - приведення якості питної води у відповідність з європейськими стандартами;
- 2) підвищення громадської свідомості з питань охорони навколишнього

природного середовища, що здійснюватиметься шляхом:

- формування інформаційного простору з питань збереження навколишнього природного середовища, проведення екологічної політики та забезпечення сталого розвитку;

- створення державної системи інформування населення про стан навколишнього природного середовища та заходи щодо його поліпшення, а також відповідної бази геоінформаційних даних;

- залучення громадськості до участі у розв'язанні екологічних проблем, проведення постійних консультацій з громадськістю стосовно рішень, спрямованих на поліпшення навколишнього природного середовища та активне формування у населення громадської свідомості з питань охорони навколишнього природного середовища;

- започаткування на національних каналах радіо і телебачення регулярних програм з питань охорони навколишнього природного середовища, екологічно збалансованого розвитку, реалізації екологічної політики; створення мережі інформаційних центрів відповідно до вимог Організації Конвенції (994_015) та підтримки їх діяльності;

- сприяння впровадженню системи безперервної екологічної освіти та освіти в інтересах екологічно збалансованого розвитку для всіх вікових та професійних категорій населення; розроблення інформаційної системи підтримки прийняття управлінських рішень, що стосуються стану навколишнього природного середовища та розв'язання нагальних проблем у цій сфері;

- підвищення якості повітря та запобігання змінам клімату, що здійснюватиметься шляхом:

- технічного переоснащення виробничого комплексу на основі впровадження інноваційних проєктів, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів; оптимізації структури енергетичного сектору економіки на основі використання енергетичних джерел з низьким рівнем викидів вуглецю, у тому числі нарощування обсягів використання відновлюваних і нетрадиційних джерел енергії; реалізації проєктів спільного впровадження з дотриманням вимог Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (995_801), розроблення та впровадження системи торгівлі національним надлишком квот на викиди парникових газів;

- підвищення якості поверхневих і підземних вод, що здійснюватиметься шляхом:

- підвищення якості води на засадах басейнового та інтегрованого управління водними ресурсами та задоволення потреб населення у високоякісній питній воді; значного підвищення ефективності виконання комплексних програм з упровадження нових технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві та на транспорті;

- підвищення ефективності технологій очищення виробничих стічних вод та утилізації їх осадів, зменшення скидів у водойми висококонцентрованих

стічних вод через систему централізованої каналізації; зниження рівня забруднення водних ресурсів унаслідок використання мінеральних добрив, синтетичних миючих засобів, нафтопродуктів та хімічних засобів захисту рослин;

- подолання кризового стану системи водопровідно-каналізаційного господарства та підвищення ефективності комунальних очисних споруд;

- забезпечення своєчасного проведення відповідних заходів під час аварій на об'єктах водної інфраструктури та перебоїв з водопостачанням;

- удосконалення контролю та спостереження за цілісністю розподільної мережі, зменшення втрат води у таких мережах;

- забезпечення екологічної безпеки, усунення збільшення навантаження на навколишнє природне середовище, зумовленого економічним зростанням, що здійснюватиметься шляхом: переходу на інтегровані дозволи, що видаються за принципом «єдиного вікна», та удосконалення порядку видачі дозволів на викиди і скиди забруднюючих речовин, розміщення відходів; удосконалення системи управління відходами з урахуванням міжнародних стандартів та нормативів;

- забезпечення стимулювання виробників до застосування екологічно безпечних ресурсо- та енергозберігаючих технологій, підвищення ролі еколого-економічних інструментів та більш ефективного впровадження принципу «забруднювач та користувач платять повну ціну», дотримання вимог екологічної безпеки під час закриття або зміни форми власності промислових підприємств і об'єктів та під час передачі військових об'єктів у господарське користування. З цією метою забезпечуватиметься проведення екологічного аудиту та державної екологічної експертизи ситуацій, що склалися в окремих населених пунктах і регіонах, а також на території діючих об'єктів і комплексів; зменшення обсягів викидів і скидів шкідливих речовин, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі за рахунок стимулювання виробників до більш інтенсивного впровадження системи надання сервісних послуг замість реалізації готової продукції; забезпечення екологічно безпечного зберігання та видалення небезпечних відходів, максимально можливої утилізації відходів за рахунок прямого повторного чи альтернативного використання їх ресурсно-цінної складової та безпечного видалення відходів, що не підлягають утилізації;

- стимулювання виробників до запровадження системи екологічного менеджменту з метою зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище;

- забезпечення повного знешкодження (видалення) непридатних та аборонених хімічних засобів захисту рослин, що накопичилися на території України, у тому числі за рахунок проведення тендерних процедур щодозалучення іноземних компаній для знешкодження зазначених засобів чи вивезення їх за межі держави;

б) удосконалення системи інтегрованого екологічного управління шляхом

введення екологічної складової до програм розвитку секторів економіки.

Екологізація промисловості передбачає:

- розроблення методології визначення ступеня екологічного ризику для навколишнього природного середовища, обумовленого виробничою діяльністю екологічно небезпечних об'єктів; упровадження новітніх наукових досягнень, енергоефективних і ресурсозберігаючих технологій, маловідходних, безвідходних та екологічно безпечних технологічних процесів;
- удосконалення еколого-економічного механізму з метою стимулювання впровадження екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем, широке застосування екологічного аудиту та сертифікації виробництва;
- налагодження ефективного екологічного контролю з метою управління техногенним навантаженням, раціональним використанням природних ресурсів і розміщенням продуктивних сил;
- упровадження екологічно ефективних методів організації виробництва, принципів корпоративної соціальної відповідальності, більш чистого виробництва з метою зменшення обсягів викидів і скидів, мінімізації утворення відходів та комплексного використання матеріально-сировинних ресурсів, у тому числі вторинних; удосконалення системи обліку відходів та статистичної звітності щодо утворення, накопичення та утилізації відходів; розвиток державної системи моніторингу навколишнього природного середовища.

Екологізація транспорту передбачає: розвиток екологічно безпечних видів транспорту;

- упровадження інноваційних проектів, спрямованих на зменшення рівня шумового забруднення;
- оптимізацію дорожнього руху на території великих міст, подальший розвиток громадського електротранспорту;
- підтримку використання автотранспортних засобів, що відповідають європейським стандартам;
- підвищення вимог до забезпечення екологічної безпеки та надійності трубопровідного транспорту;
- гармонізацію планів розвитку транспортної структури з вимогами, принципами та пріоритетами розвитку екомережі, невиснажливого використання, відтворення та збереження біо- та ландшафтного різноманіття;
- стимулювання використання альтернативних видів палива.

Екологізація енергетики передбачає:

- підвищення енергоефективності виробництва;
- розвиток альтернативної енергетики;
- мінімізацію негативного впливу атомної енергетики на довкілля;
- упровадження в енергетиці сучасних технологій та інноваційних проектів, що забезпечать зменшення викидів забруднюючих речовин, зниження рівня шумового та електромагнітного забруднення, збільшення обсягів теплової та електричної енергії, яка виробляється когенераційними установками;

7) удосконалення регіональної екологічної політики, зменшення негативного впливу процесів урбанізації на навколишнє природне середовище, що передбачає:

- розв'язання нагальних екологічних проблем у промислово розвинутих регіонах;
- проведення класифікації регіонів за рівнями техногенно-екологічних навантажень, створення банків геоінформаційних даних та карт техногенно-екологічних навантажень;
- оптимізацію процесів, швидкого розширення території міст;
- удосконалення планування територіальної структури міст, зменшення концентрації і навантаження промислових об'єктів на обмеженій території;
- припинення руйнування навколишнього природного середовища великих міст, скорочення площі зелених насаджень міст і зелених зон, зниження рівня забруднення водойм, шумового та електромагнітного забруднення;
- підвищення ефективності функціонування системи водозабезпечення та водовідведення, модернізацію та реконструкцію очисних споруд населених пунктів, будівництво очисних споруд за новітніми технологіями;
- упровадження інструменту стратегічної екологічної оцінки регіональних планів і програм;

7) припинення втрат біо- та ландшафтного різноманіття, формування екомережі, розвиток заповідної справи, що передбачає:

- збереження біорізноманіття, подальший розвиток системи його невиснажливого використання і відтворення;
- зниження рівня забруднення Азовського і Чорного морів, відновлення морських екосистем, охорону і збереження морського біо- та ландшафтного різноманіття;
- збереження у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин, біотичних угруповань та типів природних середовищ;
- створення і підтримку цілісної та репрезентативної в межах природних зон України системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду;
- створення спеціальних центрів (розсадників, розплідників тощо) із збереження та відтворення у навколишньому природному середовищі видів рослинного та тваринного світу, занесених до Червоної книги України;
- вирішення питання щодо ефективного залучення державних установ, провідних наукових установ, бізнесу та громадськості до впровадження положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат і регіональних інструментів;
- створення та впровадження диференційованої системи науково-обґрунтованої вартісної оцінки об'єктів біорізноманіття із застосуванням екосистемного підходу;
- розроблення схеми функціонального зонування прибережної смуги

морів та визначення територій, придатних для різних видів господарської та природоохоронної діяльності, формування екомережі;

- припинення катастрофічного зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їх надмірної експлуатації та погіршення стану навколишнього природного середовища;

- створення державної геоінформаційної системи об'єктів екомережі.

Завдання національної екологічної політики, спрямовані на екологічно збалансоване використання природних ресурсів, такі:

1) охорона водних ресурсів, екологізація водного господарства, що передбачає: перехід до сталого використання водних ресурсів шляхом запровадження інтегрованого управління водними ресурсами;

- упровадження системного підходу до менеджменту прісноводних ресурсів і відповідних басейнів річок, які базуються на принципі басейнового та інтегрованого управління;

- зміцнення органів басейнового управління, в тому числі міждержавних і регіональних;

- підвищення ефективності водокористування шляхом запровадження економічних стимулів на басейновому рівні та повного відшкодування витрат;

- розроблення ефективних стратегій для басейнового управління водними ресурсами з метою запобігання негативним наслідкам повеней та посухи;

- зменшення обсягів використання води для потреб виробництва і житлово-комунального господарства;

- урахування нагальних потреб муніципальних водних систем (зокрема, підключених до них промислових джерел) у програмах управління водними ресурсами в річкових басейнах;

- збільшення обсягу збирання та очищення зворотних вод;

- упровадження системи відшкодування повної вартості послуг з водопостачання і раціонального використання водних ресурсів (менеджмент попиту) з урахуванням стимулювання до вжиття заходів водозаощадження;

2) охорона земельних ресурсів, екологізація сільського господарства, що передбачає:

- запровадження інтегрованого підходу до управління земельними ресурсами, підвищення його координованості та ефективності;

- забезпечення широкого впровадження новітніх екологічно збалансованих технологій землекористування;

- удосконалення державної системи моніторингу земель, ведення земельного кадастру та землеустрою;

- створення умов для максимально можливого забезпечення неперервності ділянок, стан яких наближається до природного;

- формування збалансованого співвідношення між окремими видами угідь та забезпечення екологічної безпеки і рівноваги територій у регіонах;

- розширення площі лісів, полезахисних лісових смуг та інших захисних насаджень відповідно до науково обґрунтованих показників, що

розроблятимуться з урахуванням регіональних та місцевих особливостей;

- збільшення частки сільськогосподарських угідь екстенсивного використання (сіножатей, пасовищ) відповідно до науково обґрунтованих показників, що розроблятимуться з урахуванням регіональних та місцевих особливостей;

- розроблення технологій з відновлення виведених з ріллі деградованих, малопродуктивних та техногенно забруднених сільськогосподарських угідь;

- наближення до європейських стандартів з питань відведення земель під розміщення об'єктів промислового виробництва, будівництва, транспорту, зв'язку тощо;

- сприяння розробленню та широкому впровадженню нових біологічних засобів захисту рослин у сільськогосподарському виробництві;

- забезпечення екологічно допустимого сільськогосподарського навантаження на ґрунтовий покрив;

- забезпечення широкого впровадження новітніх екологічно збалансованих технологій ведення сільського господарства;

3) невиснажливе використання тваринних та рослинних ресурсів, екологізація лісового господарства, що передбачає:

- запровадження класифікації функцій та напрямів використання екосистем, забезпечення проведення їх повної еколого-економічної оцінки як основи для визначення можливості та екологічно допустимих обсягів використання сировинної складової екосистеми;

- запровадження механізму заборони використання ресурсу до визначення його кількісних та якісних показників (заповідання, консервація ресурсу тощо);

- запровадження принципу гнучкого управління використанням природних ресурсів, у тому числі постійного моніторингу кількісних та якісних показників таких ресурсів під час їх використання;

- передбачення можливості коригування процесу використання природних ресурсів з урахуванням результатів моніторингу, включаючи їх видову зміну та припинення виснажливого використання;

- проведення оцінки впливу природних і антропогенних факторів на динаміку ресурсних видів рослин та розроблення прогнозу змін фіторесурсів;

- установлення обґрунтованої ціни біоресурсів з урахуванням їх несировинної цінності, розміру плати за спеціальне використання та вдосконалення дозвольно-ліцензійної діяльності у цій сфері; відновлення чисельності рідкісних та таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів тварин і рослин; упровадження в систему ведення лісового господарства та комплексного використання лісових ресурсів екосистемного підходу; запровадження системи повної відповідальності постійного користувача за стан наданих у користування лісів; забезпечення відтворення корінних лісових і природних рослинних угруповань з використанням технологій, що сприяють збереженню біорізноманіття;

- розроблення та затвердження критеріїв та індикаторів збалансованого

розвитку лісового господарства, впровадження сертифікації лісів у лісовому господарстві; забезпечення розширеного відтворення лісів і збільшення лісистості країни;

- сприяння реалізації державної політики щодо запровадження сталого управління лісовим господарством і підвищення ефективності функціонування лісового господарства; забезпечення підтримки лісового господарства шляхом поєднання заходів державного регулювання та впровадження ринкового механізму; упровадження економіко-правового механізму для стимулювання розширеного відтворення лісових ресурсів;

4) екологічно стале надрокористування, що передбачає: створення умов для ефективного, екологічно збалансованого розвитку надрокористування на основі впровадження нових технологій, комплексного використання ресурсів надр, рекультивації територій; видачу спеціальних дозволів на користування надрами з метою їх геологічного вивчення та видобування корисних копалин за умови забезпечення повноти розробки родовищ корисних копалин; удосконалення законодавчого врегулювання порядку використання відвалів видобутку і відходів збагачення та переробки мінеральної сировини як техногенних родовищ корисних копалин.

Інструменти національної екологічної політики. Необхідність переорієнтації зусиль з формування політики на її практичне проведення, удосконалення і наближення законодавства України про охорону навколишнього природного середовища до європейського, зміцнення інституціонального потенціалу природоохоронної діяльності та створення ефективних інструментів екологічної політики передбачають, зокрема:

1) розвиток національної системи управління навколишнім природним середовищем шляхом:

- визначення солідарної відповідальності держави і суспільства за стан навколишнього природного середовища;
- стимулювання виробників до зміни моделі ресурсоемного виробництва, впровадження стандартів системи управління навколишнім природним середовищем;
- підвищення ролі еколого-економічних інструментів для регулювання охорони навколишнього природного середовища та використання природних ресурсів;

2) укріплення інституціональної спроможності системи управління навколишнім природним середовищем шляхом: удосконалення системи державного контролю, зокрема формування єдиної системи контролю за дотриманням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, виключення дублювання функцій контролю різними уповноваженими органами виконавчої влади; посилення відповідальності забруднювачів, зокрема підвищення нормативів діючої системи збору за забруднення навколишнього природного середовища до рівня, що стимулює суб'єктів господарювання скорочувати обсяги забруднення; підвищення фінансової відповідальності порушників законодавства, розширення бази

оподаткування, розроблення нових правил проведення оцінки збитку на основі фактичних витрат на відновлювальні заходи; реформування системи видачі дозволів, зокрема перехід до видачі комплексних дозволів для забруднювачів за принципом «єдиного вікна», спрощення процедури для малих і середніх підприємств, розроблення системи технологічних нормативів на викиди, скиди, розміщення відходів;

3) розвиток законодавства про охорону навколишнього природного середовища здійснюватиметься шляхом: гармонізації національного екологічного законодавства про охорону навколишнього природного середовища з європейським та нормами міжнародного права;

4) удосконалення економічного та фінансового механізмів реалізації національної екологічної політики, визначення джерел фінансування шляхом: визначення пріоритетності фактора бюджетного та податкового регулювання.

Це зумовлює необхідність збільшення в дохідній частині бюджету частки природно-ресурсних платежів, розвиток системи регуляторів, спрямованих на стимулювання суб'єктів господарювання до виробництва екологічно безпечних видів продукції та надання послуг у цій сфері;

- удосконалення та встановлення більш жорсткого контролю за здійсненням платежів за понаднормативне забруднення навколишнього природного середовища;

- підвищення стимулюючої функції збору за забруднення навколишнього природного середовища з метою стимулювання суб'єктів господарювання до впровадження екологічно безпечних технологій. При цьому необхідно також забезпечити можливість щорічного перегляду нормативів збору за забруднення навколишнього природного середовища з метою підвищення до рівня компенсації реальної заподіяної шкоди;

- удосконалення діючого економічного механізму природокористування і природоохоронної діяльності та формування стабільних джерел фінансування природоохоронних заходів в умовах переходу до ринкових відносин як головної складової системи екологічного управління. При цьому стимулювання заходів з охорони і відтворення природно-ресурсного потенціалу держави забезпечуватиметься за рахунок створення відповідних економічних умов (інвестиційних, податкових, кредитних тощо);

- здійснення видатків на охорону навколишнього природного середовища в обсязі, не меншому ніж надходження коштів до державного та місцевих бюджетів від збор за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища, штрафних санкцій та відшкодування заподіяних збитків внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища. При цьому головним джерелом видатків на охорону навколишнього природного середовища повинні ути кошти підприємств-забруднювачів, що зумовлює необхідність створення фінансового механізму залучення приватного капіталу в природоохоронну діяльність (наприклад, лізинг).

Важливим джерелом фінансування заходів з охорони навколишнього

природного середовища є фонди охорони навколишнього природного середовища, порядок використання коштів яких потребує реформування.

Для розв'язання регіональних екологічних проблем важливо залучати також кошти місцевих бюджетів.

Незадіяним повною мірою джерелом коштів на потреби охорони навколишнього природного середовища є міжнародна технічна допомога та впровадження так званих гнучких механізмів Кіотського протоколу до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату;

5) наукове забезпечення національної екологічної політики, що спрямовуватиметься на:

- здійснення переходу України на принципи сталого розвитку; раціональне використання природно-ресурсного потенціалу держави; поліпшення стану поверхневих і підземних вод, оздоровлення басейнів річок Дніпра, Дністра, Сіверського Дінця, очищення стічних вод;

- поліпшення стану атмосферного повітря;

- поліпшення стану поводження з відходами, зокрема впровадження систем рециклінгу; розвиток чистих виробництв; організацію і проведення державної екологічної експертизи та екологічного аудиту;

- збереження біо- і ландшафтного різноманіття та розвиток заповідної справи;

- моделювання та прогнозування можливої зміни клімату з метою пом'якшення її наслідків;

- проведення стратегічної екологічної оцінки, оцінки ризиків та реабілітації територій;

6) розвиток міжнародного співробітництва, що спрямовуватиметься на: безумовне виконання міжнародних зобов'язань відповідно до міжнародних договорів; більш послідовне врахування рекомендацій всесвітніх самітів зі сталого розвитку в містах Ріо-де-Жанейро та Йоганнесбурзі; активізацію співробітництва з питань запобігання транскордонному забрудненню навколишнього природного середовища; запобігання глобальній зміні клімату; активізацію участі українських представників у роботі міжнародних організацій, діяльність яких пов'язана з контролем за антропогенним навантаженням на навколишнє природне середовище.

Механізм виконання і контролю за реалізацією Стратегії. Критерії вибору пріоритетів заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії, такі:

- екологічна та економічна ефективність – досягнення запланованих природоохоронних цілей із залученням мінімального обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального природоохоронного ефекту;

- співфінансування природоохоронних і ресурсозберігаючих заходів з різних джерел – відображує заінтересованість замовника та наявність економічних вигід поряд з екологічними. Фінансування заходів, спрямованих на реалізацію Стратегії, здійснюватиметься за рахунок та в межах коштів державного і місцевих бюджетів, передбачених на зазначену мету, а також інших джерел.

Індикатори ефективності національної екологічної політики:

- покращення стану здоров'я населення за рахунок зменшення впливу негативних екологічних факторів;
- співвідношення між рівнями фактичного забруднення навколишнього природного середовища або виснаження природних ресурсів і гранично допустимого забруднення або виснаження, яке базується на науково обґрунтованих оцінках і характеризується як критичне навантаження на навколишнє природне середовище;
- співвідношення витрат на здійснення природоохоронних заходів до отриманого екологічного ефекту;
- скорочення витрат природних ресурсів та енергії на одиницю продукції;
- стан участі громадськості в прийнятті екологічно значущих рішень.

Очікувані результати.

Реалізація Стратегії дасть можливість: стабілізувати та поліпшити стан навколишнього природного середовища до рівня, безпечного для життєдіяльності населення; усунути прямий зв'язок між економічним зростанням та погіршенням стану навколишнього природного середовища; упровадити систему екологічно збалансованого використання природних ресурсів; створити розгалужену екомережу та припинити втрати біорізноманіття; упровадити дієву систему інформування населення з питань охорони та збереження навколишнього природного середовища, екологічної політики та сталого розвитку [6, 8].

2 СИСТЕМА ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

2.1 Державна система екологічного управління

Поява нових економічних, соціальних і екологічних пріоритетів, що спираються на нові збалансовані структури виробництва й споживання, нові технології та форми інвестицій, спричинює необхідність трансформації національних систем управління на локальному, регіональному, державному і глобальному рівнях, головним завданням яких є гармонізація відносин у системі «природа – суспільство». У зв'язку з цим набуває актуальності розвиток систем екологічного управління і досягнення ними такого рівня досконалості, який забезпечував би гармонійний розвиток виробничого та природоресурсного потенціалу, давав би змогу узгоджувати «цілі» господарювання людини з «цілями» саморегуляції природних екосистем і уникати деградації навколишнього природного середовища [4].

В екологічному праві зазначається, що екологічне управління спрямоване на «суспільні відносини, у яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього середовища, екологічної безпеки юридичними й фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян». У той же час, виходячи з теорії біотичного регулювання навколишнього середовища, головним завданням державного екологічного управління є утримання функціонування систем життєдіяльності в межах несучої ємності навколишнього природного середовища, тобто в межах його здатності витримувати певне максимальне антропогенне навантаження.

Загальне визначення управління, яке відображає існуючі відносини в системі «природа – суспільство» та їх антропогенний характер, можна сформулювати так: управління – це свідомий вплив людини на різноманітні господарські і природні об'єкти та процеси, що відбуваються в навколишньому середовищі, а також на людей, пов'язаних із ними, який здійснюється для отримання бажаних результатів. У суспільстві найпоширенішою ознакою управління є інформація, яка створюється людиною у вигляді сигналів, команд, документів, висловлювань та інших інформаційних впливів, то спрямовуються на окремих людей, колективи, суспільство тощо. У цьому розумінні управління являє собою усвідомлений інформаційний вплив людини на об'єкт управління. Цей вплив є енергетично слабким, але наслідки його можуть бути надзвичайно потужними і масштабними за своїм характером (наприклад, кризовий стан навколишнього природного середовища як результат невдалого й шкідливого управління).

Державне екологічне управління, метою якого є запобігання виснаженню

природного потенціалу і яке спрямоване на недопущення перевищення несучої ємності біосфери, – це завдання-мінімум. Завдання – максимум полягає в екологізації функціонування всіх сфер життєзабезпечення, досягненні і підтримці необхідної якості здоров'я і життя населення, належного стану навколишнього середовища, гармонізації взаємовідносин суспільства і природи.

Врахування несучої ємності біосфери і недопущення її перевищення в умовах нинішнього соціально-економічного розвитку отримало офіційне визнання як ключового принципу екологічної політики на національному й міжнародному рівнях. У Плані дій Всесвітнього саміту в Йоганнесбурзі вперше у вигляді граничних умов розвитку поставлено завдання у сфері екологічного управління щодо цілеспрямованої підтримки регіональних і національних ініціатив. Мається на увазі прискорення руху в напрямку сталого виробництва і споживання для соціального й економічного розвитку в межах несучої ємності екосистем з усуненням деградації довкілля, що спричинюється економічним зростанням. Ідеться передусім про поліпшення ефективності і сталості у використанні ресурсів та здійсненні виробничих процесів, а також запобігання виснаженню ресурсів і зменшення забруднення довкілля та обсягів відходів.

Для всіх систем управління характерна наявність таких невід'ємних складових частин і елементів, як суб'єкт управління, об'єкт управління, управляючий вплив і зворотний зв'язок, що утворюють єдиний і водночас загальний контур управління.

Як уже зазначалося, суб'єкт управління здійснює управляючий вплив на об'єкт управління, який відповідно до такого впливу змінює свою діяльність, кількісні та якісні параметри стану або впливу на навколишнє середовище. Об'єкти управління слід відрізняти від об'єктів охорони навколишнього середовища, до яких належать навколишнє природне середовище як сукупність природних і природно-соціальних умов та процесів; природні ресурси, як залучені до господарського обігу, так і ті, що не використовуються в народному господарстві в певний період (земля, надра, води, атмосферне повітря, ліс та інша рослинність, тваринний світ); ландшафти та інші природні комплекси; території та об'єкти природно-заповідного фонду, а також здоров'я і життя людей.

Об'єкт управління може здійснювати вплив на довкілля у двох напрямках: «від природи до людини» (вилучення природних ресурсів) і «від людини до природи» (забруднення навколишнього середовища). Вплив на навколишнє середовище є кінцевим продуктом діяльності об'єкта управління. Але, виходячи зі специфіки екологічного управління, саме характеристика дії об'єкта управління на довкілля є критерієм ефективності функціонування державної системи екологічного управління (ДСЕУ), тому цей вплив слід розглядати як вихід ДСЕУ.

Держава, як і всі її суб'єкти господарювання та населення, перебуває під постійним фізичним впливом навколишнього середовища, що залежить як від певних об'єктивних природних чинників, так і від дії об'єктів управління. На

вході ДСЕУ, як і будь-яка кібернетична система, отримує інформацію про використання природних ресурсів, стан навколишнього природного середовища, ступінь його фізичного впливу на населення та суб'єкти господарювання. Ця інформація отримується в результаті моніторингу довкілля, різноманітних спостережень, контрольних вимірювань, екологічного аудиту тощо. Надходить вона також із внутрішньодержавних і міжнародних джерел інформації. Іншим видом вхідної інформації є міжнародні угоди, конвенції, регламенти, дані міжнародного екологічного досвіду. Одна частина такої інформації використовується для вдосконалення функціонування і модернізації ДСЕУ, інша – за своїм характером є управляючим впливом, який спонукає державу до виконання своїх екологічних зобов'язань перед міжнародною спільнотою, а суб'єкта управління – до реалізації відповідних дій. Отже, з ієрархічного погляду, ДСЕУ виступає як об'єкт управління по відношенню до певного міжнародного органу.

Будь-якому управлінню передують формування цілей. Людина організовує свою діяльність таким чином, щоб виконати певне цільове завдання. Відповідно управління, спрямоване на досягнення такого завдання, називається цільовим. У цьому відношенні ДСЕУ є цілеспрямованою системою, оскільки її діяльність направлена на досягнення певних екологічних цілей.

Цілі формулюються на стадії створення систем управління. І згідно з ними конструюється структура, визначаються системні функції, які мають забезпечити розв'язання цільових завдань. Зв'язок, що існує між цілями, структурою та функціями, потрібно розглядати в динаміці, він має підлягати трансформації відповідно до розвитку системи управління.

Поява нових цілей управління майже завжди потребує перебудови структури системи – введення нових елементів, організації нових зв'язків, забезпечення нових функцій. Здатність системи управління швидко перебудовуватись для досягнення нових цілей характеризує її динамічність, маневреність, а отже, й ефективність щодо забезпечення потреб і безпеки держави, реагування на зміну геоекологічної ситуації. Нова парадигма збалансованого розвитку висунула нові цілі як у цілому у сфері державного управління, так і у сфері екологічного управління. Реалії сьогодення полягають у тому, що комплекс традиційних цілей, притаманних для ДСЕУ, доповнюється новими цілями, що стосуються гармонізації відносин суспільства і природи. Отже, виникає суперечність між новими цільовими завданнями і старою структурою, не призначеною для їх виконання.

2.2 Функції та ієрархія державної системи екологічного управління

На підставі біотичних принципів гармонізації життєдіяльності і збалансованого розвитку наведемо головні напрями державного екологічного управління:

- екологічне оздоровлення деградованих природних об'єктів, ландшафтів і стабілізація екологічного стану держави;

- відновлення природного потенціалу, заощадливе природокористування;
- формування національної екологічної мережі;
- оборона навколишнього природного середовища;
- забезпечення екологічної безпеки, зменшення антропогенного тиску і забруднення відходами;
- екологізація загальних функцій управління державою;
- екологізація соціально-економічного розвитку, впровадження принципів збалансованого розвитку;
- розвиток національного екологічного партнерства.

На сьогодні найрозвиненішими є напрями охорони навколишнього природного середовища і забезпечення екологічної безпеки. Вони мають свою досить розвинену природоохоронну законодавчу базу і є самостійними галузями екологічного управління. Розвиненим напрямом також є управління природокористуванням, однак йому ще бракує належної заощадливості й раціональності.

У державній системі екологічного управління всі перелічені напрями є цільовими і здійснюються на підставі закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» і Земельного, Водного та інших кодексів України, які забезпечують правову регламентацію переважно охоронних функцій, функцій державного дозволу і контролю, не поширюючись на процеси гармонізації життєдіяльності суспільства в природному середовищі, на процес збалансованого розвитку всіх його складових. При цьому слід зазначити, що більшість із перелічених цільових напрямів управління вже мають певну законодавчу базу (наприклад, закон України «Про формування національної екологічної мережі»).

Постійне вдосконалення систем екологічного управління є однією з вимог міжнародної та європейської системи стандартизації екологічного управління. Для державної системи екологічного управління це означає її функціональне розширення й системно-методологічне поглиблення. Йдеться не тільки про охоронні функції, а й про освоєння функцій гармонізації.

Отже, системно-методологічне поглиблення – це освоєння нових сучасних механізмів екологічного управління, їх підпорядкування природному механізму біотичного регулювання навколишнього природного середовища і принципам збалансованого розвитку.

У ДСЕУ застосовується загальне управління, яке здійснюється в особі державних законодавчих, виконавчих, правових органів, і уповноважене, або спеціальне, управління, яке здійснюється суб'єктами, що мають спеціальноповноваження на екологічне управління відповідно до чинного законодавства. Цей поділ має своє відображення в структурі функцій ДСЕУ – загальні і спеціальні.

До загальних функцій належать:

Законодавче регулювання. Визначення основних напрямів державної екологічної політики, яка забезпечує гармонізацію відносин суспільства і

природи, збалансований розвиток, формування й розвиток законодавчо-правової бази та регулювання відносин у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, екологічної безпеки й екологічного управління державою.

Прогнозування. Отримання науково обґрунтованих варіантів тенденцій розвитку показників якості навколишнього природного середовища та здоров'я населення, показників природно-ресурсного потенціалу, ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного й техногенного характеру, індикаторів збалансованого розвитку.

Планування. Виважена передбачуваність використання, відновлення й охорони навколишнього природного середовища; розробка міждержавних, державних, регіональних, місцевих екологічних програм; планування заходів щодо попередження й реагування на надзвичайні ситуації щодо забезпечення екологічної безпеки.

Організація. Забезпечення реалізації державної екологічної політики на національному й міжнародному рівнях у контексті збалансованого розвитку, максимальне сприяння виконанню законів та інших нормативних актів з охорони навколишнього середовища, використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, організація екологічного управління державою.

Координація. Координування діяльності міністерств, відомств, підприємств, установ та організацій, незалежно від форм власності та підпорядкування, у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відновлення природних ресурсів та екологічної рівноваги.

Погодження. Максимальна погодженість поточних і перспективних планів роботи галузей, підприємств, установ та організацій в питаннях охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів.

Контроль і нагляд. Забезпечення додержання вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища всіма державними органами, підприємствами, установами та організаціями, незалежно від форм власності та підпорядкування, а також громадянами.

До спеціальних функцій належать:

Біопорядження. Формування національної екологічної мережі з біосферними ядрами (центрами), збереження й примноження біологічного різноманіття, посилення біотичного механізму регулювання навколишнього середовища.

Ресурсовпорядження. Здійснення просторово-територіального устрою природних ресурсів та об'єктів: землеустрою, лісовпорядкування, паспортизації водних об'єктів тощо, а також встановлення територій з особливим режимом користування та охорони.

Розподіл і перерозподіл природних ресурсів. Механізм пронесу надання природних ресурсів у користування (власність) та припинення права користування (власності) природними ресурсами.

Облік природних ресурсів. Ведення природоресурсних кадастрів (сукупність кількісних, якісних та інших характеристик екологічного, господарського та правового стану природних ресурсів): земельного, водного, лісового, рекреаційного, родовищ корисних копалин, рослинного й тваринного світу, Червоної книги України, територій та об'єктів природно-заповідного фонду, відходів, екологічно небезпечних об'єктів і територій тощо .

Спеціалізований контроль. Державний контроль за додержанням норм і правил у галузі охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання й відновлення природних ресурсів, у тому числі землі, надр, поверхневих і підземних вод, атмосферного повітря, лісів, інших об'єктів рослинного й тваринного світу, морського середовища та природних ресурсів територіальних вод, континентального шельфу і виключної (морської) економічної зони, територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, а також у сфері поводження з відходами, додержання норм екологічної безпеки.

Лімітування. Затвердження для підприємств, установ та організацій лімітів використання чи видобування природних ресурсів, лімітів викидів і скидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище, а також лімітів на утворення й розміщення відходів.

Нормування. Визначення нормативів гранично допустимих викидів і скидів забруднювальних речовин у навколишнє природне середовище та інших видів шкідливого впливу на нього, а також нормативів плати за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів. Впровадження стандартів екологічного управління й аудиту.

Експертиза. Забезпечення проведення екологічного дослідження, аналізу, оцінки об'єктів чи діяльності, спроможних безпосередньо чи в процесі реалізації (застосування, впровадження тощо) негативно впливати на стан навколишнього природного середовища і здоров'я населення, а також забезпечення процесу підготовки висновків про їхню відповідність екологічним вимогам.

Моніторинг. Спостереження, збирання, обробка й передавання, зберігання й аналіз інформації про стан навколишнього природного середовища, оцінка й прогнозування його змін та ступеня небезпечності, розробка науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття управлінських рішень.

Вирішення спорів. Врегулювання розбіжностей між суб'єктами екологічних правовідносин та захист порушених екологічних і пов'язаних із ними суб'єктних прав.

Забезпечення відповідальності за екологічні правопорушення. Складання протоколів та розгляд справ про адміністративні правопорушення в галузі охорони навколишнього природного середовища і використання природних ресурсів; подання позовів про відшкодування збитків і втрат, заподіяних у результаті порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища; обмеження чи призупинення (тимчасове) діяльності підприємств та об'єктів, незалежно від форм власності та підпорядкування, якщо їх

експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням лімітів і нормативів гранично допустимих викидів і скидів забруднювальних речовин.

Стандартизація. Розробка і встановлення комплексу обов'язкових правил, вимог, норм і нормативів у галузі використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища від забруднення та інших шкідливих впливів, забезпечення екологічної безпеки.

Аудит. Збирання інформації та оцінка відповідності екологічного стану, діяльності, заходів, умов, а також системи екологічного управління об'єкта аудиту (суб'єкт господарювання, природний об'єкт, програма, проект тощо) екологічним вимогам, розробка рекомендацій щодо поліпшення його екологічних аспектів.

Сертифікація. Визначення, перевірка й документальне підтвердження об'єкта сертифікації встановленим екологічним вимогам.

Ліцензування. Екологічне обґрунтування, адміністративно-правове й державне економічне регулювання, а також екологічний контроль за виробництвом і сферою послуг шляхом видачі дозволів на здійснення певної діяльності, пошук (розвідка) та експлуатація родовищ корисних копалин, захоронення (складування) відходів, екологічно небезпечна діяльність тощо.

Страховання. Встановлення відповідальності страхувальника (страхової фірми) за ризики, пов'язані з понаднормативним забрудненням навколишнього природного середовища.

Організація освіти. Організація екологічного виховання, забезпечення безперервної екологічної освіти населення та обов'язкової екологічної підготовки керівних кадрів.

Інформування. Забезпечення систематичного й оперативного інформування населення, органів державної влади, підприємств, установ, організацій та громадян про стан навколишнього природного середовища, захворюваності населення.

Постійне вдосконалення управління. Процес систематичного оцінювання діяльності ДСЕУ, розробка і впровадження заходів щодо підвищення ефективності й результативності екологічного управління.

Ієрархія управління забезпечує розв'язання стратегічних екологічних завдань у вищих ланках управління з делегуванням більш дрібних і локальних проблем на нижчі ланки управління. Залежно від масштабності об'єктів і рівня суб'єктів екологічного управління, у ДСЕУ можна виділити макро- і мікроекологічне управління. Макроекологічне управління поширює свою дію на великомасштабні об'єкти, такі як природне середовище держави, окремих регіонів, природні екосистеми, природні ресурси загальнодержавного значення, а також на здоров'я населення. Мікроекологічне управління поширює свою дію на адміністративно-територіальні райони, компанії, підприємства, організації, природні об'єкти, що мають визначені межі на місцевості: земельні ділянки, водні об'єкти, ділянки континентального шельфу, ділянки надр, об'єкти

природно-заповідного фонду тощо.

До суб'єктів, що здійснюють макроекологічне управління, належать центральні законодавчі й виконавчі структури, органи регіональної влади, органи екологічного управління. Вони уповноважені приймати управлінські рішення, що стосуються держави в цілому, регіонів, галузей народного господарства тощо.

До суб'єктів, що здійснюють мікроекологічне управління, належать виконавчі структури, органи місцевого самоврядування та органи екологічного управління, системи екологічного менеджменту суб'єктів господарювання. Вони уповноважені приймати управлінські рішення, що стосуються невеликих територій, окремих природних об'єктів, компаній, підприємств, організацій.

У галузі охорони навколишнього природного середовища підходи в управлінні зумовлені територіальними обсягами природних екосистем, які визначають відповідні рівні: загальнодержавний – поширюється на всю територію України; регіональний – охоплює територію в межах двох чи більше областей та АР Крим або поширюється на територію суміжних держав та акваторію морської економічної зони; місцевий – охоплює територію в межах АР Крим, області, району.

Природа не визнає адміністративних кордонів, і характер просторового поширення природних систем територіально не відповідає сучасному адміністративно-територіальному устрою держави.

Існуючі рівні управління ДСЕУ нині реалізують територіальний принцип управління, але не в екологічному, а в адміністративному плані. Тому в ієрархії ДСЕУ розрізняють такі рівні екологічного управління, що відображають адміністративно-територіальний устрій держави:

- національний (територія всієї держави);
- регіональний (територія області, АР Крим, міст Києва та Севастополя);
- місцевий (територія адміністративно-територіального району, зона надзвичайної екологічної ситуації);
- об'єктовий (природний об'єкт, підприємство).

ДСЕУ передбачає водночас галузеве управління, основою якого є міністерства, комітети, відомства, концерни, корпорації та інші галузеві установи й організації, які мають свої підвідомчі структури в усіх регіонах.

На рівні окремого підприємства як об'єкта екологічного управління перетинаються два рівні управління: територіального – з боку місцевих органів екологічного управління – та галузевого – з боку відомчих органів екологічного управління. Під впливом дій цих двох рівнів управління функціонує система екологічного менеджменту підприємства (об'єкта екологічного управління). Ступінь ефективності функціонування системи екологічного управління на рівні об'єкта значною мірою залежить від узгодженості впливів територіальної та галузевої управлінських систем.

2.3 Система корпоративного екологічного управління

В умовах децентралізації управління власністю, акціонування капіталу, у зв'язку з розширенням підприємництва все більше набуває поширення корпоративне управління, яке ґрунтується на трьох фундаментальних підходах:

- для задоволення суспільних і підприємницьких інтересів потрібно знайти такий підхід до проблем управління, який сприяв би новому розумінню партнерства між урядом, суспільством і підприємництвом;

- оскільки підприємництво виявилось ефективною рушійною силою суспільного розвитку, то вимоги, поставлені перед системою управління, повинні зміцнювати фундамент оновлення цінностей життєдіяльності й прибутковості;

- підприємці та ради директорів корпорацій повинні узгоджувати свою діяльність, цілком усвідомлюючи нові обсяги відповідальності, які випливають із нових масштабів і зростання ваги підприємства; розуміючи, що за все треба платити, і у першу чергу за природокористування та шкоду, завдану природі.

Отже, центр діяльності і відповідальності в системі екологічного управління зміщується від галузевого міністра до ради директорів, тобто в бік корпоративного управління, як це усталилось у світовій практиці. Відповідно й екологічна відповідальність стає одним із головних принципів корпоративного управління, який потребує створення у складі загальної системи корпоративного екологічного управління [7].

На забезпечення корпоративної екологічної відповідальності спрямована Хартія Міжнародної торгової палати про підприємницькі принципи сталого розвитку. Вона проголошує такі принципи.

Корпоративний пріоритет.

Визнавати екологічне управління одним із найвищих корпоративних пріоритетів і вирішальним чинником сталого розвитку; визначати політику, програми й технічні правила для здійснення корпоративної діяльності, ґрунтуючись на об'єктивному розгляді екологічних проблем.

Комплексне управління.

Повністю інтегрувати визначені політику, програми й технічні правила в кожен вид підприємницької діяльності як найважливіші елементи управління, що забезпечують реалізацію всіх функцій такої діяльності.

Процес вдосконалення.

Безперервно поліпшувати політику, програми й екологічні характеристики з урахуванням технічних досягнень, наукового розуміння, потреб споживачів і сподівань суспільства, спираючись при цьому на правові норми; а також застосовувати одні й ті самі екологічні критерії в міжнародному масштабі.

Навчання працівників.

Навчати, готувати й спонукати працівників здійснювати свою діяльність із відповідальністю за навколишнє середовище.

Попереднє оцінювання.

Оцінювати впливи на навколишнє середовище до початку своєї діяльності чи проекту, а також перед тим, як демонтувати виробничий об'єкт чи залишити місце розташування.

Продукція чи послуги.

Виробляти продукцію чи надавати послуги, які не мають шкідливого впливу на навколишнє середовище, є безпечними, забезпечують економне споживання енергії та природних ресурсів протягом усього їхнього життєвого циклу.

Консультування замовників.

Консультувати й навчати замовників, дистриб'юторів і населення безпечному використанню, транспортуванню, зберіганню та утилізації постаченої продукції і керуватися такими самими міркуваннями під час надання послуг.

Обладнання і роботи.

Розробляти, проектувати й експлуатувати обладнання, здійснювати діяльність на основі економного використання енергії, матеріалів, відновлюваних ресурсів, мінімізації несприятливих впливів на навколишнє середовище та кількості вироблених відходів, а також безпечного й відповідального видалення залишкових відходів.

Дослідження.

Проводити чи сприяти проведенню досліджень, що стосуються впливів на навколишнє середовище сировини, матеріалів, продукції, процесів, викидів, скидів і відходів, пов'язаних із діяльністю підприємства, а також способів мінімізації їхніх несприятливих впливів.

Попереджувальний підхід.

Відповідно до наукового й технічного розуміння модифікувати процес виробництва, маркетингу, використання продукції чи послуг, здійснення діяльності для запобігання значній чи незворотній деградації довкілля.

Підрядники і постачальники.

Сприяти прийняттю засад корпоративного екологічного управління підрядниками, що діють від імені підприємства, пропонуючи їм, за необхідності, вимагаючи приведення їхньої діяльності у відповідність з екологічною політикою підприємства, а також сприяти ширшому прийняттю цих засад постачальниками.

Аварійна готовність.

Розробляти й підтримувати на належному рівні плани аварійної готовності спільно з аварійними службами, відповідними органами влади та місцевими громадами, враховуючи як потенційно можливий міжтериторіальний характер впливів.

Передавання технологій.

Сприяти поширенню екологічно безпечних технологій та методів управління в промисловому, аграрному й громадському секторах.

Внесок у спільний результат

Брати участь у розвитку державної політики, а також у підприємницьких,

урядових і неурядових програмах, у виявленні ініціатив у сфері освіти, сприяючи таким чином підвищенню екологічної свідомості та охороні навколишнього середовища.

Відкритість та сприйнятливість.

Створювати сприятливі умови для проведення відкритого діалогу з працівниками і громадськістю, попереджуючи та реагуючи на їхню занепокоєність щодо потенційної небезпеки та впливів робіт, продукції, послуг чи відходів, у тому числі тих, що мають міжтериторіальний або глобальний характер.

Відповідність та звітування.

Надавати інформацію про екологічні показники; проводити регулярні екологічні аудити й оцінювання відповідності правовим і внутрішньокорпоративним вимогам та принципам; періодично надавати відповідну інформацію раді директорів, акціонерам, працівникам, органам влади й громадськості. Задекларовані 16 принципів становлять концептуальні засади здійснення корпоративного екологічного управління та його функціональні основи.

З загального погляду функції корпоративного екологічного управління спрямовані на раціональне природокористування й забезпечення екологічної безпеки, тоді як система державного екологічного управління пов'язана більшою мірою з охороною навколишнього природного середовища.

2.4 Міжнародні стандарти систем екологічного менеджменту ISO 14000

Міжнародні стандарти систем екологічного менеджменту ISO 14000 називають однією із найбільш значних міжнародних природоохоронних ініціатив у минулому сторіччі.

В сучасних умовах, коли антропогенне навантаження на біосферу викликає значні негативні зміни, репутація підприємства багато в чому визначається ставленням до проблеми охорони навколишнього середовища.

Стандарти систем екологічного менеджменту ISO 14001 і екологічного менеджменту та аудиту EMAS дозволяють підприємству досягти якісно нового рівня охорони навколишнього середовища, зробити його природоохоронну діяльність системною і ефективною. Стандарти передбачають здійснення необхідних заходів щодо удосконалення цієї діяльності при збереженні економічних інтересів підприємства.

Починаючи з 1980-х років, крупні компанії розробляють системи мерів з довкілля охорони у відповідь на вимогу продемонструвати рівень екологічних показників. У 1996 році ці розробки привели до встановлення двох стандартів: міжнародного стандарту ISO 14001 (під егідою Міжнародної організації по стандартизації) для організацій всіх типів у всьому світі і схеми екологічного менеджменту і аудиту (EMAS) для промисловості ЄС. У 2001 році була прийнята оновлена схема EMAS-2, тісно пов'язана із стандартом ISO 14001, і в

даний час її можна застосовувати не тільки до промислових зон. Компанії можуть сертифікувати свої власні системи управління навколишнім середовищем згідно стандарту ISO і EMAS. Цілі систем управління навколишнім середовищем включають юридичну згоду виконувати певні вимоги і безперервно покращувати екологічні показники. Таке формулювання додасть цьому механізму ділову гнучкість.

За п'ять років використання ISO 14001 і, у меншій мірі, EMAS стали популярними в ділових колах. Декілька тисяч компаній сертифікували свої системи управління навколишнім середовищем. Географічно найбільш активними виявилися країни північного заходу Європи. Страни-кандидати в ЄС прийняли на озброєння ISO 14001. У декількох країнах, особливо, в Німеччині, Австрії, Данії і Швеції, популярна EMAS. У ділових колах даними інструментами користуються, в основному, багатонаціональні корпорації, в першу чергу, хімічного сектора. Слід пояснити, що сертифіковані системи мерів з довкілля (EMS) охорони зовсім не покращують екологічні показники автоматично. Проведене недавно дослідження встановило відсутність прямого зв'язку між сертифікацією і екологічними показниками (Berkhout et al., 2001). Крім того, користуючись системою EMAS/ISO 14001, компанії мають вельми істотну свободу у виборі своїх власних пріоритетів. Можливі як управління по ланцюжку, так і „зелена” політика закупівель, але ні те, ні інше не є обов'язковим.

Більшість компаній зосереджують свої зусилля на внутрішніх виробничих процесах, але виробники електроніки і автомобілів вже почали розглядати закупівельну політику як засіб поліпшення екологічних показників через управління по ланцюжку.

У 1990-х роках почастішало використання досягнутих шляхом переговорів домовленостей, особливо в Західній Європі, проте відносно їх ефективності все ще залишається деякий скептицизм.

Британський стандарт в області систем екологічного менеджменту BS 7750

У рамках розробки підходів до створення і зміцнення Єдиного Європейського Ринку Європейське Співтовариство прагне створити жорстку систему екологічного законодавства і контролю виконання його вимог. Одним з лідерів апробації нових ринкових інструментів екологічного менеджменту є Великобританія, де в 1990 році був прийнятий новий «Екологічний Акт» (Environmental Act), за яким в 1992 році послідував Стандарт в області систем екологічного менеджменту BS 7750 (Specification for Environmental Management Systems), підготовлений і випущений Британським Інститутом Стандартизації відповідно до запиту Британської Конфедерації Промисловості. Стандарт BS 7750 повністю вписується у вимоги стандарту якості BS 5750 (і ISO 9000). Стандарт не наказує і не визначає вимог до природоохоронної діяльності підприємства, але містить рекомендації, корисні для створення ефективної системи екологічного менеджменту, для розвитку ініціативного екологічного аудитування, що повинне позначитися на поліпшенні екологічних характеристик діяльності організації в цілому. На початковому етапі

передбачалося, що британські підприємства на добровільній основі приводитимуть характеристики своєї діяльності у відповідність з принципами BS 7750. Пізніше до Великобританії приєдналися і інші держави, а сам стандарт, детально розроблений і супроводжував об'ємистими навчальними посібниками, послужив основою для підготовки міжнародних документів.

Стандарт BS 7750 припускає наступні стадії розробки і упровадження системи екологічного менеджменту:

1. Попередній огляд ситуації. Необхідно визначити всі екологічні нормативні вимоги, що пред'являються до діяльності підприємства, і встановити, які елементи екологічного менеджменту вже практично використовуються на даному об'єкті.

2. Розробка заяви про екологічну політику, яка б охоплювала всі аспекти діяльності і продукцію підприємства і було роз'яснено і прийнято до виконання всіма уповноваженими сторонами (підрозділами, особами).

3. Визначення структури розподілу обов'язків і відповідальності в системі екологічного менеджменту.

4. Оцінка ступеня дії підприємства на навколишнє середовище. Необхідно скласти перелік встановлених нормативів, характеристик викидів в атмосферу, викидів у водні відходи, розміщення відходів, а також опис аспектів дії на навколишнє середовище підприємств-постачальників.

5. Розробка екологічних цілей і задач підприємства.

6. Визначення тих стадій виробництва, процесів і видів діяльності, реалізованих на підприємстві, які можуть надати дію на навколишнє середовище, і розробка системи контролю їх функціонування.

7. Розробка програми екологічного менеджменту, призначення відповідального за її виконання старшого менеджера. Програма повинна бути складена так, щоб враховувалися не тільки нинішні, але і всі минулі види діяльності підприємства, а також вірогідна дія на навколишнє середовище життєвого циклу нових видів продукції.

8. Розробка і випуск детального керівництва, яке дозволяло б аудитору системи екологічного менеджменту визначити, що система функціонує, і враховує всі значущі аспекти дії підприємства на навколишнє середовище.

9. Встановлення системи реєстрації всіх екологічно значущих подій, видів діяльності і т.п., наприклад, записи випадків порушення вимог екологічної політики, описи вжитим для поліпшення ситуації заходам, звітам за підсумками інспекції і поточного контролю.

10. Аудити. BS 7750 включає опис процедури аудитування і деталізує вимоги до аудиторського плану. Незалежно від цього, акредитуюча організація може зробити зовнішню перевірку підсумків внутрішнього аудитування (в BS 7750 під аудитування розуміється систематична оцінка, що робиться з тим, щоб визначити, чи узгоджується функціонування системи екологічного менеджменту із запланованою метою, задачами, структурою і т.п., чи є чи упроваджена система екологічного менеджменту ефективною і відповідною вимогам екологічної політики підприємства.

BS 7750 був прийнятий Фінляндією, Нідерландами і Швецією. Франція, Ірландія і Іспанія розробили свої стандарти. Австрія вважала за краще чекати публікації міжнародних вимог до систем екологічного менеджменту.

Екологічний менеджмент (керування навколишнім середовищем) є сучасним механізмом керування природоохоронною діяльністю, визнаним на міжнародному рівні і повсюдно використовуваним переважною більшістю промислових підприємств уже більше десяти років. У його основі лежить системний підхід і використання комплексу управлінських рішень, процедур, документації.

У ділових міжнародних колах екологічний менеджмент розглядається як гарант забезпечення переходу людства до стійкого розвитку.

ISO – це всесвітня федерація національних органів зі стандартизації, яка об'єднує в своїх лавах 120 членів. Головна функція системи ISO полягає у запровадженні міжнародних стандартів, вироблених на основі міжнародних угод.

Поява ISO 14000 – серії міжнародних стандартів систем екологічного менеджменту на підприємствах і в компаніях - називають одну з найзначніших міжнародних природоохоронних ініціатив. Система стандартів ISO 14000 орієнтована не на кількісні параметри (об'єм викидів, концентрації речовин і т.п.) і не на технології (вимога використовувати або не використовувати певні технології, вимога використовувати «як найкращу доступну технологію»). Основним предметом ISO 14000 є система екологічного менеджменту. Типові положення цих стандартів полягають в тому, що в організації повинні бути введені і дотримуватися певні процедури, повинні бути підготовлені певні документи, повинні бути призначені відповідальні за певні області екологічно значущій діяльності. Основний документ серії – ISO 14001 – не містить ніяких «абсолютних» вимог до дії організації на навколишнє середовище, за винятком того, що організація в спеціальному документі повинна оголосити про своє прагнення відповідати національним стандартам.

Такий характер стандартів обумовлений, з одного боку, тим, що ISO 14000 як міжнародні стандарти не повинні вторгтися в сферу дій національних нормативів. З другого боку, попередником ISO є «організаційні» підходи до якості продукції, (наприклад, концепція «всеосяжного менеджменту якості» – Total Quality Management), згідно яким ключем до досягнення якості є будівництво належної організаційної структури і розподіл відповідальності за якість продукції і послуг. Рішення про розробку ISO 14000 з'явилося результатом Уругвайського раунду переговорів за Всесвітньою торговою угодою і зустрічі на вищому рівні по навколишньому середовищу і розвитку в Ріо-де-Жанейро в 1992 році. Стандарти ISO 14000 розробляються Технічним комітетом 207 (ТС 207) Міжнародної Організації Стандартизації (ISO) з урахуванням міжнародних стандартів, що вже зарекомендували себе, по системах менеджменту якості продукції (ISO 9000), відповідно до яких зараз сертифіковані більше 70000 підприємств і компаній по всьому світу.

Передбачається, що система стандартів забезпечуватиме зменшення несприятливих дій на навколишнє середовище на трьох рівнях:

1. Організаційному – через поліпшення екологічної «поведінки» корпорацій.

2. Національному – через створення істотного доповнення до національної нормативної бази і компоненту державної екологічної політики.

3. Міжнародному – через поліпшення умов міжнародної торгівлі.

Документи, що входять в систему, можна умовно розділити на три основні групи:

- принципи створення і використання систем екологічного менеджменту (ЕМС);
- інструменти екологічного контролю і оцінки;
- стандарти, орієнтовані на продукцію.

У прийнятій Декларації по навколишньому середовищу і розвитку «Порядок денний на ХХІ століття», яка є основним міжнародним документом, що визначає сучасну державну стратегію в сфері охорони навколишнього середовища і стійкого розвитку більшості країн світу, вказувалося на необхідність віднесення екологічного менеджменту до ключової домінанти стійкого розвитку і одночасно до вищих пріоритетів промислової діяльності та підприємництва (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Перелік міжнародних стандартів серії ISO 14000

Назва	Принципи створення й використання систем екологічного менеджменту
ISO 14001	Система екологічного менеджменту (EMS) – Специфікації та посібник з використання
ISO 14004	EMS – Загальний посібник з принципів, систем і методів
ISO 14014	Посібник з визначення «початкового рівня» екологічної ефективності підприємства
	Інструменти екологічного контролю і оцінки
ISO 14010	Посібник з екологічного аудиту – Загальні принципи
ISO 14011/1	Посібник з екологічного аудиту – Процедури аудиту. Аудит систем екологічного менеджменту
ISO 14012	Посібник з екологічного аудиту – Критерії кваліфікації екологічних аудиторів
ISO 14031	Посібник з оцінки екологічних показників діяльності організації
	Стандарти, зорієнтовані на продукцію
ISO 14020 (серія)	Принципи екологічного етикетування продукції
ISO 14040 (серія)	Методологія "оцінки життєвого циклу" – оцінки екологічного впливу, пов'язаного з продукцією, на всіх стадіях її життєвого циклу
ISO 14050	Екологічний менеджмент. Глосарій (словник)
ISO 14060	Посібник з обліку екологічних аспектів у стандартах на продукцію

Для впровадження та аудиту систем екологічного менеджменту (CEM) використовуються такі стандарти:

- ISO 14001 – специфікація та поради з використання CEM;
- ISO 14004 – основні характеристики принципів, систем і додаткових методик із CEM;
- ISO 14010 – загальні вказівки з екологічного аудиту – загальні принципи;
- ISO 14011 – загальні вказівки з екологічного аудиту – процедури аудиту, аудит систем екологічного управління;
- ISO 14012 – загальні вказівки з екологічного аудиту – кваліфікаційні критерії для екологічних аудиторів.

Окрім стандартів, у економічно розвинутих країнах використовують також ринкові інструменти екологічного менеджменту, серед яких:

- податкові інструменти (пільгові чи дискримінативні): податки на продукцію, види діяльності, джерела забруднення, вміст шкідливого компонента;
- інструменти системи кредитування (пільгові чи податкові);
- субсидії (прямі й непрямі) на державні екологічні проекти, на екологічні цілі населенню, дотації на екологічно досконалу продукцію;
- екологічні платежі за викиди шкідливих речовин в атмосферу, водні джерела, фунт;
- цінкові інструменти;
- сплата за досягнення певних екологічних результатів тощо.

Коли врахувати важкий фінансовий стан більшості промислових підприємств, різке скорочення бюджетного фінансування, яке виділяється на охорону природи й відтворення природних ресурсів, недоліки законодавства, то бачимо, що західна модель екологічного управління нас не цілком влаштовує. Тобто нині Україна не в змозі застосовувати настільки сильний стимуляційний механізм ринкових інструментів, щоб підприємства самостійно переходили до екологічного виробництва, але деякі із західних моделей все-таки можна застосувати.

Україна має великі екологічні міжнародні зобов'язання і вибрала європейські орієнтири розвитку. Запровадження екологічного аудиту як нової для України сфери знань і діяльності повинне здійснюватися відповідно до орієнтації на вимоги міжнародних та європейських стандартів.

Особливості екологічного аудиту як самостійного напрямку діяльності в ринкових умовах господарювання зумовлені передусім здійсненням цієї діяльності на межі інших сфер або напрямків: екологічних, природоохоронних, інвестиційних, господарських тощо. Особливістю екологічного аудиту є також його спрямованість на збалансування загальнодержавної екологічної політики з політикою товаровиробника, що забезпечує конкурентоспроможність його продукції і захист навколишнього природного середовища, тобто погодження макро- і мікрорівнів екологічної безпеки життя людини.

Система екоменеджменту і екоаудиту (СЕМА) може розглядатися як

приклад регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють рівноправну роль в охороні довкілля, та як ринково орієнтований механізм, а не як інструмент адміністративно-командної системи. Вона спрямована на добровільне та гнучке прискорення процесу покращення екологічних характеристик діяльності підприємств і узгодження тим самим екологічних вимог з діяльністю підприємства.

Ключовим поняттям серії ISO 14000 є поняття системи *екологічного менеджменту* в організації (підприємстві або компанії). Тому центральним документом стандарту вважається ISO 14001 – «Специфікації і керівництво по використовуванню систем екологічного менеджменту». На відміну від решти документів, всі його вимоги є «аудированими» – передбачається, що відповідність або невідповідність ним конкретній організації може бути встановлено з високим ступенем визначеності. Саме відповідність стандарту ISO 14001 і є предметом формальної сертифікації.

Вся решта документів розглядається як допоміжні – наприклад, ISO 14004 містить більш розгорнене керівництво по створенню системи екологічного менеджменту, серія документів 14010 визначає принципи аудиту EMC. Серія 14040 визначає методологію «оцінки життєвого циклу», яка може використовуватися при оцінці екологічних дій, пов'язаних з продукцією організації (така оцінка потрібна стандартом ISO 14001).

Офіційно стандарти ISO 14000 є добровільними. Вони не замінюють законодавчих вимог, а забезпечують систему визначення того, яким чином компанія впливає на навколишнє середовище і як виконуються вимоги законодавства. Організація може використовувати стандарти ISO 14000 для внутрішніх потреб, наприклад, як модель EMC або формат внутрішнього аудиту системи екологічного менеджменту. Передбачається, що створення такої системи дає організації ефективний інструмент, за допомогою якого вона може управляти всією сукупністю своїх дій на навколишнє середовище і приводити свою діяльність у відповідність з різноманітними вимогами. Стандарти можуть використовуватися і для зовнішніх потреб – щоб продемонструвати клієнтам і громадськості відповідність системи екологічного менеджменту сучасним вимогам. Нарешті, організація може одержати формальну сертифікацію від третьої (незалежної) сторони. Якомога припускати по досвіду стандартів ISO 9000, саме прагнення одержати формальну реєстрацію і документально обґрунтувати заяву про випуск «екологічно чистої» продукції, мабуть, буде рушійною силою упровадження систем екологічного менеджменту, відповідних стандарту.

Не дивлячись на добровільність стандартів, за словами голови ISO/TC 207, через 10 років від 90 до 100 відсотків великих компаній, включаючи транснаціональні компанії будуть сертифіковані відповідно до ISO 14000, тобто одержати свідоцтво «третьої сторони» про те, що ті або інші аспекти їх діяльності відповідають цим стандартам. Підприємства можуть схотіти одержати сертифікацію по ISO 14000 в першу чергу тому, що така сертифікація (або *реєстрація* по термінології ISO) буде однією з неодмінних

умов маркетингу продукції на міжнародних ринках (наприклад, недавно ЕЕС оголосило про свій намір допускати на ринок країн Співдружності тільки ISO – сертифіковані компанії).

Серед інших причин, по яких підприємству може знадобитися сертифікація або упровадження ЕМС, можна назвати такі, як:

- поліпшення іміджу фірми в області виконання природоохоронних вимог (зокрема природоохоронного законодавства);
- економія енергії і ресурсів, зокрема спрямованих на природоохоронні заходи, за рахунок ефективнішого управління ними;
- збільшення оцінної вартості основних фондів підприємства;
- бажання завоювати ринки «зелених» продуктів;
- поліпшення системи управління підприємством;
- інтерес в залученні висококваліфікованої робочої сили.

За задумом ISO, система сертифікації повинна створюватися на національному рівні. Судячи з досвіду таких країн, як Канада, та, що веде роль в процесі створення національної інфраструктури сертифікації грають національні агентства по стандартизації, такі як Держстандарт, а також Торговельно-промислові палати, союзи підприємців і т.д. Очікується, що стандартний процес реєстрації займатиме від 12 до 18 місяців, приблизно стільки ж часу, скільки займає упровадження на підприємстві системи екологічного менеджменту. Оскільки вимоги ISO 14000 багато в чому перетинаються з ISO 9000, можлива полегшена сертифікація підприємств, які вже мають документ відповідності ISO 9000. Надалі передбачається можливість «подвійна» сертифікація для зменшення загальної вартості.

Як видно, ISO 14000 пред'являє вимоги швидше до самої системи екологічного менеджменту. Обов'язковим є поступове, поетапне, але поліпшення функціонування цієї системи, що не припиняється. Причому підприємство може бути сертифіковане відповідно до ISO 14000, навіть якщо його технологічні системи і організаційні заходи не забезпечують власне зменшення дії на навколишнє середовище.

На думку ряду екологів-юристів США і фахівців в області промислової екології Великобританії принципи EMAS більш прогресивні і створюють надійнішу основу для досягнення основної мети введення стандартів в області екологічного менеджменту – зменшення дії виробничого сектора на навколишнє середовище. Розробники схеми екологічного менеджменту і аудитування вважають, що сертифікація підприємства по ISO 14000 може розглядатися як проміжний крок до узгодження його діяльності з вимогами EMAS.

Виходячи з найістотніших відмінностей в поняттях «екологічне управління» і «екологічний менеджмент» можна запропонувати наступні визначення: *Екологічне управління* – діяльність державних органів і економічних суб'єктів, головним чином направлена на дотримання обов'язкових вимог природоохоронного законодавства, а також на розробку і реалізацію відповідних цілей, проектів і програм.

Екологічний менеджмент – ініціативна і результативна діяльність економічних суб’єктів, направлена на досягнення їх власних екологічних цілей, проектів і програм, розроблених на основі принципів еко- ефективності і еко-справедливості.

Місце системи екологічного менеджменту у системі загального менеджменту організацій

У літературі (зокрема, в перекладах документів ISO 14000) термін «екологічний менеджмент» замінений «управлінням якістю навколишнього середовища», а в деяких випадках – «екологічним управлінням». Разом з тим, для цих понять на основі аналізу існуючих нормативних документів, навчально-методичної літератури, практики діяльності можна виділити ряд істотних відмінностей, визначуваних суб’єктами екологічного управління і екологічного менеджменту, мотивацією діяльності, роллю відповідальних осіб, відношенням до результатів діяльності та ін. (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Відмінності в поняттях екологічне управління та екологічний менеджмент

ВІДМІННОСТІ В ПОНЯТТЯХ	
ЕКОЛОГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ	ЕКОЛОГІЧНИЙ МЕНЕДЖМЕНТ
Здійснюється органами державної влади і економічними суб’єктами.	Здійснюється виключно економічними суб’єктами.
Зовні мотивована діяльність, визначувана вимогами природоохоронного законодавства.	Внутрішньо мотивована діяльність, визначувана в першу чергу принципами еко-ефективності і еко-справедливості.
Обов’язкова в своїй основі діяльність.	Діяльність ініціативна і добровільна в своїй основі.
Діяльність, здійснювана в рамках посадових обов’язків і інструкцій.	Діяльність, залежна від особистої зацікавленості менеджера в кінцевих результатах і визначувана його кваліфікацій, досвідом і мистецтвом.
Переважає процес управління над результатом. Ігнорування негативних результатів.	Переважає результат менеджменту над процесами їх досягнення. Активне використання негативних результатів.
Початкова формалізованість, консервативність і обмеженість.	Початкова активність, необхідність пошуку нових можливостей і шляхів, творчі аспекти.
Відносна легкість імітації і фальсифікації ефективної діяльності.	Практична неможливість імітації фальсифікації ефективної діяльності.

Основні цілі і відповідні критерії оцінки їх досягнення в екологічному менеджменті пов’язані з процесами постійного поліпшення. Послідовне з року в рік поліпшення повинне досягатися у всіх екологічно значущих аспектах діяльності економічних суб’єктів, де це практично досяжне. Подібне поліпшення в цілому неможливе імітувати і фальсифікувати, що створює необхідну основу для оцінки екологічної спроможності економічних суб’єктів. Таким чином ефективний екологічний менеджмент забезпечує підприємству кредит довір’я у відносинах зі всіма зацікавленими в його діяльності

сторонами. В цьому полягає основна перевага екологічного менеджменту порівняно з традиційним формальним екологічним управлінням. Фактична дія промислового підприємства на навколишнє середовище (скидання, викиди забруднюючих речовин, відходи, використання ресурсів) міняється з часом. Можна виділити три основні «сценарії» можливої зміни фактичної дії промислового виробництва на навколишнє середовище з моменту пуску в експлуатацію.

Загальна стійка тенденція до збільшення дії на навколишнє середовище і, відповідно, до збільшення екологічного ризику. Збільшення дії може бути рівномірним, а може носити стрибкоподібний характер, пов'язаний із здійсненням окремих природоохоронних заходів або виникненням значних аварійних ситуацій. Даний «сценарій» найбільш типовий для більшості діючих в теперішній час російських промислових підприємств. Підприємства абсолютно не зацікавлені не тільки в декларуванні, але і в оцінці фактичної дії на навколишнє середовище і результатів своєї екологічної діяльності. Все це створює додаткові посилки для збільшення екологічного ризику.

В області дії промислового підприємства на навколишнє середовище складається загальна тенденція до стабілізації. Це пов'язано з проведенням низки природоохоронних заходів, а також з фактичним дотриманням всіх встановлених норм і правил, високої ефективності державного і виробничого екологічного контролю і управління, високим рівнем виробничої і технологічної дисципліни. Така ситуація характерна для другого варіанту зміни дії промислового виробництва на навколишнє середовище.

При третьому варіанті складається загальна тенденція до послідовного зниження негативної дії на навколишнє середовище і, відповідно, до зниження екологічного ризику. Подібний «сценарій» характерний, в першу чергу, для промислових підприємств, що здійснюють ефективну діяльність в області виробничого екологічного менеджменту. Основна мета екологічного менеджменту – послідовне поліпшення у всіх сферах діяльності, де це практично досяжне. Одним з найхарактерніших проявів послідовного поліпшення є мінімізація дії промислового підприємства на навколишнє середовище.

Система екоменеджменту в Україні визначається, формується і регламентується Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», який прийнято ще в 1991 році.

Європейські орієнтири.

У країнах ЄС в систему управління промисловим виробництвом входить підсистема регулювання впливу підприємств на навколишнє природне середовище (система екологічного менеджменту). Підхід до такого регулювання ґрунтується на принципі саморегулювання, відповідно до стандартів ЄС. Іншим ключовим принципом є запобігання екологічній загрозі, а також забезпечення збору та розповсюдження екологічної інформації. Простежується нова тенденція, яка виявляється в зацікавленості спрямовувати екологічну політику на добровільне регулювання діяльності підприємств з

використанням такого елементу ринкової мотивації, як сприяння цілеспрямованому позитивному зрушенню в поведінці споживача, яке б забезпечувало винагороду компаніям з надійною практикою природоохоронного управління – екоменеджменту.

В США, Японії, так само як і в ЄС, останнім часом дедалі більше простежується істотна залежність конкурентоспроможності компаній від їхньої екологічної політики.

Систему екоменеджменту й екоаудиту (CEMA – EMAS) можна розглядати як приклад регулювання забруднення, коли відповідальність і партнерство відіграють однакову роль в охороні довкілля як ринковий механізм екоменеджменту й екоаудиту, а не як інструмент адміністративно-командної системи. Ця система спрямована на добровільне та гнучке прискорення процесу поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємств і узгодження тим самим діяльності підприємства з екологічними вимогами.

У Постанові Ради ЄС № 1836/93 (Європейський регламент з екологічного управління і аудиту) зазначається, що цілі та принципи екологічної політики в ЄС полягають, зокрема, в запобіганні забрудненню, зменшенні та максимальній ліквідації його, особливо в джерелах утворення, на основі принципу «винуватець забруднення платить», у забезпеченні ефективного управління ресурсами та у використанні чистої або чистішої технології, що сприяє самовідтворювальному розвитку суспільства. З цього випливає відповідальність компаній (підприємств) за розроблення та впровадження екологічної політики, цілей і програм, а також ефективних систем екоменеджменту з метою не тільки додержання вимог природоохоронного законодавства, а й обґрунтованого безперервного поліпшення екологічних характеристик діяльності підприємства. Це, в свою чергу, вимагає розуміння працівниками підприємств доцільності такої політики та підготовки їх до розроблення і впровадження таких систем.

Системи екоменеджменту мають включати процедури екологічного аудитування, для того щоб допомогти керівникам підприємства кваліфіковано та об'єктивно оцінити ступінь дотримання чинного законодавства завдяки використанню системи екоменеджменту й ефективність цієї системи у здійсненні екологічної політики компанії.

Оскільки інформування про екологічні аспекти діяльності є важливим елементом ефективного екоменеджменту і відповідає зростаючому інтересу населення до них, треба заохочувати компанії до підготовки та розповсюдження періодичних екологічних заяв про фактичну екологічну ситуацію на їхніх промислових ділянках і про їхню екологічну політику, програми, цілі та системи екоменеджменту.

Зрозуміло, що об'єктивність висвітлення діяльності компанії та довіра до неї зростатимуть тоді, коли її екологічна політика, програми, системи екоменеджменту та процедури екоаудиту перевіряються для підтвердження їх відповідності Постанові Ради ЄС, а екологічні заяви підтверджуються акредитованими екологічними аудиторами (верифікаторами).

Участь у системі екоменеджменту.

Учасниками СЕМА можуть бути компанії (підприємства, організації, установи), які займають одну або кілька ділянок (виробничих площадок), де здійснюють свою промислову діяльність. Для реєстрації ділянки чи об'єкта системи компанія повинна:

- прийняти екологічну політику, яка б забезпечувала дотримання всіх відповідних нормативних екологічних вимог, а також передбачала зобов'язання щодо постійного поліпшення екологічних характеристик, тобто зменшення впливів на навколишнє природне середовище до рівнів, що не перевищують ті, які відповідають економічно виправданому використанню найкращої доступної технології;

- здійснити підготовчий (попередній) екологічний огляд ділянки;

- подати з урахуванням результатів огляду екологічну програму стосовно ділянки та системи управління за станом навколишнього природного середовища (систему екоменеджменту), придатну для всіх видів діяльності на ділянці. Система екоменеджменту має бути узгоджена із стандартними вимогами;

- провести або замовити проведення екологічного аудиту на ділянках, заявлених до реєстрації;

- визначити на найвищому відповідному рівні управління завдання щодо постійного поліпшення екологічних характеристик ділянки згідно з висновками аудиту та належно проревізувати екологічну програму для того, щоб забезпечити виконання поставлених завдань;

- підготувати екологічну заяву стосовно кожної з ділянок, на яких було проведено аудит;

- забезпечити перевірку екологічної політики, програми, системи управління, процедури огляду або аудиту, а також: екологічної заяви (заяв) з метою підтвердження того, що вони відповідають вимогам Постанови Ради ЄС 1836/93 і що екологічні заяви були затверджені згідно з цими вимогами;

- подати затверджену екологічну заяву до компетентного державного органу за місцем розміщення ділянки та розповсюдити її належним чином після реєстрації ділянки.

Згідно чинного законодавства – управління в галузі екології – це урегульовані правовими нормами суспільні відносини, в яких реалізується діяльність державних органів, органів місцевого самоуправління, громадських об'єднань, спрямована на забезпечення ефективного використання природних ресурсів, охорони навколишнього природного середовища, екологічної безпеки юридичними і фізичними особами, дотримання екологічного законодавства, попередження екологічних правопорушень та захист екологічних прав громадян.

Під функціями державного управління у сфері екології розуміють визначені екологічним законодавством види діяльності органів та інших суб'єктів права, спрямованих на організацію раціонального використання і відновлення природних ресурсів, а також охорони навколишнього середовища.

Зміст управління складається з функцій, які формуються завданнями управління. Під функціями розуміється постійний напрям діяльності того або іншого органу, яке визначається його компетенцією. В даний час можна виділити наступні функції екологічного управління:

1. Створення ефективної системи органів управління у сфері взаємодії суспільства і природи;
2. Підзаконна нормотворчість;
3. Координація діяльності по управлінню природокористуванням і охороною навколишнього середовища;
4. Розпорядження (управління) природними ресурсами;
5. Планування використання і охорони природних ресурсів і поліпшення стану навколишнього середовища;
6. Екологічне нормування;
7. Екологічна експертиза;
8. Екологічне ліцензування;
9. Екологічна сертифікація;
10. Екологічний аудит;
11. Спостереження за станом навколишнього середовища;
12. Облік стану і використання окремих природних об'єктів і навколишнього середовища в цілому, а також шкідливих дій;
13. Екологічне виховання і освіта;
14. Контроль за використанням і охороною об'єктів природи;
15. Дозвіл в адміністративному порядку суперечок про право природокористування і охорони навколишнього середовища.

Проте, при здавалося б ясною, на перший погляд, системі функцій існує ряд проблем, властивих екологічному управлінню.

Першою, і найбільш крупною проблемою є складна система органів тих, що здійснюють екологічне управління. В даний час діє велика кількість державних органів у функції яких входить вирішення певних екологічних питань. Положення, що склалося, не можна уникнути через те, що в ході своєї діяльності, особливо в процесі матеріального виробництва, людина активно використовує природні об'єкти, постійно впливаючи на їх якісний склад, змінюючи їх. Широкий круг вирішуваних органами екологічного управління в цих випадках питань, необхідність підходу як диференцировано (по природних об'єктах), так і комплексно до справи охорони навколишнього природного середовища обуславлює їх розгалуженість і різноманітність. Але, навіть зважаючи на всі ці чинники, існують можливості для вдосконалення цієї ситуації:

В першу чергу це чітке встановлення ієрархії і завдань органів екологічного управління, приведення штатної структури органів відповідно до вирішуваних ними завдань.

Максимально можливе виключення дублювання органами управління своїх функцій, а у разі неможливості - забезпечення координації діяльності органів з метою запобігання виконанню ними аналогічних контрольних

функцій.

Зменшення чисельності керівного апарату центральних органів, зведення виконуваних ними функцій до координації, планування, прогнозування, нормативного і методологічного забезпечення.

Підвищення ролі виробничого екологічного управління, що приведе до того, що основним об'єктом екологічної уваги стане саме підприємство, учереждение, організація, як основна одиниця виникнення екологічних проблем.

Крім того, при формуванні органів екологічного управління необхідне дотримання принципу розділення господарсько-експлуатаційних і контрольно-наглядових функцій який виявляється в тому, що органи, наділені контрольно-наглядовими функціями управління використанням і охороною природних ресурсів не можуть виконувати функцій по господарському використанню відповідних ресурсів. Цей принцип повинен бути застосовний до всіх спеціально уповноважених державних органів в області природокористування і охорони навколишнього середовища оскільки за допомогою даного принципу забезпечується об'єктивність екологічного контролю і нагляду і ефективність дії права навколишнього середовища в цілому.

В Україні в червні 1991 року на базі Державного комітету охорони природи України, який виконував природоохоронні функції в республіці ще з 60-х років, створено Міністерство охорони навколишнього природного середовища, на яке у відповідності до Закону „Про охорону навколишнього природного середовища України” покладено обов'язок здійснення комплексного управління та державного контролю в галузі охорони навколишнього природного середовища.

Мета діяльності Міністерства охорони навколишнього природного середовища України

В основу формування екологічної політики належить принцип, відповідно до якого екологічна безпека стає важливим елементом і складовою частиною національної безпеки держави.

Положення, які розвивають даний принцип, були закріплені Конституцією України – Кожен має право на безпечну для життя і здоров'я навколишнє середовище і на відшкодування шкоди заподіяного порушенням цього правила. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан ОС, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її розповсюдження. Така інформація ніким не може бути засекречена . ст. 50.

Мета природоохоронної діяльності полягає в досягненні оптимального балансу між шкідливими для ОС наслідками, які супроводжують розвиток суспільства і потенційними можливостями природних ресурсів до самовідновлення.

У відповідності до Положення про Міністерство. Міністерство є спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади по питаннях екології і природних ресурсів.

Також виконує функції спеціально уповноваженого виконавчої влади у

сфері гідрометеорологічної, а також топографо-геодезической і картографічній діяльності.

Діяльність Міністерства прямує і координується Кабінетом міністрів України.

Основні завдання Міністерства:

- забезпечення реалізації державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища (ОНПС), раціонального використання природних ресурсів (земля, надра, поверхневі і підземні води, атмосферне повітря, ліси і інша рослинність, тваринний світ, морське середовище і природні ресурси територіальних вод, континентального шельфу), екологічної у межах своєї компетенції радіаційної безпеки, а також гідрометеорологічної, топографо-геодезической і картографічної діяльності, створення екологічних передумов для стійкого розвитку України;
- здійснення комплексного управління і регулювання у сфері ОНПС, раціонального використання природних ресурсів, забезпечення екологічною межах своєї компетенції радіаційної безпеки, а також гідрометеорологічній, топографо-геодезической і картографічній діяльності;
- забезпечення відповідного функціонування державної геологічної і гідрометеорологічної служб, а також розвитку топографо-геодезической і картографічної діяльності;
- здійснення державного контролю за виконанням вимог екологічного законодавства [8, 9, 10, 11, 14, 15].

2.5 Вимоги Європейського регламенту з екологічного управління та аудиту, міжнародні та національні стандарти серії ISO 14001 / ДСТУ ISO 14001-97

Під нормативною методологією системного екологічного управління слід розуміти нормативно-правові основи формування і здійснення процесу екологічного управління згідно з чітко регламентованими процедурами підготовки, прийняття і реалізації рішень, що закріплені як в офіційно визначених міжнародних, так і у вітчизняних законодавчих та нормативних актах.

На сьогодні законодавча та нормативна регламентація екологічного управління в різних його модифікаціях визнається як найбільш розвинена і структурована.

Система нормативної регламентації екологічного управління

Основними системоутворювальними міжнародними принципами екологічного управління, що проголошені на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро і підтверджені в Йоганнесбурзі, є принципи запобігання і кооперування.

Принцип запобігання: у процесі ухвалення всіх рішень слід враховувати екологічні аспекти, щоб запобігти навантаженню на навколишнє середовище і досягти еколого-соціоекономічної збалансованості. Усунення пошкоджень

довкільля коштує набагато дорожче, ніж своєчасні запобіжні заходи.

Проблеми впровадження цього принципу полягають передусім в опорі зацікавлених груп.

Принцип винуватця: витрати на усунення шкоди, завданої навколишньому середовищу, має нести винуватець. Цей принцип слід впровадити на законодавчому рівні і зняти тягар витрат із платників податків. Проблеми впровадження цього принципу полягають у його законодавчій невизначеності та методологічній, правовій і практичній складностях процедури визначення винуватця (тут може допомогти екологічний аудит).

Система нормативної регламентації екологічного управління містить міжнародні (світові), регіональні (європейські) і національні (державні, корпоративні, місцеві, громадські) вимоги до систем екологічного управління (рис. 2.1).

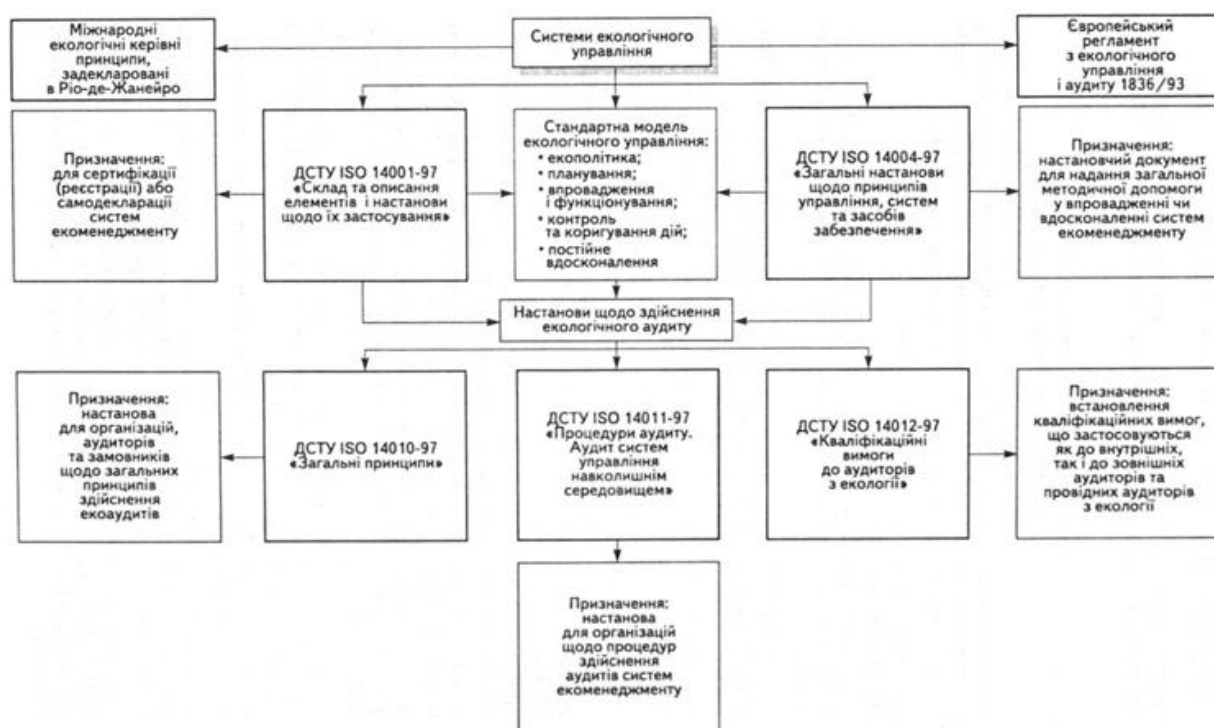

Рисунок 2.1 – Система нормативної регламентації екологічного управління

Принцип кооперування: національні уряди повинні встановити виважені співвідношення між індивідуальною свободою та суспільними інтересами (потребами) з участю громадських сил. Для успішного здійснення процесу волевиявлення та ухвалення максимально широкі й точні знання екологічної ситуації. Для цього установи та екологічної політики потрібні організації мають здійснити інформаційну кооперацію з використанням найсучасніших ідентифікованих методів екологічної оцінки.

Європейська регламентація екологічної політики

У європейському просторі Всесвітні керівні принципи сталого розвитку визначає Європейський регламент з екологічного управління і аудиту 1836/93,

який містить вимоги до систем екологічного управління.

Розглянемо основні положення Регламенту.

1. Принципи екологічної політики:

- заохочення відповідальності персоналу на всіх рівнях за стан навколишнього середовища (те саме стосується всіх категорій і груп населення);
- оцінка впливу на навколишнє середовище всіх видів діяльності, продукції і процесів (оцінка життєвого циклу продукції);
- оцінка і моніторинг впливу на навколишнє середовище поточної діяльності, перш за все такої, що суттєво позначається на довкіллі;
- проведення необхідних вимірювань, щоб запобігти або припинити процес забруднення, де можливо знизити рівень забрудненості, звести до мінімуму кількість відходів, здійснити економію ресурсів;
- вимірювання мають враховувати прагнення до більшої екологічної чистоти технологій;
- проведення вимірювань, необхідних для запобігання аварійним викидам, надмірним витратам енергоресурсів;
- розробка і застосування процедур моніторингу для перевірки відповідності діяльності екологічній політиці;
- розробка і реалізація процедур та відповідних дій у разі, якщо компанія ідентифікує невідповідність діяльності екологічній політиці, її цілі, завданням;
- кооперація з іншими компаніями, громадськими організаціями в процесі розробки і реалізації процедур компенсації шкідливих впливів аварійних викидів і скидів;
- роз'яснення громадянам змісту вимог екологічної політики, розкриття екологічних аспектів діяльності;
- надання відповідних порад споживачам щодо екологічних аспектів використання й утилізації продукції (щоправда, стандарт ISO 14001 не передбачає підготовку якихось вказівок споживачеві);
- впевненість у тому, що сторонні контрагенти, які діють у межах однієї території, не завадять впровадженню в життя вимог і норм екологічної політики і застосовуватимуть ті самі екологічні регламенти й стандарти.

Обов'язкові складові екологічної політики, екологічних програм та екологічного аудиту:

- оцінка, контроль і зниження впливу на навколишнє природне середовище діяльності компаній у різних секторах ринку;
- управління витратами і збереженням ресурсів, їх раціональний вибір і транспортування;
- управління витратами енергії, вибір джерел енергозабезпечення, енергозбереження;
- прагнення припинити надмірний потік відходів, налагодити їх переробку й повторне використання;
- оцінка, контроль і зниження рівня шуму;

- вибір нових виробничих процесів і змін для підвищення рівня екологічної чистоти;
- планування нової продукції з урахуванням екологічності всіх стадій життєвого циклу;
- характеристики екологічності і практична діяльність підрядників, субпідрядників і постачальників;
- запобігання та обмеження екологічних аварій;
- процедури ліквідації наслідків екологічних аварій;
- поінформованість персоналу в питаннях екологічної культури; екологічні аспекти діяльності продукції, послуг;
- використання зовнішньої інформації з екологічних проблем.

Регламент вимагає виокремлення екологічних цілей на всіх рівнях управління і кількісної оцінки відповідності процедур управління вимогам безперервного поліпшення характеристик екологічності у визначених часових інтервалах.

Попередні дослідження та визначення цілей. Екологічні програми і системи екологічного управління мають охоплювати всі види діяльності. Слід передбачати відповідальність за досягнення цілей по кожній функції управління, вказувати засоби, за допомогою яких можна досягти поставленої мети.

Регламент передбачає наявність окремих програм щодо нової або модифікованої продукції. Стосовно послуг або процесів у таких програмах мають визначатися:

- екологічні цілі;
- засоби досягнення цілей;
- процедури для ділових контактів, пов'язані зі зміною й модифікацією реалізації проєктів;
- коригувальні механізми та засоби активізації їхньої дієвості, оцінки їхньої відповідності конкретним ситуаціям.

Регламент вимагає:

- розробки механізму оцінки можливостей; перегляду політики, цілей і програм для конкретного об'єкта;
- визначення і задокументування відповідальності, повноважень і взаємодії основного управлінського персоналу;
- визначення відповідальності і повноважень працівників, які причетні до створення, впровадження, забезпечення функціонування системи екологічного управління;
- досягнення впевненості в тому, що персонал розуміє важливість вимог щодо системи екологічного управління, оцінює екологічні аспекти своєї діяльності, розуміє свою роль та відповідальність і знає послідовність дій у разі порушення нормальної роботи;
- ідентифікації потреб у навчанні, підвищенні кваліфікації та реалізації такого навчання;
- розробки і підтримки процедури одержання, задокументування й

передавання інформації шляхом реалізації відповідних комунікацій (внутрішніх і зовнішніх) для зацікавлених сторін, що мають відношення до екологічних аспектів;

- дослідження екологічних ефектів і створення реєстру найбільш значущих із них; розробки функціональних процедур щодо планування і контролю діяльності, а також процесів, що впливають або можуть впливати на навколишнє середовище;

- розробки робочих інструкцій, які визначають діяльність персоналу та інших осіб, що працюють на цілі компанії;

- розробки процедур, що виконуються підрядниками, постачальниками з урахуванням вимог екологічної політики;

- забезпечення моніторингу і контролю відповідних характеристик процесів, пов'язаних із впливом на навколишнє середовище (викиди, скиди, відходи);

- забезпечення моніторингу всіх видів діяльності з реєстрацією і підтримкою в робочому стані записів про досягнуті результати;

- виявлення і коригування невідповідностей екологічної політики цілям і стандартам компанії;

- застосування контролю до інформації про ефективність превентивних дій;

- розробки документації, що розкриває зміст політики, цілі і програми, вказує на ключові ролі й відповідальність персоналу, а також на взаємодію елементів системи екологічного управління;

- ведення записів (протоколів) для демонстрації відповідності системи екологічного управління вимогам, що висуваються до неї, протоколювання змін запланованих цілей екологічної політики;

- створення, впровадження і налагодження систематичної ревізії програм екологічного аудиту.

Реєстрація екологічних ефектів:

- викиди в атмосферу, скиди у воду і ґрунт (контрольовані й неконтрольовані);

- перелік твердих та інших відходів, зокрема небезпечних;

- використання землі, споживання води, палива й енергії або інших природних ресурсів;

- скиди тепла, джерела шуму, пилу, вібрацій, зміни візуального вигляду об'єкта;

- специфічні впливи окремих дій на навколишнє середовище й екосистеми, виключаючи ефекти, що виникають унаслідок: нормальних умов функціонування; відхилень від нормальних умов функціонування; інцидентів, аварій, інших потенційно небезпечних ситуацій; результатів минулої, поточної і майбутньої діяльності.

Проведення екологічного аудиту. Регламент вимагає організації й проведення систематичного аналізу екологічного управління за допомогою періодичного екологічного аудиту, який з'ясовує:

- чи виконується екологічне управління відповідно до екологічної програми і наскільки ефективно її впровадження;

- наскільки ефективно система екологічного управління реалізує екологічну політику. Аудит виконується на конкретних об'єктах як власними (корпоративними) аудиторами, так і зовнішніми, що працюють на запрошення компанії. Аудит здійснюється з урахуванням тих обов'язкових складових, що наведені в п. 2. Інтервал періодичності проведення екологічного аудиту має не перевищувати 3 роки. Керівництво компанії визначає частоту перевірок для кожного виду діяльності на основі розрахунку:

- потенціалу інтегрованого впливу певного виду діяльності на навколишнє середовище;

- масштабу і складності певного виду діяльності;

- джерел і масштабу викидів у навколишнє середовище, відходів, а також інтенсивності споживання паливно-енергетичних ресурсів, всеосяжності взаємодії з навколишнім середовищем;

- важливості і невідкладності вирішення проблем, що виявлені під час аналізу початкового стану діяльності стосовно охорони навколишнього середовища або за результатами попереднього аудиту;

- історичних реалій розвитку екологічних проблем.

На основі висновків і рекомендацій екоаудиту керівництво коригує цілі, орієнтуючись на безперервне поліпшення характеристик екологічності.

Екологічна декларація. Компанія (корпорація), керуючись даними проведеного екоаудиту, повинна підготувати екологічну декларацію. Ця декларація має форму заяви, підготовленої компанією, у якій подаються характеристики екологічності об'єкта, його діяльності, що потім засвідчуються спеціальною перевіркою уповноваженої особи.

Екологічна декларація доводиться до відома громадськості (це одна з основних відмінностей від стандарту ISO 14001). Верифікація і підтвердження. Компанія зобов'язана проводити обстеження своєї системи екологічного управління за допомогою зовнішнього акредитованого аудитора, який перевіряє:

- чи розроблено екологічну політику і наскільки вона відповідає вимогам Регламенту;

- чи створено систему екологічного управління, як вона функціонує і чи відповідає вимогам Регламенту;

- наскільки екологічний аудит і екологічний аналіз відповідають вимогам Регламенту;

- наскільки адекватно декларація відображує всі важливі екологічні аспекти.

Якщо відповіді на ці запитання будуть позитивними, декларація вважається підтвердженою.

Регламентом передбачено дотримуватися конфіденційності щодо одержаних відомостей. Вимога заборони розголосу відомостей має пріоритет над національними законами Європейського союзу. Що ж до реалій практики,

то не всі держави нині послуговуються законами, які вимагають від аудитора інформувати відповідальну особу перевіреного об'єкта, якщо цей аудитор у ході перевірки виявив порушення законодавства.

Вимога Регламенту така: ще до оприлюднення одержаних відомостей аудитор повинен мати на це відповідний дозвіл від керівника об'єкта. Реєстрація об'єкта. Здійснюється, коли компетентний орган, визнаний державою – членом ЄС, отримає підтверджену декларацію та плату за реєстрацію об'єкта і засвідчить, що об'єкт задовольняє вимоги Регламенту та чинного екологічного законодавства.

Органи сертифікації систем екологічного управління. Сертифікація діючих систем екологічного управління – це засіб засвідчення того, що сертифікована система відповідає стандартним вимогам. Підтверджується це у формі надання сертифіката на систему екологічного управління.

У сертифікаті вказується:

- найменування й адреса підприємства;
- галузь поширення, посилання на стандарт ISO 14001 (ДСТУ ISO 14001-97), інші нормативні документи, відповідно до яких сертифіковано систему екологічного управління; види здійснюваних технологічних процесів; вимоги стандартів, якщо такі є, до продукції, а також інших нормативних документів, згідно

з якими здійснюються технологічні процеси; дата видачі і термін дії сертифіката.

2.6 Система місцевого екологічного управління

Завдання місцевих органів влади та їх системної складової – місцевого екологічного управління – найближче стосуються Природи, населення. Ці органи влади є ніби прямими «посередниками» між Природою і суспільством, задовольняючи екологічні потреби людини; є первинним механізмом ефективного й швидкого зворотного зв'язку з природою; і в цьому полягає чи не основна їхня функціональна особливість.

Через місцеві органи влади найбільш предметно реалізується принцип гармонійного збалансованого розвитку – «думати глобально, діяти локально», а через систему місцевого екологічного управління здійснюється політика охорони середовища, підтримки екологічного балансу, етноландшафтної рівноваги. На місцевому рівні найповніше стикаються духовні й екологічні інтереси населення, культурні й екологічні традиції. Ось чому місцевим органам влади як управлінському механізму взаємодії суспільства і природи надається великого значення.

Чимало проблем та рішень, як засвідчено в Програмі дій на XXI століття, породжені діяльністю, що здійснюється на місцевому рівні. Місцеві органи влади будують і експлуатують комунальну інфраструктуру – системи питної воли, каналізації тощо; проводять контроль за будівництвом житла і

промислових об'єктів; встановлюють місцеві норми охорони навколишнього середовища; формують частку природоохоронного фонду (в Україні – 70 %).

Що ж до екологічного управління, то на місцевому рівні доцільно перш за все сформувати екологічну культуру, тобто культуру заощадливих екологічних потреб людини. Потреби людини – це система її вимог до природи і навколишнього середовища. Чим вища культура відносин людини і середовища, тим оптимальніша природна основа соціально-економічного збалансованого розвитку, краща якість життя. Від рівня культури людини, духовних напрацювань місцевої громади залежать стриманість і поміркованість вимог до природи, можливості швидкого досягнення гармонізації взаємодії людини і природи. На місцевих засадах розумної взаємодії людини і природи екологічна культура, екологічна свідомість набувають домінуючого значення в життєдіяльності суспільства.

Отже, екологічні аспекти місцевого рівня управління обов'язково мають містити функції формування і підвищення екологічної культури, посилення еколого-духовних традицій. Стратегічні завдання місцевих органів влади, у зв'язку з тим, мають передбачати:

- створення місцевою системною механізмом гармонійною співіснування населення і природи, формування екологічної свідомості та культури населення;
- інформування людей про набутий міжнародний і вітчизняний досвід гармонійного співіснування з природою, про досягнення етноландшафтної рівноваги з використанням механізмів і структур громад, про можливі труднощі і перспективи гармонійного розвитку;
- подолання екологічної несвідомості, інерції споживацькою ставлення до природи, психології "господаря природи";
- формування ланок екологічного активу, у середовищі якого з часом могли б з'явитися необхідні організатори екологічних справ (екомспеджери громад);
- формування середовища місцевого екологічного підприємництва і надання всілякої підтримки та доступу до природоохоронних місцевих фондів;
- проведення систематичною екологічною тренінгу на базі місцевих навчальних закладів;
- регулярні тематичні обговорення місцевих екологічних проблем, поновлення зворотних і позитивних (на вищому рівні) зв'язків між місцевим населенням (організація екологічних гуртків, клубів, нетрів екологічної зайнятості молоді тощо).

Мета місцевого екологічного управління полягає, таким чином, не тільки у виконанні формальних еколого-економічних функцій, а й у створенні та підтримці функціонування неформальної системи місцевих екологічних ініціатив, екологічного самоврядування.

Місцеве самоврядування в Україні регламентується законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», яким, відповідно до Конституції України, визначені система та гарантії місцевого самоврядування, засади

організації та діяльності, правовий статус і відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Згідно з ним законом територіальна громада – це громадяни України, об'єднані постійним проживанням у межах самостійних адміністративно-територіальних одиниць. Адміністративно-територіальними одиницями є область, район, місто, район у місті, селище, село.

Органи місцевого самоврядування, районні та обласні ради представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ і міст. Вони мають виконавчі органи влади для здійснення функцій і повноважень місцевого самоврядування, у тому числі екологічних.

Важливим механізмом місцевого самоврядування є місцеві ініціативи, у тому числі екологічні, що вносяться в законодавчому порядку на розгляд місцевої ради і підлягають обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради з участю членів групи з питань місцевої ініціативи. Рішення ради з питання, внесенного на розгляд шляхом місцевої ініціативи, оприлюднюється в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

Виконавчими органами сільських, селищних, міських, районних у містах рад є виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами органи. Виконавчим органом може бути комітет (відділ) з екологічного управління.

Територіальна громада має право проводити громадські, у тому числі екологічні, слухання. Пропозиції, що вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

Сільські, селищні, міські, районні в містах ради можуть з ініціативи жителів надавати дозвіл на утворення будинкових, вуличних, квартирних та інших органів самоврядування населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна у відстоюванні місцевих інтересів, у тому числі екологічних.

Органи місцевого самоврядування для ефективнішого здійснення своїх повноважень, у тому числі екологічних, захисту прав та інтересів територіальних громад можуть об'єднуватися в асоціації та інші форми добровільних об'єднань і входити до відповідних міжнародних асоціацій.

2.7 Системи спеціального екологічного управління

Крім загальносистемних і спеціальних функцій екологічного управління є сукупність (система) видів спеціального екологічного управління, одна частина яких уже отримала законодавче підтвердження (басейнове управління, управління формуванням національної екологічної мережі, управління екологічною безпекою), інша – свого законодавчого підтвердження ще потребує (управління екологічною освітою, управління екологічним підприємництвом). У цій главі розглядаються види спеціального екологічного

управління, які вже мають законодавче, інфраструктурне або суспільне визнання і безпосередньо впливають на процес гармонізації життєдіяльності і співіснування суспільства і природи. Зазначені види управління реалізуються в системах басейнового управління, управління формуванням національної екологічної мережі, управління екологічною безпекою. Практично це спеціальні механізми гармонізації життєдіяльності суспільства в природному середовищі. Надалі, безумовно, види спеціального екологічного управління множитимуться в процесі гармонізації життєдіяльності суспільства, досягнення його збалансованості. Це може бути, наприклад, і управління етноландшафтною рівновагою в загальній системі регіонального (територіального) управління, і управління взаємодією громадськості з органами влади тощо.

Система басейнового управління

Принцип басейнового управління виник ще за часів розбудови іригаційних мереж на річках Ніл, Тигр та Євфрат у давньому Єгипті, Месопотамії та Вавилоні і був спрямований головним чином на врегулювання між країнами басейну розподілу води для зрошування земель. Це принцип водогосподарського басейнового управління зі своїми договірними квотами на водоспоживання і відповідними розрахунками. Екологічні басейнові проблеми, наприклад, у басейні річки Ніл – посухи, наступ пустель, зменшення площ лісів, ерозія ґрунтів, замулення водойм, паводки, голод та інфекційні захворювання, протягом тисячоліть залишалися як стихійні лиха для народів, що заселяли басейни рік.

Тільки у XX ст., коли річки Європи, особливо в промислово розвинених країнах (Німеччина, Франція), почали нести загрозу для життя, принцип басейнового управління став «зеленіти», тобто екологізуватися. Загальними зусиллями «басейнових» країн врятували річку Рейн, а також Дунай від техногенного отруєння. Але подолати екологічні кризи не так вже і легко. Повені завдають великої шкоди населенню Китаю, а також європейських країн, у тому числі України. І в той же час у всьому світі зростає проблема питної води, вирішувати яку слід із застосуванням механізму еколого-господарського збалансованого принципу басейнового управління.

Басейнова політика європейської економічної спільноти.

Україна, як значна частина Європейського континенту, прагне приєднатися до загальноєвропейської еколого-водогосподарської політики і прийняти вже напрацьовані стандарти басейнового управління з урахуванням національних інтересів і особливостей водокористування, що склалися історично.

Слід підкреслити, що ключовим елементом європейської еколого-водогосподарської політики є економічна, соціальна й екологічна збалансованість регіонального розвитку, у якій вода відіграє роль критичного чинника для створення сприятливих умов для гармонізації життєдіяльності. Вирішення проблеми підвищення якості та збільшення запасів прісної води і довгострокова здатність задовольняти попит на воду потребують як глобальної,

так і національної скоординованої системи управління річковими басейнами, які повинні базуватися на загальновизнаних принципах. Відповідно до рішень міждержавного засідання в Будапешті (1998) були сформульовані керівні принципи, якими мають керуватися країни, що приєднуються до Європейського протоколу «Вода і здоров'я», Конвенції про охорону і використання трансграничних водотоків і міжнародних озер. Ці принципи узагальнюють міжнародно визнані підходи до управління водами.

1. Принцип обережності. Дії, спрямовані на запобігання, регулювання або зменшення захворювань, пов'язаних із водою, не можуть відкладатися на пізніший час тому, що науковими дослідженнями ще не повністю доведено причинний зв'язок між чинником, на який ця дія спрямована, з одного боку, і потенційним внеском цього чинника у виникнення хвороби, пов'язаної з водою, з іншого.

2. Принцип запобігання. Запобігання краще, ніж лікування.

3. Принцип справедливості. Водними ресурсами слід управляти так, щоб потреби нинішнього покоління задовольнялися без загрози можливості задоволення власних потреб прийдешніх поколінь.

4. Принцип плати за забруднення. Усі витрати, пов'язані із запобіганням, регулюванням і зменшенням забруднення, повинні відшкодовувати забруднювачі.

5. Принцип багатогранності цінності води. Воду слід розглядати як таку, що має соціальну, економічну та екологічну цінності, і нею потрібно управляти так, щоб оптимально реалізувати збалансовану комбінацію цих цінностей.

6. Принцип збереження води. Ефективне використання води досягається, наприклад, шляхом застосування ефективних механізмів плати за неї.

7. Принцип прозорості. Органи влади забезпечують доступ громадськості до екологічної інформації і пов'язаної з нею інформації про стан здоров'я населення в межах, установлених законодавством.

8. Принцип участі громадськості. Зацікавлену громадськість інформують про головні риси важливих запропонованих рішень стосовно довкілля і здоров'я населення на початкових стадіях процесу прийняття рішення з дотриманням вимог щодо адекватності, своєчасності та потенційної дієвості цієї інформації, а також забезпечують участь представників громадськості в підготовці та прийнятті рішень.

9. Інтеграційний (екосистемний) принцип. Водними ресурсами слід управляти, наскільки це можливо, в інтегрований спосіб у межах басейнів для пов'язання соціального й економічного розвитку з охороною природних екосистем, а також екосистемного управління із заходами щодо регулювання якості повітря та використання землі в межах усієї водозбірної території, у тому числі прилеглих прибережних морських вол і підземних водоносних горизонтів.

10. Принцип уразливості. Особливу увагу слід приділяти тим, хто більш уразливий щодо захворювань та ушкоджень, пов'язаних із водою.

11. Принцип справедливого доступу до води. Справедливий доступ до води, адекватний з огляду як на її кількість, так і на її якість має надаватися всім членам суспільства, особливо тим, хто відчуває певні негаразди або соціальні обмеження.

12. Принцип взаємної відповідальності. З одного боку, додержання всіх прав фізичних та юридичних осіб, пов'язаних із водою, забезпечується законом; з іншого – ці особи несуть юридичні й моральні зобов'язання щодо свого внеску в охорону вод і збереження водних ресурсів.

13. Принцип локалізації. Місцеві проблеми, потреби та знання відображаються в усіх рішеннях про управління водами.

14. Принцип делегування повноважень. Рішення приймаються на найнижчому з можливих рівнів.

Наведені принципи стосуються не лише водного середовища, а й узагалі всіх компонентів басейнової екосистеми. Обмеження басейнового управління тільки водогосподарськими функціями не відповідає Цим європейським принципам.

Зазначимо, що серед країн, які мають значний досвід впровадження басейнового принципу управління водокористуванням, охороною вод і відновленням водних ресурсів, можна назвати Чехію, Великобританію. А найбільш характерним зразком впровадження басейнових систем управління, його організаційних і економічних засад слід вважати досвід Франції.

У 1964 р. у Франції на законодавчому рівні повністю реформовано всю систему управління водами, яка існувала раніше. У новій системі функції регулювання водокористуванням (видача дозволів) і екологічного контролю залишилися за урядовими органами. Проте законодавчо було закріплено новий важливий принцип, який полягає у створенні в кожному з шести річкових басейнів двох органів, до компетенції яких крім традиційних технічних питань управління водними ресурсами ввійшли також питання політичного й економічного характеру. Такими органами стали Комітет річкового басейну і Водне басейнове агентство.

- Комітет річкового басейну – це справжній «водний парламент», який розробляє основні напрями водної політики басейну. Члени Комітету поділяються на чотири категорії:

- колегія депутатів – представники виборчих органів влади регіонів, департаментів, комун (мери, депутати, сенатори, радники та ін.);

- колегія водоспоживачів – представники від промисловості, фермерів, рибалок та ін.;

- колегія представників економічних і соціальних рад регіонів Франції;

- колегія представників державної адміністрації (від міністерств до місцевих адміністрацій).

Загальна кількість членів Комітету річкового басейну становить від 61 до 114 чол., залежно від розмірів басейну, рівня його економічного розвитку, чисельності населення. При цьому чисельність колегії представників державної адміністрації не може перевищувати 20 % від загальної чисельності Комітету.

Таке обмеження зроблено для підвищення ролі місцевої громади в процесі прийняття рішень (депутати і водоспоживачі репрезентують інтереси населення), для сприяння постійному діалогу між ними, спрямованому на спільне вирішення питань в інтересах усіх зацікавлених верств населення. Передбачається, що Комітет річкового басейну відповідає за розробку Основних напрямів впорядкування території та управління водами. На основі цього документа розробляються виконавчі документи – Схеми управління водами, кожен із яких охоплює певну ділянку басейну.

Комітет є дорадчим органом, де обговорюються питання тарифів, платежів за водокористування, методик їх розрахунків.

Водне агентство є виконавчим органом басейнового управління. Цей державний орган підпорядкований двом міністерствам – Міністерству довкілля (з технічних питань) і Міністерству фінансів (з фінансових питань). Керує Агентством правління, до складу якого входять 26 чоловік, з яких:

- вісім представників депутатів відбираються зі складу колегії депутатів Комітету річкового басейну і затверджуються цією ж колегією;
- вісім представників водоспоживачів відбираються за тим же принципом із членів колегії водоспоживачів;
- вісім представників державної адміністрації призначаються відповідним міністерством;
- один член правління вибирається технічним персоналом Агентства;
- Голова правління призначається Прем'єр-міністром. Правління затверджує п'ятирічні плани та річні басейнові бюджети. Робочий апарат Агентства має у своєму складі чотири комісії:
 - фінансову;
 - позик і грантів;
 - проектів і перспективних розробок;
 - зв'язків.

Названі комісії співпрацюють із Комітетом річкового басейну і правлінням, висловлюють свою думку щодо важливих проектів, відповідають за впровадження затверджених правлінням проектів.

Екологічне регулювання водокористуванням Агентство здійснює:

- шляхом збирання плати за водокористування;
- шляхом перерозподілу надходжень від плати за водокористування, спрямовуючи їх на водоохоронні заходи.

У Франції є два види платежів за водокористування:

- платежі за забір води з водного об'єкта та за безповоротне водоспоживання;
- платежі (податок) за забруднення водного об'єкта.

Усі водокористувачі, без винятку, які забирають воду з водного об'єкта та (або) скидають до нього зворотну воду, повинні вносити такі платежі. Однак у кожному Агентстві існують певні особливості щодо збирання плати. Наприклад, Агентство Луара-Бретань крім платежів, наведених вище, отримує плату за використання води гідроелектростанціями, а також плату за

«регулювання паводків»; Агентство Рейн-Мец – плату за добутий із русла річки будівельний матеріал.

Прибуток від платежів за використання водних ресурсів становить базу фінансування заходів щодо відновлення вод як у кількісному, так і в якісному відношенні. Ті державні або приватні організації, які витрачають свої кошти на відновлення вод, зокрема шляхом значного зменшення маси забруднювальних речовин у своїх зворотних водах, одержують від Агентства фінансову допомогу, розмір якої прямо пропорційний витратам таких організацій.

Розмір платежів, методика їх розрахунку, а також обсяг фінансової допомоги розглядаються в кожному Агентстві і Комітеті басейну. При цьому враховується п'ятирічний план дій і можливості Агентства щодо фінансової допомоги.

2.8 Інформаційні системи екологічного управління

Екологічне управління, як і будь-яке інше, є інформаційним процесом. Сама сутність управління проявляється у формуванні, перетворенні і переміщенні інформації. Інформаційний аспект системи управління присутній у всіх її структурних елементах, на всіх етапах прийняття управлінських рішень. Ключовий аспект управління – формування управляючого впливу суб'єкта управління на об'єкт управління, яке за своєю природою є інформаційним процесом і пов'язане безпосередньо зі збиранням та аналізом отриманої інформації, побудовою моделі управляючого впливу, розрахунком на основі цієї моделі альтернативних варіантів та вибору з них оптимального за прогнозованими параметрами управляючого впливу. Відповідно оперативність і якість управління всебічно залежать від інформаційного забезпечення системи управління або різноманітних інформаційних систем, що обслуговують процеси прийняття управлінських рішень.

Склад інформаційних систем може бути представлений у вигляді двох груп: загальних і спеціальних. Якщо перелік спеціальних систем інформаційного забезпечення визначається завданнями системи управління у сфері життєдіяльності суспільства, яку вона обслуговує, то загальні інформаційні системи притаманні всім системам управління, оскільки їхнім призначенням є забезпечення загального функціонування системи управління. Загальні інформаційні системи забезпечують також інформацією сам процес вироблення, прийняття і доведення управлінського рішення до об'єкта управління. Крім того, ці системи каналами зворотного зв'язку інформують суб'єкт управління про стан, поведінку та дії об'єкта управління, тобто виконують контрольні функції і забезпечують вироблення оперативного коригувального впливу.

Розвиток інформаційних систем екологічного управління є прерогативою держави, корпорацій і одним із напрямів національної політики інформатизації. Серед найбільш важливих питань виділяється проблема забезпечення необхідною інформацією посадових осіб, які приймають управлінські рішення.

Саме підвищення ступеня інформаційного забезпечення стає вагомим чинником досягнення ефективності управління.

інформаційні системи виконують одну з найважливіших забезпечувальних функцій, якість якої є визначальним чинником обґрунтованості управлінських рішень та ефективності функціонування систем управління. Інформатизація екологічного управління в Україні з урахуванням сучасних вимог потребує розробки правових, методичних, організаційних і технологічних основ. Впровадження інформаційних технологій – один з основних інноваційних засобів, який забезпечує не лише підвищення рівня екологічної безпеки держави, але й створює засади для формування збалансованого розвитку.

У цілому в постіндустріальну епоху дедалі ширшого застосування набуває поняття «інформаційні ресурси», тобто сукупність інформації, що використовується в усіх сферах людської діяльності: виробництві, науці та техніці, управлінні суспільством. Сьогодні це поняття за значущістю в суспільній діяльності наближується до інших ресурсів: матеріальних, енергетичних, інтелектуальних, людських тощо.

Потужною силою в розвитку сучасного суспільства є інтенсивне глобальне поширення інформаційно-комунікаційних технологій. Нині відбувається програмована зміна інформаційної основи функціонування різноманітних суспільних підсистем; заміна «паперових» інформаційних баз діалоговими автоматизованими системами; створення нових, більш ефективних із погляду раціоналізації моделей виробництва і споживання. Виникло поняття «інформаційне середовище», яке містить усі чинники, що впливають на інформаційні процеси: апаратні засоби, програмне забезпечення, бази даних, комунікаційні мережі, організаційні структури, нові форми і методи контролю та управління, документо-потоки, процедури, регламенти, юридичні норми та ін. Розвиток інформаційних систем, інтенсифікуючи насамперед інтелектуальну діяльність людини, відкриває значні можливості в управлінській сфері. Нові інформаційні технології змінюють традиційні схеми передавання інформації, сприяючи більшій децентралізації та адаптації різних систем управління на регіональному й місцевому рівнях і розширюючи масштаби участі громадськості в процесі прийняття рішень.

Однак небувалі досягнення інформаційно-комунікаційних технологій та їхня науково-технічна й соціальна привабливість здебільшого розглядаються суспільством у напрямі забезпечення економічних і політичних переваг, конкурентоспроможності продукції та послуг, комфортності побутових умов тощо, випускаючи, на жаль, з уваги природоохоронний і природоресурсний аспект у діяльності суспільства та нагальну необхідність гарантування екологічної безпеки людства. Сучасна інформатизація суспільства ще не пронизана процесом екологізації, і її головною метою ще не є парадигма збалансованого розвитку людства.

На початку XXI ст. для всіх країн одним із першочергових питань є забезпечення інтеграції екологічних аспектів в інформаційну сферу. Відповідно

залучення сучасних інформаційних технологій, щоб забезпечити ефективне функціонування систем екологічного управління в Україні, перебуває на початковій стадії не лише в науковому, організаційному, фінансовому плані, а й в ідеологічному. Можна стверджувати, що нині тільки формується інформаційний простір, сфокусований на екологічні проблеми, на гармонізацію життєдіяльності суспільства.

Специфіка інформаційного забезпечення систем екологічного управління полягає перш за все в особливостях екологічного управління. Системи екологічного управління функціонують, з одного боку, в інформаційному середовищі антропогенного характеру, яке відображає сукупність виробничих, соціальних та інших об'єктів управління, а з іншого – в інформаційному середовищі екосистемного характеру, яке відображає стан природних ресурсів, динаміку біотичних процесів, навколишнього природного середовища.

Щоб контролювати стан навколишнього природного середовища, його взаємозв'язки, потоки речовин, енергії та інформації, функціонування живих організмів, екосистем, людині необхідно мати інформаційні можливості, співвимірні з інформаційним потенціалом природи. У кількісному відношенні навколишнє середовище на 20 порядків перевищує інформаційну потужність суспільства. Це характеризує надзвичайну унікальність, складність екологічного управління і потребує застосування особливої інформаційної методології, яка ґрунтується на певних модельних, імовірнісних підходах в управлінні, на специфічних інформаційних системах статистичного і просторового характеру, на поресурсних і комплексних інформаційних базах даних.

Важливим питанням, що потребує розв'язання, в екологічних інформаційних системах є структура баз даних. Вибір інформаційної структури бази екологічних даних визначає, по-перше, точність і повноту відображення природних об'єктів; по-друге, призначення, вид і оптимальність екологічного управління; по-третє, організаційну структуру та алгоритм функціонування такого важливого механізму управління, як система моніторингу довкілля.

Навколишнє природне середовище слід розглядати як природно-антропогенний комплекс, що складається з геосфери, біотосфери та соціосфери, які, у свою чергу, мають окремі складові. Так, геосфера складається з літосфери, геоморфосфери, гідросфери, геофізосфери, атмосфери та педосфери (пов'язана з неорганічною складовою); біотосфера – з фітосфери, зоосфери та педосфери (пов'язана з органічною складовою); соціосфера – з техносфери та демосфери. Методологія і ступінь наповнення цих великих блоків екологічної інформації визначають особливість і специфіку інформаційної основи та ефективність функціонування всіх систем екологічного управління.

Одна зі специфік екологічних інформаційних систем полягає в незвичайності завдання, що покладено на систему екологічного управління і виконання якого ці системи мають забезпечувати, це гармонізація взаємовідносин суспільства і природи. Вперше за всю історію людства певній категорії інформаційних систем суспільства відведена роль задовольняти

потреби не тільки людини, а й природи. З набуттям системою екологічного управління нового значення, пов'язаного з гармонізацією життєдіяльності суспільства, спектр її завдань суттєво збільшився, що спричинило зміну вимог до інформаційних систем стосовно пошуку, обробки та аналізу інформації, необхідної для прийняття складних природно-антропогенних управлінських рішень, а також її відповідного поширення.

Необхідність формування й вдосконалення інформаційних систем екологічного управління зумовлюється, по-перше, внутрішніми потребами держави стосовно інформаційного забезпечення процесів прийняття екологічно безпечних управлінських рішень щодо реалізації національної екологічної стратегії, екологічних політик, а по-друге, зовнішніми вимогами, додержанням міжнародних екологічних зобов'язань.

В Україні формування інформаційних систем екологічного управління, як і інших складових національної інформаційної інфраструктури, має відбуватися відповідно до певних міжнародних вимог.

Зазначимо, що інформаційні системи, які застосовуються в усіх сферах суспільної діяльності, нині перебувають на третьому етапі свого розвитку. Системи першого покоління, які за кордоном дістали назву «Системи електронної обробки даних» (Data processing systems), а в Україні – «Автоматизовані системи управління», базувалися на застосуванні «заданного підходу». Тобто для вирішення кожної проблеми в системі окремо формувалися дані і створювалася відповідна алгоритмічна модель. Системи з такою структурою мали інформаційну та алгоритмічну надмірність, були надто прикладними і зорієнтованими на автоматизацію «паперових» технологій.

Системи другого покоління відомі під назвою «Управлінські інформаційні системи» (Management information systems). Структура таких систем зорієнтована на операційну обробку даних, для якої характерний структурований потік інформації, інтеграція завдань з обробки даних. Ці системи мають таку позитивну особливість, як колективний доступ до даних, тобто створення єдиної бази даних із централізованим управлінням. Інша назва таких систем – «Системи управління базами даних» (СУБД). Основним недоліком систем із такою структурою є наявність надмірної бази даних, проблеми опису самих даних. Сьогодні відбувається інтенсивний розвиток і велике поширення інформаційних систем, побудованих на засадах СУБД.

Структура інформаційних систем третього покоління, які тільки-но починають застосовуватись у третьому тисячолітті, зорієнтована на спільний аналіз даних та алгоритмічні моделі вироблення рішень. Ці системи дістали назву «Системи прийняття рішень» (Decision Support Systems). Вони мають не тільки загальне інформаційне забезпечення – базу даних, а й загальне алгоритмічне забезпечення — базу моделей. До систем такого типу належать системи оперативної аналітичної обробки даних (OLAP – On Line Analytical Processing), експертні системи, інтелектуальні системи, системи баз знань.

Саме інформаційні системи третього покоління за своїми можливостями і потужністю відповідають класу завдань, що стоять перед системами

екологічного управління. Впровадження таких систем має на меті надати нову якість управлінню, підвищити його оперативність, ефективність і за своїм характером більше відповідає особливостям екологічного управління.

- В Україні вирішення проблеми такого впровадження поки що має суто теоретичний характер. Більш практичне значення на сьогодні для систем екологічного управління має модернізація і розвиток спеціалізованих інформаційних систем екологічного спрямування, до яких належать державні природні кадастри, системи екологічного моніторингу, екологічного картографування, еколого-господарські баланси територій, геоінформаційні системи, екологічна паспортизація [8, 9, 10, 11, 14, 15].

3 МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД В УПРАВЛІННІ НАВКОЛИШНІМ ПРИРОДНИМ СЕРЕДОВИЩЕМ

3.1 Всесвітня програма дій на XXI століття

Три найбільші форуми Організації Об'єднаних Націй (ООН) за останні 20 років були присвячені екологічним проблемам, розв'язання яких тісно пов'язане з переходом до сталого розвитку: Ріо-де-Жанейро (1992), Йоганнесбург (2002) і Копенгаген (2009). Така увага багато в чому пов'язана з різким загостренням у світі глобальних екологічних проблем: зміна клімату, дефіцит прісної води, який збільшується, скорочення біорізноманіття й лісів, спустелювання й багато інших. Загострення екологічних проблем призвело до усвідомлення й у теорії, і на практиці необхідності формування нового типу економічного розвитку у світі, вироблення нового «зеленого» економічного курсу. Було доведено, що усунення виниклих протиріч і подальше поліпшення якості життя людей можливе тільки в рамках стабільного соціально-економічного розвитку, який не руйнує механізму саморегуляції природи.

Всесвітня стратегія сталого розвитку. Уперше основні принципи міжнародного екологічного співробітництва були узагальнені в Декларації Стокгольмської конференції ООН (1972). У сучасному розумінні вони викладені в Декларації конференції ООН щодо навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992). Концептуальну основу ухвалених рішень склала стратегія сталого розвитку. У документах вона визначається як розвиток, який дозволяє на довгостроковій основі забезпечити стабільне економічне зростання, що не призводить до деградаційних змін навколишнього середовища. Наприкінці ХХ ст. поняття «сталий розвиток» стало поширеним у всьому світі, широко використовуваним у науковій і популярній літературі, таким, що часто звучить у виступах державних і політичних діячів. Проте осмислення цього поняття, пошук його визначення тривають.

Так, різні автори відзначали неточність перекладу терміна (англ. *sustainable development*, фр. *developpement durable*, нім. *nachhaltige Entwicklung*). Дійсно, його визначення означає просто стале, постійне зростання. У той же час у європейських мовах переклад цих слів подається так: *sustainable* – підтримуваний; *development* – розвиток, розробка, створення. Більш правильно значення терміна передається перекладами: «розвиток, який підтримує саме себе», «розвиток, який самопідтримується» або «збалансований розвиток».

У наші дні термін «сталий розвиток» трактується як у вузькому, так і в широкому значеннях. У вузькому значенні підкреслюється його екологічна складова, яка акцентує увагу на необхідності оптимізації господарської діяльності людини в біосфері. Таким є підхід спеціалізованих установ ООН. Наприклад, фахівці ФАО пов'язують вихід на рівень сталого розвитку зі створенням такого аграрного сектора, який би забезпечував повноцінне

задоволення потреб сьогодення й майбутніх поколінь у разі збереження природно-ресурсного потенціалу біосфери, який існує на сьогодні. У широкому значенні сталий розвиток розуміється як процес, який відповідає новому типу функціонування цивілізації, з економічними, соціальними, екологічними, культурними параметрами, радикально відмінними від сформованих історично, тобто ставиться завдання оптимізації керування не тільки природно-ресурсним потенціалом, але й усією сукупністю природно-соціокультурного багатства. Власне кажучи, йдеться про комплексну систему показників, яка визначає динаміку сталого розвитку цивілізації, або про сучасне трактування учення про ноосферу, тобто до досягнення гармонії суспільства й природи. Строки, повнота й, головне, «ціна» переходу суспільства до сталого розвитку відповідно до сучасного екологічного імперативу (загального обов'язкового закону) залежить від розв'язання чотирьох основних завдань сучасності:

- збереження вцілілих і відновлення до рівня природної продуктивності ряду екосистем, які деградували;
- раціоналізація споживання;
- «екологізація» виробництва;
- нормалізація чисельності населення.

Оскільки біосфера, будучи регулятором стану навколишнього середовища, являє собою єдину систему, то повноцінний перехід до сталого розвитку можливий тільки в масштабах світового співтовариства в разі ефективного міжнародного співробітництва.

Проте особливу роль відіграє ряд країн. Серед них Канада, Росія, Бразилія, які володіють великими територіями, мало порушеними господарською діяльністю, і які є резервом сталості біосфери в цілому. Основні принципи міжнародного екологічного співробітництва включають, зокрема, такі ідеї:

- люди мають право на здорове й плідне життя в гармонії з природою;
- розвиток на благо нинішнього покоління не має здійснюватися на шкоду інтересам розвитку майбутніх поколінь і на шкоду навколишньому середовищу;
- держави мають суверенне право розробляти власні ресурси, але без шкоди навколишньому середовищу за їх межами;
- викорінювання вбогості й нерівності в способі життя в різних частинах світу необхідне для забезпечення сталого зростання й задоволення потреб більшості населення;
- держави співробітничать з метою збереження, захисту й відновлення цілісності екосистем Землі;
- держави розвивають і заохочують інформованість і участь населення шляхом надання широкого доступу до екологічної інформації;
- держави приймають ефективні національні закони щодо навколишнього середовища;
- екологічна політика не має використовуватися для невиправданого обмеження міжнародної торгівлі;

- у принципі той, хто забруднює навколишнє середовище, має нести й фінансову відповідальність за це забруднення;
- держави повідомляють одна одну про стихійні лиха або діяльність, які можуть мати шкідливі транскордонні наслідки;
- війна неминує впливає на процес сталого розвитку. Мир, розвиток і охорона навколишнього середовища взаємозалежні й нероздільні.

Магістральний шлях відносно використання природних ресурсів для забезпечення сталого розвитку може бути визначений як мінімізація вилучення невідновлюваних природних ресурсів, за обов'язкової компенсації цього вилучення за рахунок нарощування інших видів капіталу (фізичного й людського) і стале використання відновлюваних ресурсів. Обов'язковою умовою успішного руху в цьому напрямку є одночасне розв'язання й соціально-економічних завдань.

Економічний підхід до концепції сталості розвитку заснований на теорії максимального потоку сукупного доходу Хікса-Линдаля, який може бути реалізований за умови, принаймні, збереження сукупного капіталу, з допомогою якого й виробляється цей дохід. Ця концепція передбачає оптимальне використання обмежених ресурсів і використання екологічних – природо-, енерго-, і матеріалозберігаючих технологій, включаючи видобуток і переробку сировини, створення екологічно прийнятної продукції, мінімізацію, переробку й знищення відходів.

Соціальна складова сталості розвитку спрямована на збереження стабільності соціальних і культурних систем, у тому числі на скорочення числа руйнівних конфліктів між людьми. Важливим аспектом цього підходу є справедливий поділ благ. Бажано також збереження культурного капіталу й різноманіття в глобальних масштабах, а також більш повне використання практики сталого розвитку, наявної в невідоміючих культурах.

«Порядок денний на XXI століття»

На Конференції ООН щодо навколишнього середовища й розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992) головам держав — учасниць конференції була запропонована міжнародна довгострокова програма дій «Порядок денний на XXI століття». У ній для розв'язання проблем навколишнього середовища й розвитку держави ухвалили створити нову форму партнерських відносин. Ця форма зобов'язує всі держави здійснювати постійний і конструктивний діалог, обумовлений необхідністю створення більш ефективної й справедливої світової економіки, з огляду на все більшу взаємозалежність співтовариства націй і той факт, що сталий розвиток має стати пріоритетним питанням на порядку денному міжнародного співтовариства. Визнається, що для успіху нових партнерських відносин важливо прямувати до створення атмосфери справжнього співробітництва й солідарності.

У питаннях сталого розвитку загальна мета полягає в удосконалюванні процесу прийняття рішень таким чином, щоби забезпечити в його рамках повний облік соціально-економічних і екологічних питань, а також більш широку участь громадськості. З урахуванням того, що країни будуть

установлювати свої власні пріоритети відповідно до характерних для них умов, потреб, національних планів, політики й програм, пропонуються такі цілі:

- провести національний огляд економічної, секторальної й екологічної політики, стратегії та планів з метою забезпечення прогресивного обліку питань навколишнього середовища й розвитку;
- зміцнити організаційні структури на всіх рівнях процесу прийняття рішень із метою забезпечення повного обліку питань навколишнього середовища й розвитку;
- розробити або вдосконалити механізми, які сприяють залученню зацікавлених приватних осіб, груп і організацій до процесу прийняття рішень на всіх рівнях;
- розробити обумовлені внутрішніми умовами процедури, які забезпечують облік питань навколишнього середовища й розвитку в процесі прийняття рішень.

Передбачені цілі в галузі охорони навколишнього середовища вимагають значного залучення фінансових ресурсів у країни, які розвиваються, для того щоби можна було покрити видатки на діяльність, яку вони мають виконувати з метою розв'язання глобальних екологічних проблем і сталого розвитку. Щорічні витрати на реалізацію програми становлять 125 млрд доларів. Генеральний секретар конференції Моріс Стронг так прокоментував цю цифру: «Наші цифри не взяті зі стелі. Вони випливають із кожного пункту нашої програми, що, як ми сподіваємося, затвердять глави держав. Крім того, повна вартість набагато вища – не в 125, а в 625 мільярдів доларів! (Це з урахуванням вартості робіт у країнах, які розвиваються.) І принаймні 80 % цих засобів мають виділити самі держави, які розвиваються, не «виросшуючи» гроші на дереві, а розробляючи свої ресурси, перетворюючи свою політику, що в їх же інтересах. Однак на підтримку з боку розвинених країн не варто дивитися просто як на іноземну допомогу, вона – істотний внесок у нашу власну екологічну безпеку. Оскільки під загрозою опинилася екологія всієї Землі, її глобальне оздоровлення має стати завданням номер один для всіх нас».

Національні стратегії сталого розвитку. Концепція переходу України до сталого розвитку

У програмі дій «Порядок денний на XXI століття» відзначалося, що урядам слід прийняти Національні стратегії сталого розвитку (НССР). Вони мають розроблятися на основі різних економічних, соціальних і екологічних програм, тому що здатність тієї або іншої країни йти шляхом сталого розвитку значною мірою визначається можливостями її народу й уряду, а також характерними для неї умовами. Це значить, що в процесі створення потенціалу реалізуються людські, наукові, технічні, організаційні, інституціональні й ресурсні можливості конкретної країни.

Одна з головних цілей створення потенціалу сталого розвитку полягає в тому, щоби правильно оцінити проблеми й обрати шляхи їх розв'язання на основі розуміння екологічних можливостей, меж і потреб, наявних у певній країні. Тому для кожної держави надто важливо визначити пріоритети й засоби

створення потенціалу з урахуванням її природоохоронних і економічних потреб.

Для створення організаційної структури, аналізу політики й керування розвитком необхідні навички, знання й технічний досвід як окремих фахівців, так і цілих організацій. Так, технічне співробітництво передбачає цілий ряд заходів щодо створення або зміцнення індивідуального й колективного потенціалу. Воно має спрямовуватися й координуватися самими країнами. Їх перехід до нової моделі розвитку багато в чому визначається їх роллю й місцем у світовому співтоваристві, наявними національними ресурсами, регіональними екологічними проблемами, соціально-економічним потенціалом і можливостями його нарощування за умови збереження навколишнього середовища й біологічної розмаїтості.

Так, у США одна зі стратегічних ідей полягає в переосмисленні всього наявного законодавства в галузі екологічного керування й природокористування й у виробленні пропозицій щодо нової законодавчої політики. Вона має набагато більше забезпечувати узгодження законодавства з новими реаліями розвитку країни й швидкоплинними тенденціями її зовнішньоекономічної й політичної діяльності в умовах процесів глобалізації, які швидко розвиваються.

Моделі сталого розвитку ґрунтуються на відповідній доктрині, що являє собою сукупність ідей, концепцій, положень і постулатів різних наук, зокрема філософії, соціології, економіки, екології, геоглобалістики, які лягли в основу документів ООН та окремих країн («Порядок денний на XXI століття», Конвенція щодо змін клімату, збереження біорозмаїття, боротьби зі злиднями та інше, загальноєвропейські й національні стратегії сталого розвитку країн). Вони спрямовані на зміну стосунків людини і природи задля розширення можливостей економічного зростання й на створення скоординованої глобальної стратегії виживання людства.

- Метою переходу України до сталого розвитку є забезпечення високої якості життя нинішнього й майбутніх поколінь шляхом збалансованого соціально-економічного та екологічного розвитку, забезпечення можливості відтворення навколишнього середовища, раціонального використання природоресурсного потенціалу країни, забезпечення здоров'я людини, її екологічної та соціальної захищеності [8, 9, 10, 11, 14, 15].

3.2 Міжнародні організації і правові механізми співпраці щодо охорони довкілля і відновлення навколишнього середовища

На сучасному етапі розвитку вже доцільно говорити про планетарну систему екологічної координації в її функціональному розумінні: є Всесвітня програма дій на XXI століття і є координуючий орган – Організація Об'єднаних Націй з екологічною управлінською інфраструктурою.

Одним із завдань ООН є міжнародна співпраця щодо охорони і

відновлення навколишнього середовища. Реалізується це завдання на основі концептуальних керівних принципів через різні загальносуспільні фонди, організації (Міжнародний фонд дикої природи, Міжнародний союз охорони природи, міжнародні організації, що розвиваються, та ін.). Організація з питань освіти, науки і культури ООН (ЮНЕСКО), Всесвітня організація охорони здоров'я, продовольча і аграрна організація також розробили довгострокові програми взаємодії суспільств і природи. Деякі держави, у тому числі Україна, мають міжнародні угоди щодо захисту окремих об'єктів навколишнього середовища: космічного простору, світового океану, повітряного басейну, морів, трансграничних річок тощо.

Щоб впроваджувати принципи збалансованого розвитку, створено організаційний механізм, який діє в рамках системи Організації Об'єднаних Націй і відповідає цілям структурної перебудови та активізації діяльності ООН в економічній, соціальній і екологічній галузях. У контексті перетворень і активізації діяльності системи ООН впровадження цих принципів здійснюється на основі методології системного підходу, орієнтованого на конкретні дії та результати, і відповідає принципам універсальності, демократії, відкритості, інтегрованої ефективності та підзвітності.

Для досягнення потреб координації і запобігання дублюванню діяльності під час впровадження принципів збалансованого розвитку здійснюється ефективний розподіл діяльності між різноманітними підрозділами системи Організації Об'єднаних Націй на основі сфер їх компетенції і порівняльних переваг. Держави – члени ООН, діючи через відповідні керівні органи, забезпечують належне виконання цих завдань, постійно аналізують свою політику, програми, бюджети і заходи. Важливе значення має активна й ефективна участь неурядових організацій, наукових кіл і приватного сектора, а також місцевих груп і громад.

В основі міжнародної організаційної структури, яка необхідна для впровадження сталого розвитку, має бути узгодженість із таких питань, як фінансові ресурси і механізми, передавання технологій, ухвалений у Ріо-деЖанейро Порядок денний на XXI століття. Крім того, для реалізації заходів, визначених у рамках цієї організаційної структури, потрібен дієвий зв'язок між основною діяльністю і фінансовою підтримкою, що вимагає тісного й ефективного співробітництва та обміну інформацією.

Загальна мета міжнародної організаційної структури полягає в інтеграції питань охорони навколишнього середовища і розвитку на національному, субрегіональному, регіональному та міжнародному рівнях.

Конкретні цілі:

- забезпечення й розгляд процесу впровадження принципів сталого розвитку в усіх країнах;
- посилення ролі й активізація діяльності системи Організації Об'єднаних Націй у галузі охорони навколишнього середовища і розвитку;
- зміцнення співробітництва і координації в питаннях охорони навколишнього середовища і розвитку в системі ООН;

- заохочення взаємодії і співробітництва між системою ООН і міжурядовими та неурядовими субрегіональними, регіональними і глобальними установами й неурядовими організаціями в галузі охорони навколишнього середовища і розвитку;
- зміцнення організаційного потенціалу і механізмів, необхідних для ефективного впровадження, вдосконалення й оцінки принципів збалансованого розвитку;
- сприяння зміцненню і координації національного, субрегіонального й регіонального потенціалу та заходів у галузях охорони навколишнього середовища і розвитку;
- встановлення дієвого співробітництва та обміну інформацією між органами, організаціями, програмами ООН та багатосторонніми фінансовими органами в рамках організаційного механізму;
- вживання заходів щодо вирішення проблем, що вже існують або тільки виникають і пов'язані з охороною навколишнього середовища і розвитком.

Розглянемо складові міжнародної організаційної структури впровадження принципів сталого розвитку.

Генеральна Асамблея як міжурядовий механізм найвищого рівня є головним органом, що окреслює політику й оцінює її впровадження. Асамблея призначена для організації регулярних оглядів процесу впровадження принципів сталого розвитку.

Економічна і соціальна рада надає допомогу Генеральній Асамблеї через забезпечення контролю за загальносистемною координацією процесу впровадження принципів сталого розвитку.

Комісія сталого розвитку є підзвітною Економічній і соціальній раді з урахуванням певної ролі в її Статуті. До складу Комісії входять представники держав, обраних її членами з належним врахуванням справедливого географічного розподілу. Представники держав, що не є членами Комісії, мають статус спостерігачів. Комісія активно залучає неурядові організації, зокрема промислові, ділові й наукові кола, до роботи в органи, програми й організації системи Організації Об'єднаних Націй, у міжнародні фінансові установи та інші відповідні міжнародні організації.

Комісія сталого розвитку:

- стежить за прогресом впровадження принципів сталого розвитку і діяльністю, пов'язаною з інтеграцією цілей охорони навколишнього середовища і розвитку в рамках усієї системи ООН, на основі аналізу та оцінки доповідей усіх відповідних органів, організацій, програм і установ системи ООН, що розглядають різні питання охорони навколишнього середовища і розвитку, у тому числі фінансові;
- розглядає інформацію, яка надається урядами, у тому числі інформацію у формі періодичних повідомлень або національних доповідей, що стосуються здійснюваних ними заходів щодо вирішення проблем, з якими вони стикаються, зокрема проблем, пов'язаних із фінансовими ресурсами і

передаванням технологій та з іншими питаннями;

- оцінює прогрес у виконанні зобов'язань, закріплених у Порядку денному на XXI століття, у тому числі пов'язаних із наданням фінансових ресурсів і передаванням технологій;
- отримує й аналізує інформацію, яка надходить від компетентних неурядових організацій, у тому числі від наукових і приватних секторів;
- розширює діалог у рамках ООН із неурядовими організаціями і «залежним сектором», а також з іншими установами поза рамками системи ООН;
- виносить через Економічну і соціальну раду належні рекомендації Генеральній Асамблеї, зроблені на основі комплексного розгляду доповідей і питань, пов'язаних із впровадженням принципів сталого розвитку [8, 9, 10, 11, 14, 15].

3.3 Міжнародні аспекти збалансованого розвитку населених пунктів і вдосконалення комплексного управління

Стратегія збалансованого розвитку населених пунктів була прийнята на Всесвітньому саміті в Ріо-де-Жанейро і підтверджена у Йоганнесбурзі. Загальна мета розвитку населених пунктів полягає в поліпшенні соціально-економічних та екологічних умов у населених пунктах, умов життя та роботи людей, зокрема для бідних верств населення.

Таке поліпшення має ґрунтуватися на засадах співробітництва, спільних заходах державного і приватного секторів та громад, а також па засадах участі в процесі прийняття рішень громадських груп і таких особливо зацікавлених груп, як жінки, корінні народи, люди похилого віку та інваліди. Ці підходи мають бути покладені в основу принципів національних стратегій у галузі населених пунктів. Під час розробки таких стратегій слід визначити порядок пріоритетності восьми програмних галузей, з урахуванням національних планів і цілей, соціальних і культурних можливостей. Це такі галузі:

- забезпечення належного житла для всіх;
- сприяння плануванню й управлінню для збалансованого землекористування;
- сприяння створенню комплексної інфраструктури охорони навколишнього середовища, водопостачання, санітарно-гігієнічної служби, каналізації та обробки і вилучення твердих відходів;
- вдосконалення управління населеними пунктами;
- сприяння створенню надійних енергетичних і транспортних систем у населених пунктах;
- сприяння плануванню населених пунктів і управлінню ними в районах, які зазнали впливу стихійного лиха:
- сприяння збалансованому функціонуванню будівельного сектора;
- сприяння розвитку людських ресурсів і створенню потенціалу для

розвитку населених пунктів.

Розглянемо деякі з перелічених галузей.

Сприяння створенню комплексної інфраструктури охорони навколишнього середовища

Збалансованість міського розвитку визначається багатьма параметрами, у тому числі наявністю надійних систем водопостачання: якістю води, повітря; створенням інфраструктури охорони навколишнього середовища, що дає змогу забезпечувати дотримання санітарно-гігієнічних норм.

З урахуванням щільного розселення користувачів, урбанізації, за належного управління процесом життєдіяльності виникає необхідність створення збалансованої інфраструктури охорони навколишнього середовища на основі адекватної політики ціноутворення, впровадження освітніх програм, справедливих механізмів доступу до екологічної інформації, що є раціональними з економічного та екологічного поглядів. Неадекватність і відсутність інфраструктури охорони навколишнього середовища – причини високих щорічних показників захворюваності та демографічних криз, які можна було б попередити або взагалі уникнути.

Застосування комплексного системного підходу до забезпечення екологічно безпечної інфраструктури в населених пунктах, зокрема в інтересах міської і сільської громад, є своєрідним внеском у гармонізацію життєдіяльності, на основі якого досягається поліпшення умов життя, підвищення продуктивності праці, зміцнення здоров'я, скорочення соціальних видатків.

Мета збалансованого розвитку населених пунктів полягає у створенні адекватної інфраструктури охорони навколишнього середовища в усіх населених пунктах.

Для досягнення цієї мети потрібно, щоб усі країни, які розвиваються, включали у свої національні стратегії програми створення необхідного потенціалу технічних, фінансових і людських ресурсів, із тим щоб забезпечити більш повну інтеграцію діяльності з планування екологічних та інших інфраструктур.

Тому слід провести оцінку екологічності інфраструктури населених пунктів, розробити національні завдання щодо обробки і вилучення відходів, впроваджувати екологічно безпечні технології. За допомогою дво- та багатосторонніх договорів потрібно посилювати інфраструктуру населених пунктів та програми охорони навколишнього середовища, спрямовані на сприяння затвердженню в життєдіяльності населених пунктів комплексного системного підходу до планування, розвитку, утримання інфраструктури охорони навколишнього середовища (водопостачання, санітарія, каналізації, вилучення твердих відходів). Слід також посилювати координацію дій місцевих установ та співробітництво з представниками міжнародних органів і місцевої влади, приватним сектором і групами громадськості. Діяльність усіх установ, що створюють інфраструктуру охорони навколишнього середовища, повинна, якщо це можливо, відображати екосистемний або цілісно-територіальний підхід

до населених пунктів як об'єктів екологічного управління і повинна містити заходи щодо контролю, прикладних досліджень, створення потенціалу, передавання відповідної технології і технічного співробітництва з програмних видів діяльності.

Рекомендується дотримуватися таких принципів створення екологічної інфраструктури:

- виробити політику, спрямовану на зведення екологічної шкоди до мінімуму або взагалі уникнення такої шкоди;
- забезпечити, щоб прийняття відповідних рішень передувало проведенню оцінок (екоаудиту) їхнього екологічного впливу, а також враховувати фінансовий бік будь-яких екологічних наслідків;
- заохочувати розвиток, який враховує місцевий досвід, і застосовувати технології, які задовольняють місцеві умови;
- заохочувати політику, спрямовану на відшкодування фактичних витрат, які пов'язані з діяльністю служб інфраструктури, визнаючи водночас необхідність пошуку прийнятних підходів (у тому числі надання субсидій) для забезпечення охоплення основними послугами всіх домашніх господарств;
- прагнути до пошуку спільних шляхів врегулювання екологічних проблем, що стосуються кількох місцевостей.

Наведені принципи можуть бути реалізовані за допомогою:

- прискорення проведення досліджень у галузі комплексної політики щодо програм і проектів, пов'язаних з екологічною інфраструктурою, на основі аналізу економічної ефективності та оцінки загального впливу на стан навколишнього середовища;
- сприяння застосуванню методів оцінки «ефективного попиту» з використанням, як критеріїв вибору, екологічних даних і тих, що стосуються розвитку;
- підвищення поінформованості про засоби, підходи і вигоди забезпечення екологічної інфраструктури охорони навколишнього середовища, передусім серед груп населення з низьким доходом;
- підготовки професійних кадрів, що володіють відповідною кваліфікацією в галузі комплексного планування послуг, у межах інфраструктури та експлуатації ефективних, з позиції використання ресурсів, екологічно раціональних і соціально прийнятних систем;
- зміцнення організаційного потенціалу місцевих органів влади і управління для забезпечення комплексного надання відповідних послуг у межах інфраструктури разом із місцевими громадами й приватним сектором;
- прийняття відповідних юридичних і нормативних документів, у тому числі тих, що стосуються механізмів комбінованого субсидування, для надання можливості користуватися перевагами адекватної та доступної інфраструктури охорони навколишнього середовища

Вдосконалення управління населеними пунктами.

Мета вдосконалення полягає в тому, щоб забезпечити раціональне системне управління всіма міськими населеними пунктами, посилити їхні

можливості в питанні гармонізації життєдіяльності, поліпшення житлових умов населення, сприяючи таким чином реалізації цілей збалансованого розвитку.

На практиці це означає прийняття керівних принципів управління містами в таких галузях, як раціональне землекористування, охорона навколишнього середовища міст, експлуатація інфраструктури, а також муніципальне фінансування та управління.

Сучасні стратегії планування міст, спрямовані на розв'язання екологічних і соціальних питань, мають орієнтуватися на:

- скорочення субсидій і стягнення повної вартості екологічних та інших послуг (наприклад, водопостачання, каналізація, прибирання сміття, утримання поріг, телекомунікації), що налягаються районам, не мешкають особи " вищим рівнем доходів;

- поліпшення інфраструктури і палання послуг у бідніших районах міст:

- розробку місцевої стратегії для поліпшення якості життя і навколишнього середовища, яка передбачає розв'язання питань використання земельних ресурсів, капіталовкладень у державному і приватному секторах, а також мобілізацію людських і матеріальних ресурсів, сприяючи сторонню робочих місць, екологічно безпечніших і спрямованих на охорону здоров'я полини.

Рекомендується за активної участі лілових кіл здійснити в деяких містах експериментальні проекти в галузі збирання, обробки і наступного оприлюднений даних про ці міста, у тому числі аналіз екологічних наслідків на місцевому рівні. Уряд має поширювати експериментальні результати на інші міста, селища, райони.

Щоб запобігти виснаженню природного потенціалу, слід, де можливо здійснювати огляди (моніторинг) процесів і політики в галузі урбанізації для оцінки екологічних наслідків зростання і застосовувати на практиці такі підходи в галузі міського планування її управління, які б конкретно відповідали принципам гармонізації життєдіяльності населення міст.

Зокрема потрібно:

- активізувати партнерський підхід до збалансованого розвитку міст на основі безперервного діалогу між учасниками процесу розвитку міст (державний сектор, приватний сектор і громади);

- поліпшувати навколишнє міське середовища через сприяння соціальній організації і підвищення поінформованості в питаннях навколишнього середовища, залучаючи до цього пронесу місцеві громади, щоб визначити потреби в суспільних послугах, у створенні міської інфраструктури, поліпшенні суспільних служб та охорони і (або) відновлення старих будинків, історичних районів тощо;

- посилювати потенціал місцевих органів управління для ефективнішого розв'язання широкого кола питань у галузі навколишнього середовища і розвитку;

- брати участь у діяльності міжнародних «мереж екосталості міст» для

обміну досвідом і мобілізації національної і міжнародної технічної та фінансової допомоги;

- сприяти розробці екологічно раціональної програми в галузі туризму, яка враховує культурні аспекти стратегії збалансованого розвитку міських і сільських поселень у напрямі децентралізації розвитку міських районів і скорочення відмінностей між ними;

- за сприяння з боку відповідних міжнародних установ створити механізм для мобілізації ресурсів на впровадження виважених місцевих ініціатив, спрямованих на вирішення проблем поліпшення якості навколишнього середовища;

- надати можливість громадським групам, неурядовим організаціям та окремим особам узяти на себе відповідальність та раціональне використання і поліпшення навколишнього середовища за допомогою засобів, методів і підходів, які ґрунтуються на широкій участі населення і передбачаються концепцією охорони навколишнього середовища [8, 9, 10, 11, 14, 15].

3.4 Міжнародна екологічна діяльність України. Міжнародні екологічні організації

Міжнародна асоціація вчених, технологів, інженерів та інших зацікавлених груп Global Nest (рис. 3.1).

Рисунок 3.1 – Логотип Global Nest

Global Nest – міжнародна асоціація вчених, технологів, інженерів та інших зацікавлених груп, що беруть участь в усіх наукових і технологічних аспектів навколишнього середовища, а також у застосуванні методів, спрямованих на сталий розвиток. Головною метою організації є підтримка та сприяння поширенню інформації про найсучасніших методів для поліпшення якості життя на основі розробки і застосування технологій і політики, дружньої до навколишнього середовища.

Міжнародна некомерційна зоозахисна організація. Всесвітнє товариство захисту тварин (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Логотип Всесвітнього товариства захисту тварин

Всесвітнє товариство захисту тварин (ВОЗТ) (англ. World Society for the Protection of Animals (WSPA)) – міжнародна некомерційна зоозахисна організація, що здійснює свою діяльність у більш, ніж 150 країнах світу й об'єднує понад 900 організацій.

У ВОЗТ 13 офісів, розташованих в Австралії, Бразилії, Канаді, Колумбії, Коста-Ріці, Данії, Німеччині, Нідерландах, Новій Зеландії, Танзанії, Таїланді, США і Великобританії, головний офіс ВОЗТ – у Лондоні. Всесвітнє товариство захисту тварин було створено в 1981 році шляхом злиття двох товариств захисту тварин -. Заснованої в 1953 році Всесвітньої федерації захисту тварин (WFPA) і створеного в 1959 Міжнародного товариства захисту тварин (ISPA).

Своєю метою WSPA вважає світ, в якому благополуччя тварин – цінно, а з жорстоким поводженням – покінчено, місія WSPA – Створення глобального руху на захист тварин.

WSPA бореться як проти жорстокого поводження з тваринами в цілому, так і проводить окремі кампанії проти конкретних видів жорстокого і негуманного поводження, таких як корида, цькування ведмеда, китобійна промисловість, утримання дельфінів у неволі, інтенсивне тваринництво.

WSPA відома за кампаніям по захисту ведмедів, одна з них – Libearty, розпочата в 1992 році. У даний час WSPA бореться за припинення сільськогосподарського розведення ведмедів, цькування ведмеда, а також експлуатації ведмедів-«танцюристів». Крім того, ВОЗТ фінансує і консультує організації, що входять у суспільство, та займаються реабілітацією ведмежат-сиріт і ведмежими заповідниками. Можна сказати, що в значній мірі завдяки кампанії WSPA проти цькування ведмедів, цей кривавий спорт був зупинений в Пакистані.

Крім цього, WSPA також консультує уряди і вимагає прийняття законодавства, яке дозволило б поліпшити становище тварин. Її міжнародна кампанія за Всесвітню декларацію благополуччя тварин (англ.) з метою підписання її в ООН спрямована на затвердження ряду принципів, які забезпечують повагу до тварин та їх захист.

Також WSPA розробляє освітні програми, присвячені роботі та догляду за тваринами, у тому числі програми для ветеринарів, власників тварин і дітей.

Міжнародна неурядова організація, що займається збереженням природи, дослідженнями та відновленням природного середовища. Всесвітній фонд природи (рис. 3.3).

Рисунок 3.3 – Логотип Всесвітнього фонду дикої природи

Всесвітній фонд дикої природи (англ. World Wide Fund for Nature), до 1986 р. – Всесвітній фонд дикої природи (англ. World Wildlife Fund, WWF) – міжнародна неурядова організація, що займається збереженням природи, дослідженнями та відновленням природного середовища. Офіційна назва організації була змінена з World Wildlife Fund на World Wide Fund for Nature, проте попередня назва залишається офіційною в багатьох країнах.

Це найбільша незалежна природоохоронна організація у світі, що має біля 5 млн працівників та добровольців по всьому світу, працюючи в понад 120 країн. Щорічно WWF здійснює понад 1200 екологічних проектів, привертаючи увагу мільйонів людей до проблем охорони довкілля і їхнього рішення. Організація існує на добровільних внесках, приблизно 9% її бюджету поступає від приватних пожертв.

Місія WWF – запобігання наростаючій деградації природного середовища планети і досягненні гармонії людини і природи. Головна мета – збереження біологічної різноманітності Землі. Символ Всесвітнього фонду дикої природи – гігантська панда.

Всесвітній фонд дикої природи був заснований в 1961 році, англійцями Пітером Скоттом, Люком Гоффманом і Гаєм Монфором. Популярність і фінансову незалежність WWF знайшов через 10 років після свого виникнення. У 1971 році президент фонду принц Нідерландів Бернард особисто звернувся до тисячі найвпливовіших і відоміших людей світу з проханням підтримати WWF і передати в управління фондом по 10 тисяч доларів. Зібраний таким чином капітал (10 млн доларів) став основою трастового фонду, який за числом своїх учасників, – тисяча запрошених плюс принц Бернард – отримав назву «Трест 1001 з охорони природи». Потрапити в число вибраних можна тільки після особистого запрошення принца і оплати вступного внеску. У клубі «1001» перебувають члени кланів Ротшильдів і Рокфеллерів, високі персони королівських домів Європи, найбагатші люди з країн Близького і Середнього Сходу. У 1981 – 1996 р.р. президентом фонду був Філіп, герцог Единбурзький.

За більш ніж сорок років свого існування Всесвітній фонд дикої природи перетворився на впливову організацію і діє більш ніж в 130 країнах світу. WWF об'єднує 28 національних відділень, їх очолюють відомі і шановані в своїх країнах люди, серед яких є і королівські персони, як, наприклад, в Швеції та

Іспанії, де справою охорони дикої природи зайнялися самі монархи. Також підтримку Всесвітньому фонду дикої природи надають більше 5 мільйонів індивідуальних членів.

Більше половини грошей поступає до Фонду як добродійні пожертвування від організацій і приватних осіб. З моменту створення WWF надав кошти на здійснення близько 11 000 проектів в 130 країнах світу. Міжнародний Секретаріат WWF знаходиться в Швейцарії. Серед проектів WWF слід відзначити щорічну міжнародну акцію Година Землі.

Глобальна мережа екологічного маркування (рис. 3.4).

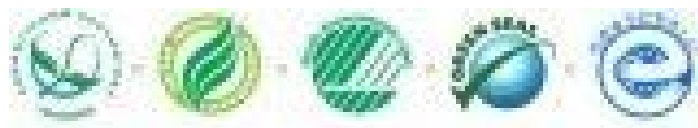

Рисунок 3.4 – Логотип Глобальної мережі екологічного маркування

Глобальна мережа екологічного маркування (англ. Global Ekolabelling Network (GEN)) – асоціація незалежних організацій із 36 країн, що впроваджують системи екологічного маркування відповідно до добровільного міжнародного стандарту ISO 14024.

GEN тісно співпрацює із Світовою організацією торгівлі, а одним з її членів є Комісія європейського Співтовариства з питань екологічної сертифікації та маркування.

Українська програма екологічного маркування.

Український знак екологічного маркування «Екологічно чисто та безпечно» включено до міжнародного реєстру 8 жовтня 2004 року на офіційній щорічній зустрічі організацій-членів GEN, яка відбулася в Токіо. Тоді ж було визнано українську Програму екологічного маркування.

У 2011 Українська програма екологічного маркування пройшла міжнародний аудит і отримала сертифікат за програмою взаємного визнання «GENICES».

Глобальний екологічний фонд (рис. 3.5).

Рисунок 3.5 – Логотип Глобального екологічного фонду

Глобальний екологічний фонд (ГЕФ, англ. Global Environment Facility,

GEF) – незалежний міжнародний фінансовий суб'єкт, чия діяльність реалізується через Програму розвитку ООН, Програму охорони навколишнього середовища ООН, і Світовий банк. ГЕФ надає фонди для фінансування додаткових витрат для того, щоб проект став екологічно привабливим.

Всеукраїнське громадське об'єднання рибалок-любителів і спортсменів (рис. 3.6).

Рисунок 3.6 – Логотип Громади Рибалок України

Громада Рибалок України (ГРУ) – Всеукраїнське громадське об'єднання рибалок-любителів і спортсменів. Включає до свого складу Всеукраїнський благодійний фонд, Всеукраїнський риболовно-спортивний клуб і Всеукраїнську громадську організацію. Організація об'єднує всіх, хто захоплений риболовлею, чия трудова діяльність так чи інакше пов'язана з риболовним спортом або бізнесом, займається проблемами екології, охорони природи, стану водойм та боротьбою з браконьерством.

У 2006 році засновано Всеукраїнський благодійний фонд «ВБФ ГРУ». У 2008 році створено Всеукраїнський риболовно-спортивний клуб і Всеукраїнська газета «Риболовний Вісник», що увійшли потім до складу Всеукраїнської громадської організації «Громада Рибалок України». Регіональні відділення ГРУ, які формуються на базі місцевих рибальських клубів і співтовариств, діють вже майже у всіх областях України.

Організація має на меті захист прав та інтересів українських рибалок: повсюдна заборона вільного продажу сіток і незаконних знарядь лову, громадська охорона рибних ресурсів і водного середовища України, популяризація і розвиток як любительського так і спортивного рибальства, а також риболовного туризму, підвищення рибальської культури населення, навчання азам майстерності підростаючого покоління, рибальська реабілітація дітей-сиріт та інвалідів.

Міжнародна природоохоронна організація (рис. 3.7).

Рисунок 3.7 – Логотип Грінпіс

Грінпіс (англ. Greenpeace, у перекладі – «зелений мир») – міжнародна природоохоронна організація, заснована 1971 року в Канаді. Основне завдання організації – сприяти екологічному відродженню та привертати увагу людей та влади до збереження природи.

Фінансування організації – винятково із пожертв людей, небайдужих до збереження природи. Грінпіс не приймає фінансування бізнесу, влади та політичних партій.

Зростання популярності Грінпісу відбулося після багатьох акцій, спрямованих на збереження довкілля.

Основні напрямки:

- 1) зупинити глобальне потепління;
- 2) зберегти природу океанів;
- 3) зберегти стародавні ліси та джунглі;
- 4) забезпечити атомне роззброєння;
- 5) ввести екологічне землеробство;
- 6) припинити виготовлення токсичних речовин.

Грінпіс вперше з'явився у Канаді 1971 року. Він поширився від того часу майже по всіх країнах Північної та Південної Америки. У Азії ця охоронна організація поширена більше, ніж у Європі. Австралія та Океанія налічує у собі багато філій Грінпісу. Найменше поширений Грінпіс в Африці та в Антарктиді.

Регіональні офіси поєднують кілька держав.

Агенція ЄС для забезпечення незалежною інформацією про стан навколишнього середовища (рис. 3.8)

Рисунок 3.8 – Логотип Європейської агенції довкілля

Європейська агенція довкілля (ЄАД) (англ. European Environment Agency (EEA)) – агенція ЄС для забезпечення незалежною інформацією про стан навколишнього середовища. Також зустрічаються назви – Європейське екологічне агентство (ЄАД), Європейське агентство з охорони довкілля. Розташоване в Копенгагені (Данія).

Матеріали ЄАД – це основна інформаційна база для тих, хто залучений в розвиток, прийняття, проведення і оцінювання екологічної політики, а також для громадськості.

Основні напрями роботи ЄАД:

- запобігання зміні клімату;

- запобігання втратам біологічного різноманіття і розуміння його просторової зміни;
- захист людського здоров'я і якості життя;
- використання і управління природними ресурсами і відходами.

ЄАД налічує 32 країни-члени (27 країн ЄС разом з Ісландією, Ліхтенштейном, Норвегією, Швейцарією та Туреччиною) і шість країн, що співпрацюють з ЄА (Албанія, Боснія та Герцеговина, колишня республіка Югославії Македонія, Сербія та Чорногорія).

Європейська екологічна інформаційна та наглядова мережа (Eionet) – це мережа співпраці ЄАД та країн-партнерів. ЄАД відповідальна за розвиток мережі і координування її дій. Для цього ЄАД тісно співпрацює з національними фокусними групами (focal points), зазвичай, це національні екологічні агентства або міністерства охорони природи. Вони відповідальні за координування національних мереж, що включають багато установ (всього близько 300).

Співробітництво з Україною. Українська сторона наразі проводить аналіз напрямків діяльності Агенції, які відповідають пріоритетам України.

Налагодження співробітництва з ЄАД є одним з інструментом, що сприятиме подальшій інтеграції України до ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища. Насамперед участь України в роботі Агентства надасть змогу краще зрозуміти політику ЄС у сфері охорони навколишнього природного середовища. Крім того, доступ України до Європейської мережі інформації та спостереження за довкіллям надасть змогу своєчасно реагувати на оцінку екологічної ситуації як в Україні так і в країнах-партнерах ЄАД.

Єврокомісія підтверджує розширення співробітництва у сфері охорони навколишнього природного середовища, про що було проголошено ЄС у лютому 2005 р., пропонуючи Україні нові засади участі, зокрема в Європейській агенції довкілля.

Ініціатива Хартія Землі – це колективна назва надзвичайно різноманітної глобальної мережі людей, організацій і закладів, які беруть участь у розповсюдженні та втіленні морально-етичних норм і принципів Хартії Землі (рис. 3.9).

Рисунок 3.9 – Логотип Ініціатива Хартія Землі

Ініціатива представляє масштабний добровільний рух громадянського

суспільства. Серед його учасників провідні міжнародні заклади, національні уряди та їхні заклади, університетські асоціації, неприбуткові недержавні організації, місцеві спільноти, муніципалітети, різноманітні конфесійні групи, школи, ділові кола, а також тисячі приватних осіб.

Сформульована місія Хартії Землі – сприяти переходу до сталого способу життя і глобального суспільства в рамках спільної етичної основи, яка базується на повазі до і турботі про живу спільноту, екологічну цілісність, загальні права людини, повагу до різноманіття, економічну справедливість, демократію і культуру миру.

Цілі:

- Ознайомити світову спільноту з Хартією Землі та поширювати розуміння її всебічного етичного бачення.
- Сприяти схваленню та офіційному визнанню Хартії приватними особами, організаціями та Організацією Об'єднаних Націй.
- Сприяти застосуванню Хартії Землі як офіційного довідника і втіленню її принципів громадянським суспільством, діловими колами та урядами.
- Заохочувати і підтримувати застосування Хартії у навчальних цілях у школах, університетах, релігійних спільнотах, місцевих спільнотах тощо.
- Сприяти визнанню і застосуванню Хартії Землі в якості документа «м'якого» закону.

Стратегічні завдання

- Сприяти зростанню глобальної мережі прибічників і партнерів Хартії Землі за співпраці з радниками, партнерськими організаціями та робочими групами.
- Розробляти та розповсюджувати високоякісні інформаційні та навчальні матеріали серед різноманітних цільових груп, які охоплюють мільйони людей.
- Перекладати найважливіші матеріали Хартії Землі на найпоширеніші мови світу.
- Створювати веб-сайти Хартії Землі в усіх країнах у співпраці з ключовими особами та організаціями.
- Сприяти розповсюдженню бачення Хартії Землі у визначних місцевих, національних та міжнародних подіях та заохочувати приватних осіб та організацій до використання цінностей Хартії у сферах їхньої діяльності.
- Пов'язувати Хартію Землі з важливими міжнародними ініціативами та процесами таким чином, щоб її етична основа могла бути використана як керівництво при вирішенні таких нагальних питань, як зміна клімату, втрата біорізноманіття, Цілі Розвитку Тисячоліття, продовольча безпека та розв'язання конфліктів.
- Організовувати навчальні програми, які б сприяли прийняттю та застосуванню Хартії Землі в різноманітних сферах.
- Розробляти рекомендації та інструменти, щоб допомагати організаціям, діловим колам та місцевим спільнотам використовувати Хартію

Землі для оцінки прогресу на шляху до сталого розвитку.

Офіційна мережа прибічників, партнерів і молодіжних груп допомагає розповсюджувати Хартію Землі у всьому світі. Багато з цих представництв знаходяться у великих організаціях і закладах національного рівня.

Ініціатива координується Міжнародною Організацією Хартія Землі, яка складається з виконавчої частини і має назву Міжнародний Секретаріат Хартії Землі, а також Міжнародної Ради Хартії Землі. Секретаріат складається з небагаточисельного персоналу і розташовується в Університеті Миру в Сан Хосе, Коста Ріка. Міжнародна Рада ототожнюється з Правлінням. Вона збирається раз на рік і задає стратегічний напрямок Секретаріату та Ініціативі Хартія Землі.

Молодіжна програма Хартії Землі – це мережа молодіжних неприбуткових недержавних організацій і молодих активістів, які розділяють спільний інтерес до сталого розвитку і Хартії Землі. Северн Калліс-Сузукі з Ванкувера (Канада) було призначено молодіжним представником в Комісії Хартії Землі, яка спостерігала за процесом написання Хартії. У віці 17 років, Северн взяла участь у Самміті Землі 1997 року і забезпечувала серйозне ставлення до інтересів молоді під час створення Хартії Землі.

Київський еколого-культурний центр (КЕКЦ) – громадська українська екологічна організація (рис. 3.10). Створений у 1989 р. Центр є офіційним членом Міжнародного товариства захисту тварин – WSPA, членом Міжнародного Соціально-екологічного союзу – MCOEC, членом Міжнародного союзу охорони природи – IUCN.

Рисунок 3.10 – Логотип Київського еколого-культурного центру

Центр займається законотворчою діяльністю, веде суди на захист природи, з 1999 р. видає «Гуманітарний екологічний журнал», організовує семінари і конференції з різних питань охорони природи, проводить компанії на захист первоцвітів, зубрів, кротів, дельфінів, вовків, вікових дерев, займається боротьбою з браконьєрством, створенням територій природно-заповідного фонду.

Центром видаються книги і буклети з охорони природи. Вперше в Україні розроблені курси з екологічної етики і природоохоронної естетики для шкіл. Центром проведено понад 60 різноманітних міжнародних та українських конференцій і семінарів з охорони природи. Центр розробляє і популяризує дві

перспективні природоохоронні концепції майбутнього – прав природи та ідею абсолютної заповідності.

За час свого існування Центром створено або розширене 336 об'єктів природно-заповідного фонду в 20 областях України. Верховною Радою України затверджено 9 природоохоронних законів, розроблених Центром спільно з низкою громадських організацій та народних депутатів. Центром видано понад 150 найменувань книг з охорони природи, з 1999 р. опубліковано 50 випусків «Гуманітарного екологічного журналу», на який можна підписатися в будь-якій країні світу, а також 28 випусків бюлетеня «Охорона біорізноманіття та заповідна справа в Україні».

Для підготовки молодих природоохоронців Центр проводить щорічні семінари, а також Заповідні школи Борецько-Войцеховського (спільно з польською екологічною організацією «На користь всіх істот»).

Спільно з іншою громадською організацією – «Екоправо-Київ», Центр виграв 29 судів з екологічних питань проти Кабінету Міністрів України, Мінприроди, Міносвіти, Мінагрополітики, Держкомлісгоспу України.

Центр домогся затвердження Мінприроди України Правил утримання диких тварин у неволі, а від Міносвіти України – Переліку альтернативних методів і об'єктів для їх використання замість експериментальних тварин, а також Порядку проведення науковими організаціями досліджень, експериментів на тваринах.

У 2012 р. Центр, спільно з Асоціацією зоозахисних організацій України, домогся затвердження в Мінагрополітики України Порядку використання тварин у сільському господарстві, нормативного акта, що дозволяє захистити сільгосптварин від жорстокого поводження.

З 2009 р. Центр спільно з Держслужбою заповідної справи почав проведення Всеукраїнського перепису стародавніх дерев. Виявлено близько 300 стародавніх дерев, з них 43 дерева, яким 1000 або більше років. За матеріалами перепису понад 160 стародавніх дерев з 12 областей України отримали статус пам'ятника природи.

У 2011 р. Центр, спільно з Громадою Рибалок України, домогся законодавчого закріплення заборони на виготовлення, збут і застосування браконьєрських знарядь (отруйних принад, колючих, давлячих та капканоподібних знарядь лову, електровудок, вибухових речовин, пташиного клею та моновіточних сіток з волосіні) та заборони ввезення в Україну капканів, моновіткових сіток з волосіні та електровудок, які використовуються виключно з браконьєрською метою.

У 2012 р. Центр, спільно з Громадою Рибалок України, домогся повернення прав громадським екологічним інспекторам складати протоколи на браконьєрів, а також заборони на ввезення до України отрути-фосфіду цинку.

Міжнародний союз охорони природи (МСОП; англійською – International Union for Conservation of Nature, IUCN) – міжнародна організація, метою якої є збереження природних ресурсів (рис. 3.11).

Рисунок 3.11 – Логотип Міжнародний союз охорони природи

Заснован в 1948 році, головний офіс знаходиться в місті Гланд (Швейцарія). Членами організації можуть бути як юридичні, так і фізичні особи. На теперішній час членами МСОП є 78 країн, 112 урядових та 735 неурядових організацій (в тому числі й українських), а також велика кількість вчених з 181 країни.

Основним уставним видом діяльності МСОП є допомога співтовариствам будь-якого виду у справі збереження біорізноманіття і впровадження екологічно чистих та сталих методів використання природних ресурсів.

Члени МСОП.

МСОП об'єднує як державні, так і недержавні громадські організації. Вони визначають загальну політику МСОП, розробляють засади поточної роботи, та обирають Раду МСОП на Світових конгресах МСОП, що скликаються регулярно. Організації-члени можуть групуватись в Національні та Регіональні спільноти.

У складі МСОП існують 6 комісій, що опікуються оцінкою світових природних ресурсів та подають інформаційну та дорадчу допомогу щодо справ збереження біорізноманіття: Комісія з виживання видів (Species Survival Commission, SSC): допомагає МСОП в сфері технічних питань, пов'язаних з роботою по збереженню видів та проводить охоронні заходи щодо видів, котрі знаходяться під загрозою зникнення. Видає Червоний список МСОП. На 2006 рік налічувала 700 членів. Комісія з охоронюваних територій (World Commission on Protected Areas, WCPA): займається питаннями організації нових та управління існуючими суходільних та морських природних охоронюваних територій. На 2006 рік налічувала 1300 членів. Комісія з природоохоронного законодавства (Commission on Environmental Law, CEL): розробляє законодавчі концепції та інструменти, та надає консультаційну допомогу в сфері природоохоронного законодавства та сталого природного розвитку територій. На 2006 налічувала 800 членів. Комісія з освіти та комунікації (Commission on Education and Communication, CEC): розробляє методики виховання всіх рівнів, спрямовані на усвідомлення важливості збереження біорізноманіття. На 2006 рік налічувала 600 членів. Комісія з екологічної, економічної та соціальної політики (Commission on Environmental, Economic and Social Policy, CEESP): проводить експертизу та розробляє рекомендації з оптимізації економічних та соціальних факторів для охорони довкілля та сталого розвитку природних екосистем із збереженням біорізноманіття. На 2006 рік налічувала 500 членів. Комісія з менеджменту екосистем (Commission on Ecosystem Management,

СЕМ): надає експертну підтримку з питань інтегрованого екосистемного підходу до управління природними та модифікованими екосистемами. На 2006 налічувала 400 членів.

В МСОП розроблено наступну систему категорій природоохоронних територій:

Ia Природний заповідник суворого режиму (Strict Nature Reserve).

Територія суші або моря, яка містить видатні або високо-репрезентативні зразки екосистем, геологічних або фізіологічних систем, та/або видів; доступна для наукового дослідження та екологічного моніторингу.

Ib Місцевість природнього стану (Wilderness Area).

Велика територія незміненої або слабко зміненої суші та/або моря, що зберігає природній характер, без значного постійного населення, яка охороняється та підтримується шляхом, що забезпечує збереження її природного стану.

II Національний парк (National Park)

Природня територія суші або моря, призначена для захисту екологічних взаємозв'язків всередині однієї або більше екосистем для сучасного та майбутніх поколінь; виключення використання території, яке може призвести до втрати нею своїх природних характеристик; надання можливості для духовного, наукового, освітнього, рекреаційного та туристичного використання території, при умові їх найможливішої екологічної сумісності

III Пам'ятник природи (Natural Monument).

Територія, що містить один або більше специфічних природних або природно-культурологічних об'єктів, які мають видатну або унікальну цінність завдяки своїй рідкості, збереженій типовості, естетичним якостям або культурологічній важливості.

IV Територія збереження виду/місцеперебування (Habitat/Species Management Area).

Територія суші або моря, дозволена для активного використання при умові збереження деякого специфічного місцеперебування або деякого виду.

V Охоронюваний ландшафт (Protected Landscape/Seascape).

Територія суші, моря або узбережжя, де взаємодія між людиною та природою з часом призвела до виникнення особливих утворень із значною естетичною, екологічною або культурною цінністю, частіше за все із значним біорізноманіттям. Охорона та збереження даного традиційного взаємодіючого комплексу є життєво необхідними умовами для підтримки існування та еволюції такої території.

VI Територія контрольованого природовикористання (Managed Resource Protected Area).

Територія, що містить здебільшого незмінні природні системи, використовується протягом тривалого часу з умовою захисту та підтримки біорізноманіття на ній, за умови стабільного постачання нею в той самий час біологічних, мінеральних і т.ін. природних ресурсів та послуг, які потребує місцеве населення.

Українська екологічна асоціація «Зелений світ» (рис. 3.12).

Рисунок 3.12 – Логотип Української екологічної асоціації «Зелений світ»

Українська екологічна асоціація «Зелений світ» створена в 1988 році як реакція суспільства на жахливий екологічний стан в Україні, спричинений Чорнобильською катастрофою 1986 року. Асоціація є членом найбільшої Міжнародної громадської організації – федерації «Друзі Землі» (Friends of the Earth).

УЕА «Зелений світ» зареєстрована 1992 року Міністерством Юстиції України, свідоцтво про реєстрацію Статуту об'єднання громадян № 371 від 30 грудня 1992 року. Пройшла перереєстрацію в 2000 році, відповідно до закону України «Про об'єднання громадян». Цього ж року УЕА «Зелений світ» зареєструвала в Міністерстві Юстиції України Положення про символіку Української екологічної асоціації «Зелений світ» та отримала Свідоцтво про реєстрацію символіки об'єднання громадян № 361 від 16 серпня 2000 р. 10 грудня 2009 року XIII з'їзд УЕА «Зелений світ» вніс та затвердив зміни до Статуту Асоціації, нова редакція якого була зареєстрована наказом Міністерства Юстиції України № 623/5 26 березня 2010 р.

Покінчивши з питанням юридичного переоформлення УЕА «ЗС» продовжувала виконувати свої статутні завдання. Стан довкілля – дзеркало, що відтворює нашу дійсність. Для більшості населення нашої держави проблеми довкілля відсунуті на задвірки людської свідомості, а нагальними стали проблеми боротьби за виживання. Ці проблеми є також далекими від пріоритетності для більшості засобів масової інформації (ЗМІ), які здебільше виконують державне замовлення владних структур та згладжують гострі кути екологічних проблем, на вирішення яких в державі відсутні реальні фінансові можливості. Українська Екологічна Асоціація «Зелений світ» проводить роботу, спрямовану на захист інтересів людини і природи. Одне із основних завдань Асоціації – зробити так, щоб голос екологічного руху був почутий.

Друкованим органом Асоціації є газета «Зелений світ»

Екологічна ситуація в Україні потребує залучення широкого кола населення до розв'язання екологічних проблем, тісної взаємодії з громадськими екологічними організаціями, підтримки їх ініціативи та конкретних пропозицій, що відповідає і передбачено екологічним законодавством України та Організацією Конвенцією.

Громадська екологічна організація, Українське товариство охорони природи (УкрТОП) (рис. 3.13).

Рисунок 3.13 – Логотип Українського товариства охорони природи

Українське товариство охорони природи (УкрТОП) – громадська екологічна організація. Під тиском УкрТОП у 1967 році Уряд Української РСР створив Держкомприроди, як центральний орган влади. Це сталося на три роки раніше, ніж створення Агентства охорони довкілля США (англ. Environmental Protection Agency) та на 21 рік раніше ніж створення подібних державних органів в Москві (рос. Госкомприроды СССР/РСФСР). Держкомприроди України має статус міністерства з 1991 року.

Маючи мережу місцевих представництв в областях, м.Києві та м.Севастополі, а також у багатьох районних центрах, УкрТОП сприяє громадській обізнаності з вторинною переробкою відходів (англ. recycling), поширює екологічну освіту та любов до природи у школах, місцевих громадах та серед місцевої влади.

УкрТОП іноземними мовами: англ. Ukraine Nature Conservation Society, фр. la Société ukrainienne pour la conservation de la nature, ісп. la Sociedad Ucraniana para la Conservación de la Naturaleza, нім. Ukrainische Naturschutzgesellschaft, пол. Ukraińskie Towarzystwo Ochrony Przyrody, рос. Украинское общество охраны природы.

Українське товариство охорони природи (УкрТОП) засноване 28 червня 1946 року і має цікаву та сповнену боротьби історію першопочатківців українського природоохоронного руху. Відповідаючи на численні звернення українських вчених-природоохоронців, багато з яких були академіками, Микита Хрущов (глава Уряду та КПУ) надав дозвіл на створення УкрТОП. До середини 1960-х рр. УкрТОП було єдиним голосом екології у проектах рішень державного управління; в цей час УкрТОП домагалося впровадження комплексного еколого-економічного підходу до управління економікою та створення міністерства екології в структурі Уряду УРСР.

Відстоювати екологічні права в умовах відсутності демократії було важко навіть для всесвітньо відомих науковців Академії наук України. Однак, під тиском УкрТОП Уряд Української РСР у 1967 році створив Державний комітет охорони природи, як центральний орган влади. Це сталося на три роки раніше, ніж створення Агентства охорони довкілля США (англ. Environmental Protection Agency).

Протягом 1963–1982 рр. головою УкрТОП був Михайло Воїнственський. У 1971 р. керівник Львівського відділення УкрТОП проф. Степан Стойко запросив на роботу В'ячеслава Чорновола, щойно повернувшись з в'язниці за політичні переконання.

За часів застою і перебудови УкрТОП також поставило своїм пріоритетом екологічну освіту, зокрема серед українських школярів, студентів та пенсіонерів.

Лише з проголошенням незалежності України статус Держкомприроди був піднятий до міністерства у 1991 році (Мінекоресурсів).

УкрТОП було перереєстроване Мін'юстом 2 грудня 1992 року (свідоцтво № 335) відповідно до Статуту, затвердженого 9-им з'їздом УкрТОП від 21 листопада 1991 року. Відповідно до статуту з'їзд УкрТОП формує Всеукраїнську раду та її Президію з більшістю членів на громадських засадах. В цей час УкрТОП активізує проведення громадського контролю за екологічними забрудненнями внаслідок господарювання, виборюючи право громадян на чисте довкілля.

УкрТОП є всеукраїнською громадською неприбутковою організацією. Вищим керівним органом управління УкрТОП є з'їзд, а в період між з'їздами, що відбуваються раз на 5 років, є Всеукраїнська рада та її Президія.

Всеукраїнській раді підпорядковані 21 обласна, Київська та Севастопольська міські організації УкрТОП. У складі обласних та Київської і Севастопольської міських організацій є 354 районних і 70 міських осередків, до складу яких входить 23 тисячі первинних організацій та більше 10 тисяч колективних членів, понад 2 мільйони індивідуальних членів.

Участь у державно-політичному дискурсі. УкрТОП виступає за громадський і парламентський контроль за чистотою довкілля, брало участь в усіх парламентських екологічних слуханнях у Верховній Раді України.

У системі УкрТОП діє 10 всеукраїнських та 140 обласних секцій, в основі діяльності яких є питання екологічної безпеки, охорони та відновлення тваринного і рослинного світу, надр, водних ресурсів, атмосфери, земельних ресурсів, рибних запасів, лісів та природно-заповідних територій, розвитку та поширення юнатського руху, тлумачення правових основ природокористування.

Результатами роботи секцій є розробка та підготовка рекомендацій до нормативно-правових документів з охорони та раціонального використання природних ресурсів, поширення екологічних знань серед школярів, студентської молоді, населення регіонів, підготовка та впровадження методичної допомоги регіональним та місцевим осередкам УкрТОП.

Члени УкрТОП беруть активну участь у проведенні таких міжнародних та всеукраїнських екологічних акцій, як День довкілля, Всесвітній день охорони навколишнього середовища, День Землі, Всесвітній день водно-болотних угідь, «Чиста Україна – чиста Земля», а також обласних природоохоронних акцій – «Первоцвіт», «Джерело», «Ялинка», «Чисте повітря», «Синиця», «Болотна черепаха», «Нерест» та ін.

Важливим питанням діяльності УкрТОП щодо залучення населення до охорони довкілля є проведення різноманітних регіональних та місцевих екологічних акцій з лісонасадження, озеленення у містах, благоустрою населених пунктів, впорядкувань берегових охоронних смуг річок і озер, ліквідації сміттєзвалищ та ін.

Регіональні організації УкрТОП виступають ініціаторами проведення екологічних суботників і толок. Так, лише 2004 року члени Товариства та учасники акцій розчистили майже 430 км берегових смуг малих річок, упорядкували 5 тисяч джерел і колодязів, посадили дерева та кущі на площі майже 1500 га.

Із року в рік Всеукраїнська рада разом із регіональними організаціями УкрТОП проводять виховну та просвітницьку роботу серед населення країни. Ця робота – один з найголовніших напрямків діяльності.

Просвітницька діяльність УкрТОП здійснюється через видавничу діяльність (це, зокрема, всеукраїнські: науково-популярний Журнал «Рідна природа», журнал «Свята справа» та газета «Трилисник», багато брошур, газет, проспектів, що видаються в областях), шляхом регулярних виступів у ЗМІ, насамперед, у радіо-телевізійних передачах екологічного спрямування, а також – завдяки проведенню круглих столів та семінарів, через здійснення екскурсій вихідного дня, підготовку та показ відеофільмів, організацію тематичних виставок.

Природоохоронна організація Фонд Чарльза Дарвіна (рис. 3.14). Фонд Чарльза Дарвіна (ісп. Fundación Charles Darwin, англ. Charles Darwin Foundation) – природоохоронна організація, заснована в 1959 році під патронажем ЮНЕСКО і МСОП.

Метою фонду є збереження екосистем Галапагоських островів.

Фонд керує Дослідницькою станцією Чарльза Дарвіна на острові Санта-Крус, де проводяться наукові дослідження та організовані освітні курси по збереженню природи.

Рисунок 3.14 – Логотип Фонд Чарльза Дарвіна

Станція має штат біля 100 дослідників, викладачів, добровольців та інших працівників зі всього світу.

Фонд підтримує тісні контакти з урядом Еквадору та адміністрацією

Національного парку Галапагос з метою підтримки заходів по збереженню природи островів.

Штаб-квартира фонду зараз знаходиться в місті Пуерто-Айора на Галапагоських островах.

Необхідність міжнародного співробітництва в екологічній сфері на сучасному етапі розвитку цивілізації вже не викликають сумніву. Досвід світової спільноти, дає змогу адекватно оцінювати екологічну політику нашої країни.

Проект ТАСІС ЄС.

ТАСІС – це програма технічної допомоги Європейському Союзу країнам Співдружності Незалежних Держав (СНД) і Монголії. ТАСІС надає фінансування у вигляді грантів для передачі ноу-хау і реалізації проектів, спрямованих на перехід країн партнерів до ринкової економіки і формування демократичного суспільства в цих країнах.

ЮНЕП Програма Організації Об'єднаних Націй по навколишньому середовищу (ЮНЕП) заснована в 1972 р. Її призначення полягає в тому, щоб забезпечувати керівництво і заохочувати партнерство в дбайливому відношенні до навколишнього середовища шляхом створення можливостей для поліпшення якості життя країн і народів без збитку для майбутніх поколінь.

Будучи головним органом в області охорони навколишнього середовища, ЮНЕП розробляє глобальну екологічну програму, сприяє послідовній реалізації природоохоронного аспекту стійкого розвитку в системі Організації Об'єднаних Націй і неухильно виступає в захист природного середовища всієї земної кулі. Головні функції ЮНЕП вивчення стану глобального місця існування, оцінка тенденцій в зміні навколишнього середовища, завчасне попередження і вироблення курсу на випадок загрози для навколишнього середовища, спонука до міжнародних дій і співпраці; сприяння розвитку міжнародного права в області охорони навколишнього середовища, включаючи пов'язання конвенцій між собою; сприяння прискоренню реалізації узгоджених міжнародних норм і правил і спонука до об'єднання дій у разі виникнення екологічних проблем; координація природоохоронної діяльності в рамках Організації Об'єднаних Націй; виконання обов'язків установи по розпорядженню засобами Глобального екологічного фонду (ГЕФ); заохочення екологічної освіти і залучення до цієї роботи всіх шарів суспільства; встановлення дієвого зв'язку між науковим світом і особами, відповідальними за політичні рішення; надання допомоги в розробці політики і консультування урядів і організацій по ключових питаннях створення відповідних інститутів.

Робочі плани ЮНЕП на 1996-1997 рр. були зосереджені на організації раціонального управління і використання природних ресурсів; екологічно безпечному виробництві і споживанні; поліпшенні навколишнього середовища в цілях підтримки здоров'я і добробуту людей; і глобалізації економіки і охорони навколишнього середовища.

Однією з основних публікацій ЮНЕП є видаваний раз на два роки огляд «Перспективи охорони навколишнього середовища в світі» (Global

Environmental Outlook), в якому представлений аналіз регіональних екологічних проблем і стратегія їх рішення, а також перспективи використання математичного моделювання в природоохоронній сфері.

Програми ЮНЕП фінансуються Екологічним фондом, утвореним добровільними внесками урядів з додаванням трастових фондів і невеликих асигнувань з регулярного бюджету ООН. Бюджет на 1996 і 1997 рр. складав 90 і 105 млн доларів.

Керівний орган ЮНЕП – Рада керівників, що складається з представників 58 країн, – збирається щорічно.

Група Усесвітнього Банку.

Усесвітній банк є групою з чотирьох установ: Міжнародного банку реконструкції і розвитку (МБРР), створеного в 1945 г.; Міжнародної фінансової корпорації (МФК), установленої в 1956 г.; Міжнародної асоціації розвитку (МАРИ), заснованої в 1960 р., і Багатобічного агентства по інвестиційних гарантіях (МИТІ), створеного в 1988 р.

Загальна мета всіх чотирьох інститутів – скорочення убогості в світі шляхом зміцнення економіки бідних країн. Вони прагнуть до поліпшення життєвого рівня людей шляхом сприяння економічному зростанню і розвитку.

Керівним органом Банку є Рада керівників, в якій представлені всі держави, що беруть участь. Ведення операцій загального характеру доручене вужчій групі Раді директорів-виконавців, в якій головує Президент Банку. До основних видань Усесвітнього банку належить щорічник „Доповідь про світовий розвиток” (World Development Report).

МВФ (Міжнародний Валютний Фонд).

Заснований на Бреттонвудській конференції в 1944 р. Міжнародний Валютний Фонд (МВФ):

- сприяє міжнародній співпраці в грошово-кредитній області;
- сприяє стабільності валютного курсу і впорядкуванню валютних відносин;
- сприяє створенню багатобічної системи платежів і усуненню обмежень на обмін іноземної валюти;
- допомагає своїм членам усунути диспропорції в їх платіжних балансах, тимчасово надаючи фінансові ресурси.

Фінансові ресурси МВФ складаються в основному з внесків («квот») 182 країн-учасниць і в даний час складають 145 321 млрд у вигляді «спеціальних прав запозичення» (СПЗ), або приблизно 195 млрд доларів. Квоти визначаються по формулі, заснованій на обліку відносної економічної частки учасників. МВФ володіє повноваженнями створювати і виділяти своїм членам міжнародні фінансові резерви у вигляді СПЗ.

Основна фінансова роль МВФ полягає в наданні короткострокових кредитів членам, що зазнають труднощі з платіжним балансом. Суми, які можуть запозичити члени МВФ, обмежені пропорційно їх квотам. Країни, одержуючі від МВФ фінансову підтримку своїм програмам стабілізації економіки протягом декількох років, можуть запозичити суми, в чотири-п'ять

раз квоти, що перевищують їх .

МВФ також надає пільгову допомогу країнам з низьким рівнем доходів через механізм розширеного фінансування структурної перебудови (ЕСАФ). Члени МВФ, відповідні вимогам для фінансування через ЕСАФ, можуть запозичувати до 190% від розміру своєї квоти на трирічний термін. У виняткових випадках ця межа може бути підвищений до максимум 255% від розміру квоти.

Керівний орган МВФ, Рада керівників, в якій представлені всі країни-учасниці, скликається щорічно. Повсякденною роботою керує Виконавча рада з 24 членів, його консулює Тимчасовий комітет.

Персонал МВФ, що налічує близько 2600 чоловік з 110 країн, очолюється Директором-розпорядником, якого обирає Виконавча рада. Двічі в рік МВФ випускає огляд «Перспективи світової економіки»

ООН (Організація Об'єднаних Націй)

Організація Об'єднаних Націй (ООН) є центром вирішення проблем, з якими стикається все людство. Ця діяльність здійснюється спільними зусиллями більше 30 пов'язаних з нею організацій, складових систему Організації Об'єднаних Націй. День за днем Організація Об'єднаних Націй і інші організації її системи ведуть роботу по сприянню дотриманню прав людини, охороні навколишнього середовища, боротьбі з хворобами і скороченню масштабів убогості. Установи Організації Об'єднаних Націй розробляють норми і правила безпечного і ефективного повітряного повідомлення і сприяють вдосконаленню телекомунікацій і захисту інтересів споживачів. Організація Об'єднаних Націй є ініціатором міжнародних кампаній по боротьбі з оборотом наркотиків і тероризмом. Діючи в всіх регіонах миру, Організація Об'єднаних Націй і її установи надають допомогу біженцям, здійснюють програми розмінування, допомагають збільшити об'єм виробництва продовольства і грають провідну роль в боротьбі з СНІДОМ.

Організація Об'єднаних Націй була створена 24 жовтня 1945 року 51 країною, які були сповнені рішучості зберегти мир за допомогою розвитку міжнародної співпраці і забезпечення колективної безпеки. На сьогоднішній день членами Організації Об'єднаних Націй є 191 країна, тобто майже всі країни світу.

Коли держави стають членами Організації Об'єднаних Націй, вони приймають на себе зобов'язання, викладені в Статуті Організації Об'єднаних Націй, що є міжнародним договором, в якому відбиті основні принципи міжнародних відносин. Згідно Статуту, в своїй діяльності Організація Об'єднаних Націй переслідує чотири мету: підтримувати міжнародний мир і безпеку, розвивати дружні відносини між націями, здійснювати міжнародну співпрацю в дозволі міжнародних проблем і в заохоченні пошани до прав людини, а також бути центром для узгодження дій націй в досягненні цих загальних цілей.

Організація Об'єднаних Націй не є усесвітнім урядом і не приймає законів. Проте вона надає засоби, які допомагають врегулювати міжнародні

конфлікти і розробляти політику в питаннях, які зачіпають всіх нас. У Організації Об'єднаних Націй всі держави-члени великі і малі, багаті і бідні, такі, що дотримуються різних політичних поглядів і соціальних систем, мають право висловити свою думку і взяти участь в голосуванні в рамках цього процесу.

У Організації Об'єднаних Націй є шість головних органів. П'ять з них Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Економічна і Соціальна Рада, Радий з Опіки і Секретаріат розташовані в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку. Шостий орган Міжнародний Суд знаходиться в Гаазі, Нідерланди.

У вересні 2000 року члени Організації Об'єднаних Націй, включаючи 147 розділів держав або урядів, зібралися в Нью-Йорку, щоб виробити міжнародний порядок денний на початковий період нового сторіччя. За підсумками їх зустрічі була прийнята Декларація тисячоліття, в якій викладені ті, що піддаються кількісній оцінці цілі, яких необхідно досягти в семи ключових областях: мир, безпека і роззброєння; розвиток і викорінювання убогості; охорона нашій загального навколишнього середовища; права людини, демократія і блага управління; захист уразливих; задоволення особливих потреб Африки; зміцнення Організації Об'єднаних Націй.

ПРООН (Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй).

Створена в 1965 р., Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй (ПРООН) є найбільшим в світі багатобічним каналом субсидій на меті стійкого людського розвитку. Вона координує велику частину технічної допомоги, системою ООН, що надається.

Перед ПРООН коштують три найважливіші завдання:

- сприяння в перетворенні Організації Об'єднаних Націй на могутню згуртовану силу для забезпечення стійкого розвитку людських ресурсів;
- зосередження власних ресурсів на вирішенні головних завдань забезпечення стійкого розвитку людських ресурсів: ліквідації убогості, створенні робочих місць і поліпшенні положення жінок;
- зміцнення міжнародної співпраці в справі забезпечення стійкого розвитку людських ресурсів і надання істотних ресурсів для розвитку такої співпраці.

Через усесвітню мережу своїх 132 відділень ПРООН працює спільно з урядами, організаціями і населенням в 174 країнах, що розвиваються, і територіях. З внутрішніх засобів ПРООН 90% йде в 66 країн, де мешкає 90% бідного населення миру.

Вісімдесят п'ять відсотків персоналу ПРООН постійно працюють в країнах, що розвиваються, там, де люди потребують допомоги.

Фінансові кошти ПРООН складаються в основному з добровільних внесків. У 1997 р. ці внески склали 760 млн доларів внутрішніх засобів. Крім того, вона отримала з інших джерел фінансування 1,4 млрд доларів на різні керовані нею фонди і спеціальні цілі розвитку.

ПРООН управляє декількома пов'язаними з нею фондами. Серед них:

- Програма добровольців Організації Об'єднаних Націй (ДООН);
- Фонд Організації Об'єднаних Націй для розвитку на користь жінок (ЮНІФЕМ);
- Управління по боротьбі з запустинюванням і засухами (УБОС);
- Фонд капітального розвитку Організації Об'єднаних Націй (ФКРООН);
- Фонд Організації Об'єднаних Націй для науки і техніки в цілях розвитку (ФООНРАТ);
- Фонд Організації Об'єднаних Націй по відновленню природних ресурсів (ФООНВІР).

Керівництво ПРООН здійснює Рада керівників з 36 чоловік, що представляють як нерозвинені, так і промислово розвинені країни. Серед головних видань щорічно видавана «Доповідь про розвиток людини» (Human Development Report).

Завдання та організація Воєводських інспекцій охорони природного середовища у Польщі.

20 липня 1991 року Сейм Польської Республіки схвалив закон «Про державну Інспекцію охорони природного середовища». Цей закон є результатом десятирічних спроб побудувати єдину систему організації контролю в галузі охорони природного середовища Польщі.

Воєвода в Польщі і надалі залишається основною особою, що приймає рішення щодо управління середовищем, і має всі права щодо регламентації користування середовищем. Основною організаційною одиницею в регіоні є Воєводська інспекція охорони природного середовища, що діє у кожному воєводстві, будучи виконавчим апаратом Воєводського інспектора охорони середовища.

Для створення сприятливих умов добросусідської співпраці у лютому 1993 р. за ініціативою чотирьох країн – Польщі, Словаччини, України та Угорщини – був заснований Карпатський Єрорегіон. Виняткові природні і ландшафтні цінності прикордонних земель вплинули на утворення під егідою ЮНЕСКО унікального біосферного заповідника всесвітнього значення на території трьох країн. У лютому 1993 р. Міжнародний біосферний заповідник «Східні Карпати» був вписаний у всесвітній реєстр біосферних заповідників. Він займає загальну площу 146 тис.га, з них у Польських кордонах знаходиться 104 тис.га, біля 5 тис. га належить Україні, решта – Словаччини [8, 9, 10, 11, 14, 15].

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Богаров М. К. Наука управления: новый подход / М. К. Богаров. – Москва : Знание, 1990. – 64 с.
2. Збірка ситуативних прикладів з екологічної політики : метод. реком. / Харків. держ. акад. міськ. госп-ва ; уклад. : О.Б. Борисова, Н.О. Телюра – Харків : ХДАМГ, 2002. – 48 с.
3. Відео/аудіо матеріал з 10 тематичних відеороликів на CD, про приклади зеленого бізнесу : навч.-метод. посіб. / [О. С. Джураєва, Н. О. Телюра, І. І. Малишева, М. М. Покологна]. Харків : Константа, 2006.
4. Водачек Л. Стратегия управления инновациями на предприятии / Л. Водачек, О. Вадачкова. – Москва : Экономика, 1989. – 167 с.
5. Джураєва О.С. Демонстраційно-інформаційні матеріали впровадження зеленого бізнесу. навч.-метод. посіб. / [О. С. Джураєва, Н. О. Телюра, І. І. Малишева, М. М. Покологна] ; Модуль V. – Харків : Константа, 2006. – 28 с.
6. Екологія і закон: Екологічне законодавство України : [у 2-кн] / під. ред. В.І. Андрейцев – Київ : Юрніком інтер, 1997.
7. Екологічне управління : [підручник] / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. – Київ : Либідь, 2004. – 432 с.
8. Законодавство України про участь громадян і їх об'єднань в охороні навколишнього середовища : [збірник / вид-ня друге, доп.]. – Київ : Ліга, 2002. – 168 с.
9. Збірник методичних рекомендацій про державний контроль за дотриманням вимог природоохоронного законодавства [зб.метод.рекоменд]. – Чернівці : Зелена Буковина. 1996. – 248 с.
10. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності : навч. посібник. [для студ. вищ. навч. закл.] / Н. В. Максименко, В. В. Задніпровський. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – 192 с.

11. Максименко Н. В. Організація управління в екологічній діяльності : навч. посібник. [для студ. вищ. навч. закл.] / Максименко Н. В., Задніпровський В. В., Клименко О. М. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – 340 с.
12. Шевчук В. Я. Модернізація виробництва: системно – екологічний підхід : посібник з екологічного менеджменту навч. посібник [для студ. вищ. навч. закл.] / Шевчук В. Я., Саталкін Ю. М., Навроцький В. М. та ін. – Київ : СИМВОЛ-Т, 1997. – 245 с.
13. Организация управления в условиях рыночных отношений : учебно-методическое пособие. – Киев : МЗУУП, 1993. – 28 с.
14. Покоłodна М. М. Екологічне право в малюнках і схемах для всіх / М. М. Покоłodна, Н. О. Телюра. – Харків : Константа, 2002. – 48 с.
15. Основные направления экологического предпринимательства, их законодательное, финансовое и организационное обеспечение. Кн. 1. Гл. 5 // Под общ.ред Кузин А. К., Стольберг Ф.В., Борисова Е.Б.. учебное пособие. – Харків : Издательский дом «Вокруг цвета», 2006. – Кн. 1. – с. 400 – 436.
16. Телюра Н.О. Зміцнення стійкості регіону шляхом організації зеленого приватного бізнесу. Функціональне забезпечення бізнесу. Модуль І: Навчально-методичний посібник. – Харків: „Константа”, 2006. – 36 с.
17. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л. Управління природоохоронною діяльністю : навч.посібник. / Л. Л.Товажнянський, Ю. Г. Масікевич, В. Д. Солодкий. – Харків : НТУ «ХП», 2002. – 304 с.

Навчальне видання

ТЕЛЮРА Наталія Олександрівна

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

з дисципліни

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ В ПРИРОДООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

*(для студентів 3 курсу денної і 4 курсу заочної форм навчання
за напрямом підготовки 6.040106 – Екологія, охорона навколишнього
середовища та збалансоване природокористування)*

Відповідальний за випуск *Я. О. Герасименко*

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання *І. В. Волосожарова*

План 2015 , поз. 41 Л

Підп. до друку 10.05.2016
Друк на ризографі
Зам. №

Формат 60x84/16
Ум.-друк. арк. 7,3
Тираж 50 пр.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Революції, 12, Харків, 61002
Електронна адреса: rectorat@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК 4705 від 28.03.2014 р.